3 1761 04221 6739

Czambel, Samo
Prispevky k dejinam jazyka slovenskeho

PG
5225
C93
sv.1

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

PRÍSPEVKY
K
DEJINÁM JAZYKA
SLOVENSKÉHO.

NAPÍSAL

PHIL. Dr. S. CZAMBEL.
(1856 – 1909)

I.

V BUDAPEŠTI, 1887.

NÁKLADOM VLASTNÝM.

V kommissii:

U Fr. A. URBÁNKA, českého knihkupca v PRAHE
a u ADOLFA HOROVITZA v TRNAVE.

PRÍSPEVKY
K
DEJINÁM JAZYKA
SLOVENSKÉHO.

NAPÍSAL
PHIL. Dr. S. CZAMBEL.

I.

V BUDAPEŠTI, 1887.
NÁKLADOM VLASTNÝM.
V kommissii:
U Fr. A. URBÁNKA, českého knihkupca v PRAHE
a u ADOLFA HOROVITZA v TRNAVE.

PG
5225.
C93
sv. 1

Budapešť, 1887. Tlačou Kolomana Rózsu a manželky.

PAMIATKE

SVOJICH NEZAPOMENUTELNÝCH RODIČOV
OTCA

MATEJA CZAMBELA,

NIEKDY RICHTÁRA MESTEČKA ZV. LUPČE

A MATKY

ROZÁLIE RODZ. ŠL. SZIKORA.

*

Čeština a československá v Uhrách do polovice XVI. veku.

I.

Čeština a československá po horňouhorský zástoj Jiskrov (do r. 1440.)

Zdá sa, že si český jazyk do Uhár po prvé cestu našiel za panovania kráľa Kolomana (1095—1114). Nemôžeme sice povedať, že na koľko bol československý živel zastúpený v počte tých slovanských osadníkov, ktorí sa pod Kolomanom zpomínajú, to je však isté, že sa i dva razy vyskytla príležitosť k tomu, aby sa jazyk český u národov uhorských známym učinil. Takéto príležitosti, jako pozdejšie mnoho ráz ešte, zavdávala vojna.

Za časov Kolomanových viac ráz navštívily domovinu našu križácke vojská, vychádzajúce z Nemecka. Je pravdepodobné, že medzi tymito križákami v istom počte podiel brali aj Česi, lebo veď oni v istej miere k Nemecku náležali a cirkevne až po Karla IV. podriadení boli mohučskému arcibiskupstvu. Nás zvlášte zaujíma jedno križácke vojsko, ktorému Folkmar vojevodil a o ktorom dejiny

toto píšu: tento bezúzdny húf (križákov), vedený súc od dobrodruha Folkmara, vrhnul sa zo Saska do Čiech, pražských Židov násilne pokrstil alebo povraždil a potom sosilniac sa Čechami a Moravanmi rozložil sa okolo Nitry a vidiek zpustošil.[1])

Je toto podľa nášho zdania prvý pád, čo sa Česi k nám húfne ač i nie k stálemu pobytu dostali. Jeden druhý sa stal r. 1108., a vyzval ho svojou nepokojnou letorou vojvoda Álmoš. On totiž zmieneného roku poštval proti svojmu bratovi Kolomanovi cisára Henrika a tento vtrhnúc do vlasti našej, učinil to vo spoločnosti s česko-moravským kniežaťom Svatoplukom, následkom čoho stolice prešporská, nitrianska a trenčianska na istú dobu spolčeným nemeckým a českým vojskom boly obsadené.[2])

O tom, zdali Česi, bravší účasť pri týchto vpádoch, vrátili sa z našej krajiny všetci nazad pokiaľ v živote ostali, alebo zdali niektorí i u nás ostali a sa tuná osadili, nedá sa nič bližšieho povedať.

Zdá sa byť pravdepodobným, že s húfami, dosťahovavšími sa do Uhár z Nemecka za panovania Gejzu II., ktoré sa hlavne v Sedmohradsku, ale aj po Hornom Uhorsku usadily, dosťahovalo sa k nám aj isté procento Čechov. Dejiny píšu, že saské vysťahova-

[1]) Fessler Aurel Ignaz. Geschichte von Ungarn. II. vermehrte und verbesserte Auflage, bearbeitet von Ernst Klein. Leipzig 1867. I. Sv., str. 197.

[2]) »... die presburger, neitraer und trencsiner Gespanschaften waren dem Kaiser (Heinrich) und seinem Lehnsmann Swatopluk preisgegeben«. Fessler. 2. Aufl. I., str. 209.

lecké tlupy prijímaly k sebe všetkých tých, ktorí k nim na ceste do Uhár pristupovali[3]) a poneváč ich cesta viedla i pomedzi Čechov, mohli teda k nim i Čechovia pristúpiť. Česi mohli značné procento tvoriť medzi tými saskými prisťahovalcami, ktorí sa neosadili hromadne v Sedmohradsku a na Spiši, ale po horňouhorských jednotlivých miestach. A odtiaľto by sa mohlo azda vysvetliť to pozoruhodné faktum, že sa niektoré nemeckými o s a d'n í k m i založené horňouhorské mestá a osady čosi kamsi poslovenčily; kdežto iné, pozostávajúce bezpochyby z čistejšie nemeckých živlov, veľmi dlho podržaly svoj nemecký ráz.

Otázku tú riešiť ponechávame ovšem dejopiscom.

Druhé veľké usadzovanie bolo u nás za IV. Bélu, po tatarskom plene. Žiaľ, že kroniky v ohľade tomto veľmi všeobecné zaznamenania učinily. Došlo nás totiž len toľko zvesti, že Béla IV. z o s u s e d n ý c h krajín dovádzal osadníkov. Tá skutočnosť, že Tatari aj Moravu zpustošili, na to dovoľuje zavierať, že uhorské osádzanie z Moravy malej posily dostalo. Docela inak je s Čechami. V Čechách za kráľa Ottokara II. (1253—1278) tlačili živel český a hoveli živlu nemeckému. Nemcov osádzali hromadne v župe loketskej, trutnovskej a kladskej, podobne na hraniciach moravských. Do miest českých uvádzaní Nemci, tak že v mnohých až i prevahy nabyli nad obyvateľstvom

[3]) »Ungarn nahm die Menge der Heimathlosen und alle, die a u s v e r s c h i e d e n e n G e g e n d e n D e u t s c h l a n d s s i c h i h n e n a n s c h l o s s e n u n d f o l g t e n, gastlich auf«. F e s s l e r. 2. Aufl., Sv. I., str. 248.

českým. Na niektorých miestach museli domorodí Čechovia postúpiť miesta svoje Nemcom prichodzím.[4]) Medzi takýmito okolnosťami a pri takomto nanajvýš nešetrnom zachádzaní s Čechami sa predpokladať dá, že Česi bezľudnosť susedného štátu čo dobrú príležitosť použili ku vyvandrúvaniu.

Že sa v XIII. storočí v Uhrách osadení Česi nachodili, o tom niet pochyby. Už v polovici toho storočia je zmienka o istom Bogomirovi, ktorý bol v Liptovskej najbohatším a najmocnejším pánom, a o ktorom sa v jednej listine z r. 1286. dokladá, že Bogomirovci z českej zemänskej rodiny pochádzajú.[5])

V XIII. Storočí Uhria viac krát mali vojnu proti Čechom, pod kraľami Bélom IV., Štefanom V. a Ladislavom IV., ale ani jedna z týchto vojn nemala za následok šírenie známosti o jazyku českom v Uhrách. Jediný moment môžeme pripomenúť z časov Štefana V., keď niektorí uhorskí páni, ktorí pokiaľ Béla IV. pri živote bol Štefanovi nepriateľmi boli, bojac sa za toto pomsty Štefanovej, u českého Ottokara hľadali útočište, oddajúc i svoje hrady do ochrany českému Ottokarovi.

Toho je ovšem veľmi málo, čo sme dosaváď ohľadom na šírenie sa češtiny v Uhrách povedali. Chceli sme to uviesť len z tej príčiny, aby sme rozvoju jazyka českého a československého základnej-

[4]) Jindřich Šolc. Národnosť a její význam v životě veřejném. V Praze 1881., str. 115.

[5]) Történelmi tár 1879., str. 722.

šie porozumeli a aby sme si pozdejšie sami mohli urobiť úsudok o tom, že kedy a v jakej miere sa mohla čeština poťažne československá ujať v Horňom Uhorsku.

Už i do konca XIII. veku mala príležitosť čeština urobiť sa známou v Uhrách, zvlášte v severných stoliciach; viďme teraz, ako sa ona zjavovala u nás v XIV. století.

Roku 1301., po vymretí domu Árpádovského, pripadlo právo slobodného volenia kráľov krajine. Toto právo uviedlo sa po prvý raz v skutok tým, že na kráľovský trón uhorský povolaný a vyvolený bol syn kráľa českého Václava II., tiež Václav. On vyslaný bol od otca so skvelým sprievodom a četným vojskom,[6]) ktoré ovšem nemohly byť v celku inej národnosti než českej, do Uhár, čím sa tu čeština na niekoľko rokov rozhostila. Bez toho, aby sme zkúmali mala-li ona, donesená sprievodom i vojskom, dákeho vplyvu na domáce, menovite slovenské obyvateľstvo, vyzdvihneme len, že pri samom dvore jej miesto veľmi muselo byť skromné. Starý Václav bol totiž priateľom skvosu a s tým cudzincov. Česká šľachta už za časov Ottokara prijala mravy a obyčaje nemecké,[7]) takýmto činom vychovaný bol zajiste i mladý Václav, kráľ uhorský, bez lásky ku svojmu rodnému jazyku a tak ani nemohla mať

[6]) Franz Palacký. Geschichte von Böhmen. Prag 1839, II. Bnd., 1. Abth., 384.

[7]) Šolc. Národnosť. 114.

čeština pri jeho dvore dôležitejší zástoj. Že ani u starého, ani u mladého Václava čeština domácim jazykom, upotrebovaným v intimnom rozhovore, nebola, pofahom na to poznačily nám dejiny veľmi charakteristický fakt. Keď sa totiž otec i syn Václav v Budine r. 1304. po dlhom nevidení opäť shliadli: prihovorili sa jedon ku druhému po latinsky.*) A jako vieme, známe osoby pri dotklivých domáceho rázu scénach (a potkanie sa po rokoch je také) užívajú takého jazyka, ktorý jim je najdomáckejší a najmilejší.

Český sprievod a české vojsko zapričiniť mohly čo do jazyka len toľko, že sa český jazyk učili znať i vo vnútre krajiny, k čomu sa dosaváď príležitosti tak nedostávalo.

Roku 1304. starý Václav vzal si svojho v Uhrách nejiste postaveného syna domov ztadiaľto, odtiahly český sprievod i české vojsko z krajiny a môže sa za isté pokladať, že češtine odcudzený kráľovský dvor a v neslovenských miestach rozložené vojská v tej krátkej dobe veľmi málo prospely uhorskej češtine, pofažne československej. S odchodom kráľa Václava a jeho ľudi neostala krajina naša bez Čechov. Trenčiansky Matúš Čák, ktorý si od počiatku XIV. veku až do 1318. roku v jednej časti Horného Uhorska neodvisle a samostatne počínal, k udržaniu svojich smelých plánov a k rozvinutiu svojej moci, vojsko cudzincami,

*) Palacký, II., 1. Abth., 392.

menovite Čechami rozmnožoval,[9]) a poneváč jeho vojsko, vládnuceho hlavne vo stoliciach slovenských, bolo prevahou čo do jazyka slovenské, tak sa po jednom poltisícleti Česi a Slováci po prvý raz doviedli na dlhšiu dobu (najmenej na 8—10 rokov) do všestranného potyku. Roku 1315. Matúš Čák, chcejúc rozšíriť hranice svojho územia, použil vnútorné zmätky českomoravské a do Moravy vtrhol, zaujmúc tu niekoľko opevnených miest, čím československú známosť nemálo rozmnožil. Ostatne svoje moravské územia skoro utratil[10]) a roku 1318. už zomrel. Že čo sa stalo s tými Čechami, ktorí v jeho službe boli, či sa vysťahovali, či do inej vojenskej služby prestúpili, či sa mnohí z nich u nás usadili, o tom sa v nedostatku dát nemôžeme určite vysloviť.

Na zanášanie českého jazyka do Uhár, — viac než všetko ostanie, čo sme dosaváď zpomenuli. — malý priaznivý účinok vysoké školy pražské, založené r. 1348. českým kráľom Karoľom IV-tým. Školy tieto, súc k Uhrám zemepisne blízko postavené, vábily k sebe mnoho vedochtivých Uhrov. V dobe 1372 do 1410 na fakulte právnickej nachádzalo sa 28 bakalárov a majstrov z krajín koruny uhorskej, kdežto na fakulte artistskej (filosofickej) v rokoch 1367—1420 možno jich napočítať bezmála 100. Čo do národnosti,

---

[9]) »Er rief (Mat. Csák) frische Söldner aus Mähren und Böhmen herbei«. Fessler. II., 28—29. — Toto čerstvé povolanie Čechov a Moravanov stalo sa okolo r. 1311.

[10]) Fessler II. Aufl., II. Band, str. 33.

súdiac podľa mien rodiska (študenti tito písavali sa všetci bez rozdielu proste „Hungari“) bolo najviac pôvodu maďarského, zatým Slovákov, Sedmohradských Nemcov a Rumunov a konečne Juhoslovanov.[11])

Uvážiac to sústavne, čo sme dosaváď riekli, soznáme:

a) že následkom mnohorakých vojn a so všetkou istotou predpokladať mohúcich dosťahovaní muselo sa na začiatku XIV. veku značne Čechov nachádzať v Uhrách, menovite vo slovenských krajoch. — Ale pri takých blízkych zemepisných vzťahoch, aké sú medzi uhorskými a českými zemami, a pri takých živých politických pohykoch medzi oboma državama muselo jestvovať aj uhorskočeské kupecké spojenie: a toto kupecké spojenie:

b) že muselo tiež prispieť ku rozširovaniu po Uhrách, menovite vo slovenských stoliciach českého jazyka[12]). A konečne, keď vieme, že v druhej polovici

[11]) Jos. Jireček: Duchovní styky Čechův a Maďarův za XIV. a XV. veku«. Čas. Mus. Čes. 1885., str. 387. a 388.

[12]) Mohli by niektorí nadhodiť, že jakou mierou prispely vojny a kupecké vzťahy ku zanášaniu k nám češtiny, v takej miere mohla sa i patričná uhorská, v tomto páde slovenská reč zanášať do českých zemí. Je to nie jedon pomer. Český jazyk v českých zemiach napriek všetkým záplavam nemeckým podržaný bol vo verejnej správe, na sneme, vo vojsku, bol tedy jazykom správnym i kulturným, a len jazyk takýto má vybojnú silu v zemi cudzej; ostatne je viac než pravdepodobne, že sa v Horních Uhrách po dosťahovaní Nemcov nemčina stala prevládajúcou v kupeckých veciach. Pohľadom na verejne užívanie jazyka českého v Čechách viď: Šafárovu Národnosť, str. 181.

XIV. stoletia zdržúvali sa niektorí Slováci za účelom študovania v Čechách, lepšie: v Prahe, soznáme;

c) že v druhej polovici XIV. stoletia mohli byť už i rodilí Slováci, ktorí, ovšem v nepatrnom počte, po česky dobre hovorili i písali.

Berúc za východište učenie sa slovenských mužov na vysokých školách pražských, sme náchylní veriť, že tie staré rukopisy, ktoré sa v uhorských knihovňách nachodia a ktoré český pôvod prezradzujú, čo v najstaršej dobe mohli byť donesené do Uhár v druhej polovici XIV. stoletia, v dobe tej, v ktorej učení Uhria svoje putovanie do Čiech započali. Také rukopisy pofažne spisy môžu byť aj v archive prešporskej kapituly sa nachádzajuce niektoré, zo XIV. stoletia pochádzajúce spisy, ktoré podľa „Magyar Sion"-u Sasinek vo svojom „Slov. Letopise", ročníku IV., na str. 175. poznačil.

Ale v druhej polovici XIV. stoletia Slováci, nielen že z Čiech knižky, medzi nimi i české, domov prinášali: oni v tejto dobe už, — riedki jednotlivci, — i písať museli po česky. Povstanie takého spisu, jako je „Sequentionarius seu Prosarum expositio", ktorý sa v knihovni pražskej kapituly nachádza a glossy v holičskom nárečí podáva, je neklamným dôkazom toho. Glossy tieto písané sú od Václava Bzeneckého r. 1385.[13]) Zdali „Evangelia nedělní a sváteční", nalezajúce sa vo viedeň-

[13]) Vidz: Alojs V. Šembera. Dějiny řeči a litaratury české. Ve Vídni 1878. str. 92.

skej dvornej knihovni, obsahujúce vo svojom českom texte niektoré slovenské slová, o ktorých učenci za to majú, že asi z 1350 pochodia,[14]) nepovstaly tiež od slovenského pisateľa, učeného na vysokých školách pražských, o tom nech iní rozhodnú.

Keď si čeština takto pomaly pripravovala pôdu vrtkou náhodou dostala sa opätovne i na kráľovský dvor, menovite r. 1395., keď sa kráľ Žigmund po smrti svojej manželky samostatným kráľom uhorským stal. Od neho, z doby 1420—1436 poznáme asi 20 českých listín, vydaných v rozličných uhorských mestách, ako: v Budíne, Trnave, Prešporku, Tate, Skalici, Ostrihome, Vyšehrade, Trenčíne[15]). Listiny tieto vystavené sú v záležitostiach českej koruny a súdac podľa čistočeského jazyka, vystavené sú pravdepodobne rodilými Čechmi. Ponevráč kráľovia uhorski, nasledovavši po Žigmundovi, boli tiež v panovníckom pomere ku zemiam koruny českej a ponevráč oni tiež v Uhrách sídlili, tak si i po Žigmundovi čeština zachovala isté miesto pri dvore uhorsko-kráľovskom, o čom svedectvo vydávajú pozostalé kráľovské listiny[16]).

Viac než tá okolnosť, že na dvore Žigmundovom

---

[14]) To samé, str. 137.

[15]) Archív starých československých listín, písomností a dejepisných pôvodín. Vydala Mat. Slov., Diel I., Sv. I. Tu je počtom 83 listín Žigmundovských odtlačeno: ale len štvrtina jich má asi uhorské dátum.

[16]) Vidz tenže Archív. Všetky kráľovské listiny písané su čisto česky až po kráľa Maximiliana (1564—1576). Od tohoto pochádzajúce, v Archíve sdelené listiny, majú v sebe mnohé slovenskosti, ale — zdajú sa byť podvrženými.

istý počet Čechov žil, prospely češtine protihusitské vojny Žigmundove, nado všetko následky týchto vojn: opakované vpády pomsty žiadostivých Husitov do Hornieho Uhorska v čase, keď bol kráI Žigmund čo nemecký cisár v zahraničí zaujatý.

Vpády tie sa staly v rokoch: 1430., 1431. a 1432.[17]) húfami velikými a je pravdepodobné, že z Čechov, prišlých s tymito vpadavšimi húfami, početní ostali v našej vlasti čo osadníci, učiniac tak známym protikňažským vystupovaním Matúša Čáka a pražskou universitou[18]) pripravenú už pôdu pre Jiskrovskú dobu ešte väčšmi príhodnou.

Pri týchto husitských vpádoch mohly sa medzi Slovákov aj niektoré husitské spisy dostať.

S týmto priblížili sme sa k roku 1440., k začiatku činnosti Jiskrovej v Horních Uhrách, v nejž sa čeština a s ňou i československčina po prvé znamenateľne vzmohla. Ale prv než by sme prešli na dobu Jiskrovskú, nech nám je dovoleno reflektovať na veci nasledujúce.

Znamenitý učenec český, výtečný znalec literatury

---

[17]) Fessler. 2. Aufl., II., str. 380., 384. — Podľa prvého vydania Fesslerových dejín dňa 25. aprila r. 1433. asi 20.000 husitských táborítov veľké nesnádze robili vo spišskej stolici (Dr. J. Fessler. Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen Leipzig 1816., Vierter Theil. Zweiter Band, 455—456.) Pri týchto vpádoch Husitovia českí celé Hornie Uhorsko poprechádzali, roznášajúc tak češtinu po všetkých Slovákami obývaných krajoch v Vidz tiež »O výpravách Husitov do Uhorska« »Sokole«, roč. 1867., 187.

[18]) Vi lz: Článok Joz. Jirečka, uvedený v poznámke pod č. 11.

českej i československej sosnulý Jozef Jungmann vo svojom pojednaní „O rúznění českého spisovného jazyka“ hovorí: „Český jazyk od 14. století ..... na mnoze i mezi Slezany a Slováky we psaní užívaným byl“ (Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka atd. V Praze 1846., str. 56.) Nechceme sa hádať o to že na koľko sa smú v poznámkach pod č. 13. a 14. uvedené československé pamiatky za doklad považovať k tomu, že Slováci čo celok od 14. storočia českého jazyka užívali, vyzdvihujeme len, že P. J. Šafárik najstaršie písomné pamiatky Slovákov s vekom Husovým počína,[19]) ktorý sa dotýčne nás Slovákov nemôže počítať skôr, nežli od príchodu k nám Husitov-vysťahovalcov, a menovite od r. 1440. Takto pojíma vec aj Emil Černý vo svojej štati „Doby písomníctva slovenského“, kde hovorí: „.... prisťahovanie i osadenie sa Husitov českomoravských na Slovensku, došlých sem hlavne pod Jiskrom z Brandýsa (vládnuvším od r. 1440—1452. župami slovenskými)....., ktorých príčinením a príkladom ujal sa jazyk český čo reč spisovná u Slovákov“.[20])

[19]) Hlasowe o potrebě jednoty. V Praze 1846., str. 70 »S wekem Husowým počinají se nejstarší písemne památky Slováků w Uhřich«

[20]) Emil Černý. Slov. Čítanka. Diel II. V B. Bystrici 1865., str. 273. Dr. Jindrich Šolc vo svojej knihe »Národnosť a jej význam«, na strane 216—217. takto píše: »Jiskra uvedl za sebou na Slovensko české osadníky, kteří Slováky s českou literaturou, tehdáž již valne pokročilou, seznámili ..... a jali

Jestli odhliadneme od tých v poznámkach pod č. 13. a 14. uvedených pamiatok, ktoré nie následkom toho povstaly, že čeština poťažne československá v Uhrách v XIV. veku ujatá bola, ktoré zajiste len od jednotlivých učených Slovákov pochádzajú, naučivších sa príležitostne, snáď na pražskej universite po česky, a jestli odhliadneme od Žigmundovských listín, ktoré českým kráľom od českých ľudí ku českým ľuďom v záležitostiach českých boly vystavené, — nuž zpred r. 1440. nenajdeme žiadnych uhorsko-českých pamiatok, tým menej československých. A preto pripojujeme sa k náhľadu P. J. Šafárika a E. Černého, ktorí hlásajú, že sa v Horních Uhrách čeština, poťažne československá s prisťahovaním sa Husitov, menovite po roku 1440. ujala.

Je sice možné, že sa niekedy i také uhorský pôvod majúce české poťažne československé jazykové pamiatky objavia, ktoré zpred r. 1440. pochádzajú, je to možné, lebo sa v tej dobe u nás už dosť osadníkov Čechov muselo nachádzať, áno i medzi Slovákami sa museli nájsť jazyka a písma českého znalí jednotlivci; ale keď sa také pamiatky aj objavia, nuž z nich nebude sa môcť zatvárať na to, že čeština poťažne československá u j a l y s a v Severných Uhrách pred r. 1440. — Z takých od jednotlivých dosťahovavších sa Čechov alebo od jednotlivých náhodou,

---

se Slováci, až do té doby ani počátků vlastní literatury nemajíce, sami české knihy obsahu náboženského i jiné čísti a jimi se obírati, tak že počátek literárního spojení mezi Čechy a Slováky v těchto dobách hledati sluší«.

snaď na pražskej universite po česky sa naučivších Slovákov pochádzajúcich jazykových pamiatok nebude sa môcť zavierať na celok, na všeobecné rozšírenie sa jazyka českého pofažne československého v Horních Uhrách.

Vyslovili sme, že vyjmúc pamiatky zpomenuté v poznámkach pod č. 13. a 14. a vyjmúc Žigmundovské listiny, ktoré vlastne len zemepisne, podľa uhorského dátum prináležia k uhorskočeským listinám, niet iných pamiatok z doby do 1440. Aby v tejto veci medzi nami a niektorým čitateľom nedorozumenie nepovstalo, držíme za potrebné pojednať tu v krátkosti o nasledujúcich listinách:

a) P. Ludvik Hőke v časopise „Nemzet“[21]) na základe Aurela Mocsáriho knihy: „Nógrádmegye esmértetése“ pustil do sveta zprávu, že jesto jedna slovenská pamiatka, ktorá „pravdepodobne“ (alkalmasint) z r. 1282. pochádza. Je to list Hynka od Turých, pána Ozdínskeho. Zprávu túto prejalo viac časopisov, medzi inými i turčianske Nár. Noviny (1885. Č. 153.) a všetky bez poznámky, ačpráve poznámky zasluhovala. Zpráva tá je neodôvodniteľná, lebo list Hynka od Turých z pozdejšieho veku pochádza. Menovite podľa Samuela Tomášika z r. 1482.[22]) a podľa Fr. Vif. Sasineka z r. 1587.[23])

A tak listina táto podľa slovenských učencov nepochodí zpred r. 1440.

[21]) R. 1885. Č. 1195—357.

[22]) Let. Mat. Slov. IX., Sv. II., str. 30.

[23]) Let. Mat. Slov. X., II., 30—32.

b) O liste hajtmana kláštorského Jakesda ku mestu Kremnici udal Pavel Križko,[24]) že on z doby 1340—1450 pochádza. Podľa nášho náhľadu tenže nemôže pochádzať z doby 1340—1440 preto, lebo sa čeština vo verejnom správnom živote u nás len od Jiskrovho horňouhorského účinkovania počína.

Hajtman hradu uhorského ku mestu uhorskému po česky pofažne po československy mohol písať len po roku 1440. Pre protivnú mienku niet dokladu, ani historického dôvodu;

c) V mestskej kancellárii Bánoviec sa opatruje zlatými písmenami vystavená listina s podpisom kráľa Ludvika a s datum r. 1376. Je to československý preklad pravdepodobne latinského originálu z r. 1376., ktorý preklad zavierajúc podľa pravopisu a jazyka pochádza z pozdejšieho veku,[25]) na každý pád z doby po r. 1440.

A s týmto prejdeme v obdobie, v ktorom sa vlastne započína zástoj jazyka českého a československého v Horních Uhrách.

---

[24]) Sas. Let. I., 292.

[25]) Listina až na výnimky v slovách: Polszkeho, Ugrocz, Vanya, zabranijovani, Baany, písaná je skrz na skrz pravopisom husovským, ktorý u nás ani v prvej polovici XVI. storočia tak dôsledne nebol užívaný ako je v prítomnej pamiatke. Áno on i v Čechách až do polovice XVI. veku držal sa len vedľa pravopisu sprežkového (Gebauer. Uvedení do mluvnice české. V Praze 1876., str. 61.) Pamiatka tá sdelená je v Sasinkovom Letopise Slovenskom. roč. VI., na str. 70. a 71.

II.

Čeština a československá od Jiskrovho horňouhorského účinkovania po rozšírenie sa reformácie (1440—1550.)

Akonáhle Husitov prenasledovať počali, mnohí z nich vo väčších-menších húfoch dali sa zo svojej vlasti na útek a mnohí z nich hľadali si útočište v Uhrách. Týmto spôsobom už do r. 1440. značný počet husitských Čechov osadil sa v našej krajine a zvlášte medzi Slovákami. Boli oni dosťahovalci, a čo takíto vo vlasti našej zajiste len trpení až pokiaľ šťastná pre nich náhoda nepostavila Jána Jiskru, jich rodáka, na čelo verejného života v tej čiastke krajiny, v ktorej sa jich najviac osadilo. Týmto skutkom prisťahovalci českí nadobudli si odrazu nielen váženosti pred domorodými, ale — jako pamiatky svedčia, — i vplyvu na nich.

Ján Jiskra z Brandýsa pochádzal z rytierskeho rodu moravského; sám sa menuje r. 1431. manským pánom na Všechoviciach, osade nedaleko Hostýna blizko Bystrice.

Vábený životom vojenským opustil hneď za mladi statky otcovské a odobral sa do cudziny. Tu z čiastky vo Vlasku, z čiastky v krajinách ešte vzdialenejších v umení válečnom sa zkúšal, áno i mestá zámorské navštívil, slúžac bez pochyby Benátčanom na mori proti Turkom.

Neskorej, keď sa navrátil do Čiech, učinený bol r. 1437. veliteľom Táboritov, ktorých Žigmund, cisár

nemecký a kráľ český a uhorský vypravil proti Turkom, vpadlým toho času do Srbska a do Sriemu. Výprava táto, v nejž účasť brali aj Poliaci a Uhria, pre kresťanov priaznive dopadla a k vydobytiu kresťanami tohoto víťazstva veľmi prispeli Česi pod Jiskrom a Petrom z Komorova, Moravani pod Jánom Talafúsom z Riečan a Jánom Tetourom. Následkom tohoto povzniesla sa v Uhrách vojenská povesť česká tak, že kráľ Albert neváhal brať nekdajších Táborítov za veľkú mzdu na výpravy turecké. A keď kráľ Albert zomrel, vdova Alžbeta sverila jim hájenie práva Ladislava Pohrobka v Uhrách, narodzeného dňa 22. februára r. 1440. Týmto činom Ján Jiskra z Brandýsa, čo vodca „Táborítov“ stal sa najvyšším veliteľom kráľa Ladislava a s tým neoceniteľným ochrancom do Uhár sa dostahovavších husitov českých.[26])

Aby sme však základne mohli pochopiť ten vliv, ktorý mal Ján Jiskra so svojimi Čechami na jazykové i náboženské pomery zvlášte v Horních Uhrách, za potrebné držíme podať zovrubnejšie vypočitanie krajov a miestopisných bodov, Jiskrovskej vláde podčinených:

Kráľovná dala v držanie Jiskrovi hrady vo Zvolene spolu i s mesty baňskými, naproti tomu ostatnia čiastka hornich stolic postavená mu pod správu a veliteľstvo.

---

[26]) »Ján Jiskra z Brandýsa«. od dra Hermenegilda Jirečka. (E. Černý. Slov. Čít. Diel II., V B. Bystrici 1865., str. 237. a 238.) Vety, vzťahujúce sa na životopis a vojenské príbehy Jiskru, vzaté sú doslovne ztade.

Územie teda, ktorým vládol, zahrnovalo hornatú podtatranskú čiastku Uhorska od Váhu a Bielych Hôr až za Humenné, od Tatier až po Ipeľ, menovite župy: Zvolen, Nitru, Gemer, Šariš, Abauj, Zemplín s mestami Trnavou, Nitrou, Košicami, Prešovom, Bardejovom, Ľubľovou, Podolincom, Kežmarkom; Spiš: mestá baňské: Kremnicu, Štiavnicu, Bystricu, Novú-Baňu, Pukanec, Ľubietovú a jiných hradov a miest viacej, ktoré behom svojeho pantsva Jiskra buď nastaval, ako Muráň, Moldovu, Krásnu-Hôrku, Žirkovský zámok a iné, alebo užil ako hradu Spišského, Šariša, Ozdína, Žibridova, Prághy, Haliče atď.[27])

Ako z výš vypočitaných miest, hradov a stolic viedť, Čechovia rozprestreli sa po celom Horňom Uhorsku vstúpiac tak do bezprostredného potyku s príbuznými jim po jazyku Slovákmi.

Ján Hus pôsobením a dosahom svojim nebol len náboženský reformator, ale i veliký kriesiteľ národní. Keď sa stal r. 1402. kazateľom v betlehemskej kaplnke v Prahe, hlásal slovo božie jazykom českým a snažil sa z kazateľne prebúdzať ducha narodnieho.[28]) Hus sa s neobyčajnou vrelosťou ujímal práv jazyka českého, staral sa o jeho čistotu,[29]) áno obdaroval ho i novým, tak zvaným diakritickým pravopisom, ktorý doteraz i Slováci užívajú a sám složil mnoho spisov jazykom českým. Celá cirkevnia ob-

[27]) Tamže str. 238. — Ostatne vidz článok Ján Jiskra od Fr. V. Sasinecka v Let. Mat. Slov., Roč. IX., Sv. I., str. 7.

[28]) Šole. Národnosť. 153.

[29]) Tamže 166.

nova husitská bola povahou svojou na najvýš národnia,[30]) ňou povzniesol sa český jazyk v krátkom čase na najvyššiu výšku.

A tak pod Jiskrom v Horňom Uhorsku sa rozloživší husitskí Čechovia mimo svoje husitské náboženstvo doniesli so sebou tiež vrelú lásku k rodnému jazyku: jakmile sa po naznačených miestach rozsadili, súc v Horních Uhrách svrchovanou mocou nadaní, výplyvom z tejto zaviedli svoj jazyk do verejného života horňouhorského. V potyku medzi sebou a v potyku medzi domácim obyvateľstvom,[31]) podobne aj v potyku s tuzemskými samosprávnymi vrchnosťami[32]) počali Jiskrovci hneď z prvopočiatku český jazyk čo jednací užívať... a táto okolnosť bez odporu zvláštni musela mať účinok na slovenskú čiastku horňouhorského obyvateľstva.

Ale Jiskrovci jazyku českému nielen vo svetskom

---

[30]) Vidz tamže §. 29. pod titulom »V ě d o m í n á r o d n í v e v á l c e h u s i t s k é«.

[31]) »Giskra és alvezérei Magyarország tót lakosaival szemben, saját azaz cseh és morva nyelvükkel léptek fel és éltek mindenben«. (Történelmi tár 1879., str. 620.) Pozostalé spisy vlastne listiny dokazujú, že Jiskrovci svojho jazyka nielen na proti S l o v á k o m, ale i naproti N e m c o m užívali. Dôkazy tomu sú četné prípisy k n e m e c k ý m mestám v Horních Uhrách.

[32]) V shromaždení maďarskej historickej spoločnosti, držanom v Prešove 22. aug. r. 1881. podaná bola zpráva, že v bardejovskom archíve nachádzajú sa početné české dopisy, menovite medzi českými válečníkami a Bardejovom. Podľa »Századok« (1881., VIII. füz. 117. l.) Sas. Let. V., 271..

živote zjednávali platnosti; oni, ako to už v povahe husitstva ležalo, uvodili ho i do cirkve.

Už i po Jiskru skrze Viklefovské spisy a zvlášte skrze pražské vysoké školy[33]) nie nepatrne bolo rozšírené slobodomyslné učenie, ale zvlášte sa ono vzmohlo následkom prisťahovania sa Husitov a menovite za panovania Jiskrovho.[34]) Proti jich šíreniu robili sa ovšem poriadky, menovite v diecésach koločskej, báčskej, pätikostolskej a srienskej, ale na Horniakoch nie.[35]) Na Horniakoch ponechala jim kráľovná voľnosť, lebo utisnutá bola na vernosť a víťaznú zbroj tam sa rozhostivších Čechov.[36]) A Jiskrovi ľudia použili okolnosti priaznivé...

Ledva sa Husitovia v Horních Uhrách usadili, dali sa so všetkou možnou silou do rozširovania husitského náboženstva. Neuspokojili sa tým, aby husitské cirkve pre seba zakladali, ale poučovaním i násilím hľadeli i domorodé obyvateľstvo k husitstvu naklonif.[37]) Kde tomu so svojho stanoviska potrebu videli, odolnali katolických duchovných (kňazov) a

[33]) Vidz Josefa Jirečka staf »Duchovní styky Čechův a Maďarův za XIV. a XV. veku«, nami už uvedenú.

[34]) »Beträchtlich vermehrten sich im nördlichen Ungarn des Kelches Brüder..... nachdem Elisabeth, Albrechts Witwe, zu ihrem und ihres Säuglings Schutze, Herrn Johanes Giskra von Brandeis, mit zahlreichem Kriegsvolke aus Böhmen in das Reich gerufen hatte«. Fessler, Die Geschichten der Ungern. Leipzip 1816. Vierter Theil. Zweiter Band. Seite 1156—1157.

[35]) Tamže 1157.

[36]) Tamže.

[37]) Fessler, 2. Auflage., II. 580.

nahradzovali jich husitskými,[38]) tak že v niektorých horňouhorských župách (menovite v Šarišskej, Abaujskej. Gemerskej, Malohontskej, Novohradskej) v krátkom čase množstvo husitských cirkví povstalo.[39])

Čeština zavedená bola do života verejnosprávneho, s pomocou husitstva do života cirkevnieho, či by bolo mohlo byť možným, aby ona na domáce obyvateľstvo slovenské bez účinku bola ostala? Či by to bolo bývalo možné menovite pod takým silným vlivom, aký čeština vôbec vykonávala, keď, — ako archivy dokazujú, — samé nemecké mestá horňouhorské k uživaniu češtiny primala?

Slovákov, poznavších češtinu na dostač následkom vojenných potýčok, následkom kupeckých spojení, následkom pražského vysokého učenia, jako aj následkom dosťahovavších sa už po Jiskru husitov a konečne i následkom tymito doniesť mohúcich a zajiste donesených knih: uvedenie za doby Jiskrovskej českého jazyka do verejnosprávneho a cirkevnieho života úplne podmanilo.

Čeština, donesená českými dosťahovalcami, vtedy ešte o mnoho viac srozumiteľnejšia Slovákovi, nežli teraz, našla pripravenú pôdu a entnograficky príbuzní Slováci prijali ju čo svoj písomný jazyk.

Nieto na dostač písomných pamiatok uverejnených z veku Jiskrovského a z XV. stoletia vôbec, nemôžeme s istotou, určite zvedeť, že na koľko sa v

[38]) Tamže.
[39]) Tamže.

Horních Uhrách čeština rozmohla, ale na jej rozšírenosť dá sa poučlive zatvárať. Dopisy Jiskrovcov ku Jiskrovcom nemôžu sa brať zajiste čo doklady, ale sú aj iné pamiatky, o ktoré sa opierať možno.

Sme toho domnenia, že samosprávne vrchnosti na dopisy od Jiskrovcov v českom jazyku zaslané česky odpovedúvaly, keď nie česky: československy. Už i na počiatku bolo to snadno previesť. Čiastočne nachádzali sa čeští prisťahovalci vo všetkých mestách, ktorí v tom ohľade písársku službu poskytnúť mohli a čiastočne mohli sa už — príležitosti k tomu bolo — i Slováci mnohí českému spôsobu jazyka priučiť. Ba sme toho presvedčenia, že sa čeština pofažne československčina skoro po Jiskrovskom zástoji u samosprávnych vrchnosti u d o m á c n i l a, lebo nachodíme, že v Rajci mestskú knihu už roku 1485. po československy viedli (Sas. Let. V., 239.) a každý zajiste uzná, že zavedenie neobvyklého jazyka do obecních knih nedá sa o d r a z u previesť, ale že sa ono postupne vyvinuje. A máme i viac dôkazov, že čeština pofažne československčina u horniackych samosprávnych vrchnosti domovského práva nabyla a užívala v druhej polovici XV. veku. Skoro z tej samej doby, z ktorej má Rajec československú mestskú knihu, došiel nás list kráľa Mateja, písaný po česky roku 1483. „rychtárovi a rade mesta Trnavy“ Archiv československý, 86.) a máme list Štefana Zápoly-u, písaný po česky r. 1498. „k purgmistrovi a konšelom mesta Prešpurku.“ Konečne, zajiste nielen k vôli tým Čechom, ktorí po Jiskrovi vo verejnom

živote uhorskom činní zostali, ale viac k vôli vyslancom mestským stalo sa to významné faktum, že bola smluva, uzavrená medzi Vladislavom a Maximilianom r. 1492., na uhorskom sneme aj po česky tlumačená (Sas. Let. III., 196.[40])

Pofahom na zástoj českého pofažne československého jazyka v cirkvi za doby Jiskrovskej a vôbec v druhej polovici XV. veku, známo je dosavád velice málo.

Po odstúpení Jiskrovom z horňouhorského divadla počaly sa sice odzhora prekážky robiť a odpory klásť husitským cirkvám, ale proti nim s rozhodnou silou nevystúpilo sa. Ba práve naopak. Matej kráľ čo moravský panovník povolav nazad vysťahovavších sa do cudzozemska Husitov prisľúbil im na Morave i v celých Uhrách trpenie.[41]) Mnohí použijúc toto povolanie vrátili sa skutočne na Moravu, tu založili r. 1488. knihtlačiareň, prvú to na Morave, tlačili v českej reči biblie, spevníky a tieto rozširujúc po horňouhorských slovenských stoliciach sbierali medzi Slovákami husitskej viere privržencov, ktorých keď i nie mnoho, ale zajiste značný počet nasbierali.[42]) V Čechách založená bola ješte včasnejšie kníh-

---

[40]) Podľa Sasinka české tlumačenie podal veľkovaradínsky biskup Valentín, podľa maďarských dejopiscov kráľ Vladislav hovoril česky. Ostatne vidz uvedené miesto v Sas. Let.

[41]) Fessler. Die Geschichten der Ungern. Leipzig 1822, Fünfter Theil, Seite 604.

[42]) Tamže.

tlačiarní[43]) a preto ku koncu XV. storočia muselo byť už medzi Slovákami mnoho tlačených českých kníh, robiacich jazyku českému platnú propagandu.

Ako to jedon zlomok[44]) katolickej kázne dokazuje, pochádzajúci z rokov 1471—1484., čeština súčasne mala priechod i v kostoloch katolických v Horních Uhrách, čo tiež za jej značné rozšírenie hovorí.

Že sa čeština pospolne československou po Jiskrovskom odstúpení neutiahla, ale na danom základe ďalej rozvíjala, za to má ďakovať okolnostiam, ktoré pre ňu i napotom priaznivé zostaly. Kráľ Matej, prijmúc Jiskrovo dobrovoľné pokorenie sa, obdaril ho svojou kráľovskou milosťou a dôverou a ponechal z čiastky Jiskrových ľudí v zámkoch horňouhorských čo svojich služobníkov, nerobiac im — dľa vtedajšieho zvyku — žiadnych jazykových obmedzení. Čeština pospolne československá rozmáhala sa tak slobodne. Po Matejovi, ktorý ostatne, súc vychovaný v Čechách, i sám znamenite česky vedel a písal, vystúpil na trón Vladislav II., kráľ český, znajúci tiež česky a chovavší sa naproti jazyku českému s touže hlahosklonnosťou, s ktorou i jeho predchodca.[45])

[43]) Prvá v Čechách tlačená kniha je »Historie Trojanská«, v Plzni r. 1468. (Jakub Malý. Stručný Všeob. Slovník Věcný. V Praze 1879., Díl. IV., 309.)

[44]) Sdelený v Sas. Let. III., 212—213. — Že je kazeň ta katolická, o tom svedčí už i tá okolnosť, že je do nej pojatá modlitba za Papeža, za jeho kardinálov atd.

[45]) I kráľ Matej i kraľ Vladislav vystavovali zo svojich kan-

A vedľa týchto priaznivých okolností zovňajších, na udržanie sa po dobe Jiskrovskej v Horních Uhrách jazyka českého, nie málo mohla vlívať čeština i svojou vlastnou vnútornou váhou. Pominúc to, že si ona už zavčasu značnú literatura stvorila, vyzdvihujeme len, že ona v túto dobu rozšírená bola v politickom i spoločenskom živote v zahraničí, bola diplomatickým jazykom v poľských kniežatstvách zátorskom a osvietimskom, v Krakovsku a v Litve.[46]) Áno i do ríše nemeckej posielané boly listy v jazyku českom.[47])

Prejdime však do XVI. veku.

Vývin českého poťažne československého jazyka v XVI. veku úzko súvisel s rozvojom luterovskej cirkevnej obnovy.[48])

---

cellárií české listiny, ktoré sobrané najdeš v Archíve československom. Oba zpomenutí panovníci užili jazyka českého i k uhorským samosprávnym vrchnostam. Vidz' zpomenutý už list Matejov k mestu Trnave (Archív československ. 86.) a list kráľa Vladislava k mestu Prešporku (Tamže 93.)

[46]) Šolc. Národnosť. 233.

[47]) Tamže. Ostatne listy v jazyku českom posielané boly i do Uhár ešte pred dobou Jiskrovskou, jako to svedčí list písaný od olomúckeho mešťanostu k Perényimu, r. 1426, ktorý je sdelený v »Slovesnosti« podľa Sas. Let. V. 271. v ročníku 1865. podľa Let. Mat. Slov. VIII. 2. 11. v ročníku 1864., na strane 14. — Ja som ho nevidel.

[48]) Fr. V. Sasinek »verí, že nie nenávidení českí válečníci leť luteránstvo prispelo k povznešeniu slovenčiny«. (Sas. Let. V. 271.) Riadky tie niesu dosť jasné; nedá sa vedeť čo Sasinek mysli pod »povznešením« a pod »slovenčinou?« Myslí pravdepodobne to, že sa čeština poťažne československá hlavne za príčinou protestantismu rozmohla. Sme toho jistého presved-

Pred nami leží podľa úradného šematismu evanielického[49]) k súkromej potrebe sostavený postupný vývin evanielických cirkví horňouhorských, menovite slovenských; na druhej strane rozložený máme podľa letopočtového poradia zriadený register dosaváď uverejnených českých a československých listín: z porovnania oboch výkazov na javo vychádza, že so vzrastom počtu slovenských ev. cirkví vzrastá s desaťročia na desaťročie i počet zpomenutých listín.

Z doby predreformačnej, povedzme určitý rok: zpred 1520) velice sú vzácné české a československé listiny. Tak z rokov 1500—1520, celých d v o c h d e s a ť r o č í, máme len tieto nasledujúce:

H e d v i g a spišská grófka píše k rychtárovi a rade mesta Kežmarku na Hrade Spišskom r. 1508. (Uverejnil Sasinek v Slov. Letopise, I., 64.)

Rychtár a rada mesta Beckova píše k rychtá-

čenia, ale zasluhuje pozornosti, že stolice oravská a liptovská v XVI. století n e m a l y protestantských cirkví vyjímajúc: B o c u a v nich čeština pořažne československá v tej dobe slušné miesto zanjimala, jako o tom svedčí: list zemänov liptovských k mestskej rade v Levoči z 1529 (Sas. Let. VI. 61.); list zo zámku Lykavy k mestu B. Bystrici z 1514 (Sas. Let. I., 333.) prípis mesta Ružomberku k mestu Bystrici z 1530 (Sas. Let. VI., 62.) atd. Vidz listy Jána D u b o v c o v e v Let. Sas. II., 304—306.; List J i r ž i k a viceišpána stolice oravskej z 1544. (Sas. Let. VI. 73—74.); list fojta a rady mestečka Velkej Vsi z 1544. (Sas. Let. VI. 74.) atd.

[49]) Plný titul: A magyarhoni ág. hitv. evangelikusok négy egyházkerületének E g y e t e m e s N e v t á r a 1885. évben. Az egyet. gyűl. megbizásából H a a n Lajos. Budapest 1885.

rovi a rade mesta Trnavy r. 1508. (Uver. Sasinek v Slov. Let., III., 320—321.)

List, písaný zo zámku Lykavy k magistrátu b. bytrickému z 1514. (Z archivu b. bystrického zaznačil Sasinek v Slov. Let., I., 333.)

Všeho spolu t r i kusy.

V dobe 1520—1530, pofažne od počiatkov reformácie do r. 1530 boly už niektoré slovenské ev. cirkve[50]) a v dobe tejto nachádzame už pomerne viac českých pofažne československých listín, nachádzame už v j e d i n o m d e s a ť r o č í nasledujúce š t y r i listiny:

Vypočutie svedkov z 1527., v archíve b. bystrickom (Sas. Let. I., 332—333.)

Kupecká koncessia pre Foltina Krajca, obyva-

---

[50]) Menovite: v O š d a n o c h mad.-slovenská, v L o v i n o b a n i slov., obe povstaly pri počiatku reformácie; v K o š i c i a c h slovenská (okolo 1521.) v B a r d e j o v e slovenská (okolo 1525.) v M a l o m S i b i n o v e slovenská (1526.) v L u b i e t o v e j slovenská (1527.) v B. Š t i a v n i c i slovenská (1528.) Mimo to už na počiatku reformácie povstaly školy: v B. B y s t r i c i a v Rožňave; roku 1528. povstala škola v B. Š t i a v n i c i, v ktorých ač velice skrovného, ale preca so všetkou pravdepodobnosťou musel mať miesta i jazyk český, pofažne československý z príčin vyložených v Slovenských Pohladoch z roku 1885., str. 187 a nasl. — Dáta pofahom na povstanie zpomenutých cirkví a škôl vzaté sú z menovaného ev. šematismu. V dobe 1520—1530 bolo aj viac ev. škôl mimo pripomenuté dla uvedeného šematismu, ohľadne tých vidz: P. D o b š i n s k é h o pojednanie »O kulturných ústavoch na území Slovákmi obývanom z doby poreformacionálnej«. (Slov. Pohľady 1885., 178—204.)

teľa Bystrického, vydaná od Petra a Mikuláša Kostku z Sedlíc, v Prievidzi r. 1529. (Sas. Let., IV. 30—31.)

List zemänov liptovských k mestskej rade levočskej, v Nem. Lupči r. 1529. (Sas. Let. VI., 61.); a

List Adama farára z Topoľčian k mestu (B.) Bystrici, v Bánovciach r. 1529. (Sas. Let. VI., 71.)

V nasledujúcom desaťroči (1530—1540) rozmnožily sa evanielické cirkve slovenské v Horních Uhrách[51]) a zároveň rozmnožuje sa i počet českých a československých listín.

Z doby 1530—1540 uverejnené sú dosiaľ nasledujúce uhorsko-české a československé listiny:

1. Prípis mesta Ružomberku k mestu Bystrici, z 1530 (Sas. Let. VI., 62.)

2. Vysvedčenie od mesta Žiliny straniva Stráňavského rychtárstva, z 1531 (Sas. Let. IV., 58—59.)

3. List Jána z Podmanina a na Bystrici, z 1533 (Sas. Let. III., 51.)

4. 5. Listy Mikuláša Kostku z Sedlíc k mestu Bystrici z 1534 (Sas. Let. IV., 37.)

6. List Jána Thopoľčanyho k mestu Kremnici, z 1535 (z 1595? Sas. Let. II., 259.)

7. Rychtár a rada mesta Beluše k mestu Bystrici na Baniech, z 1538 (Sas. Let. VI., 338.)

8. Prípis fojta a rady mesta Bystrice, z 1538 (Sas. Let. VI., 338.)

---

[51]) Povstaly: v Kremnici maďarsko-slovensko-nemecká okolo 1530., v B. Bystrici slovensko-nemecká, r. 1533. (Dľa uvedeného šematismu.) Počtom na školy vidz v poznámke pod č. 50. uvedené pojednanie P. Dobšinského.

9. List Rafaela z Podmanína a Bystrice k mestu Bystrici, z 1538 (Sas. Let. III., 51—52.)

10. Svedoctvo o postupe dediny Bysterec, z 1538 (Uverejnené v „Slovenských Novinách“ r. 1857. Sas. Let. I., 222.)

11. List Jána z Podmanína a na Bystrici k Mik. Kostkovi z Sedlic, z 1538 (Sas. Let. IV., 37—38.)

12. Prípis Mošoviec ku Kremnici, z (15)38 (Sas. Let. IV., 344.)

A tak ďalej čím viac sa množily po Horních Uhrách slovenské cirkve evanielické[52]) tým viac sa javí aj dokladov k užívaniu českého, poťažne československého jazyka. Nechceme pri tejto príležitosti núdiť čitateľa s vypočítaním všetkých listín v letopočtovom poradí, len to faktum konštatujeme, že počet českých a československých listín v dobe poreformacionálnej vzrastá s počtom zakladaných slov. ev. cirkvi. Toto poslednie ovšem nesmieme rozumeť tak akoby sa listiny so zakladanými cirkvami v istom pomere súčasne rozmnožovaly. Tieto slovenské cirkve a evanielické školy — na koľko v tom

[52]) V dobe 1540—1550 zdvojnásobnilo sa číslo slovenských ev. cirkví. V tejto dobe povstaly: v Ňúšti (okolo 1540.), na Boci (1540.), v Dol. Strehovej (1540.), v Ponikách (okolo 1540.), v Moravciach (Egyházas Maróth) cirkev slovensko-maďarsko-nemecká r. 1542., v Rima-Bani (1544.), v Rima-Brezove (1545.), v Ochtine slovensko-maďarská r. 1545., v Komlós Keresztesi (v Šarišskej, 1545.), v V. Slaboši (1545.), v Drienčanoch (1547.), v Novej Vsi nemecko-slovenská r. 1548. (Vidz patričné miesta uvedeného šematismu.) Poťahom na ev. školy vidz zpomenuté pojednanie P. Dobšinského.

tieto poslednie podiel maly, — musely najprv odchovať českú, vlastne československú generáciu. Jazyk vzmáhal sa teda vlastne s dochovanou generaciou, a on — jako to listiny dokazujú, — so skutočnou rozšírenosťou ujal sa len po r. 1560.[53])

Že sa čeština pofažne československčina v Horních Uhrách už v rokoch 1440—1500 vo verejnosprávnom živote ujala, už povedané bolo, ona ujatá bola menovite u samosprávnych obcí (pri mestách), na koľko to — medzi iným — rajecká mestská kniha a iné okolnosti dosvedčujú. Ona u samosprávnych obcí v upotrebení bola i po reformáciu, ako sú tomu dôkazom tie listiny, ktoré sme vyššie v dobe 1500—1520 uviedli. A po reformácii konečne stala sa bežnou v skorom čase nielen v samosprávnej obci (v meste), ale i pri stolici. Že ona i v zemänských kancelláriach, menovite po zámkoch súkromých (i kráľovských) trvala, ani pripominať netreba, lebo veď sa vlastne na tejto pôde vypestovala. Istenie svoje dokladáme nasledovnými listinami.

Čeština pofažne československčina po reformácii do polovice XVI. stoletia bola

a) obcovacim jazykom medzi samosprávnymi obcami. Tak máme:

---

[53]) Uverejnených listín z doby 1540—1550 načítal som 19 kusov v Sasinkovom Letopise. Listiny z doby 1550—1560 nesčítal som s dokladnosťou; niet ich však pres 20 kusov. Od r. 1560 počínajú sa listiny vo veľkom počte zjavovať, tak že jich je už dosť ťažko sčítať.

prípis Ružomberka k Bystrici z 1530 (Sas. Let. VI., 62.);

prípis Beluše k Bystrici z 1538 (Sas. Let. VI., 338.);

prípis Mošoviec k Kremnici z 1538 (Sas. Let. IV., 344) atd.;

b) pokonávacím jazykom v obciach samosprávnych. Tak máme:

Vysvedčenie od mesta Žiliny straniva Stráňavského rychtárstva z 1531 (Sas. Let. IV., 58—59.);

Vysvedčenie obecnie od mestečka Velkej Vsi z 1544 (Sas. Let. VI., 74.);

Vypočutie svedkov z 1527 (Sat. Let. I., 332—333.);

Prísahu meštiansku z 1541 (Sas. Let. II., 322—323.)

Čeština pofažne československenčina bola pokonávacím jazykom i v stolici, ako o tom svedči: Pokonávanie medzi Oldrichom z Pokrolic a Pavlom Medveckým, prevedené Geroslavom Sedlnickým, námestkom hlavnieho išpána stolice oravskej, za pritomnosti dvoch služnodvorských, — z 1547 (Sas. Let. V., 151.); jako aj:

Vysvedčenie od viceišpána stolice oravskej Jiržika, z 1544 (Sas. Let. VI., 73—74.) O jej rozšírenosti u šlachty svedčia:

List zemänov liptovských k mestskej rade levočskej z 1529 (Sas. Let. VI., 61.);

Listy Rafaela z Podmanina z 1538. a z 1543 (Sas. Let. III., 51—52.);

List Jána z Podmanina z 1533 (Sas. Let. III., 51. dto z 1538 (tamže IV., 37—38.);

List Frant. Radvanského z 1545 (Sas. Let. II., 171—172.) atd.

Pofahom na to, že čeština pofažne československá i v kancelláriach súkromých i kráľovských zámkov užívaná bola i v tejto dobe nech sú tu dva doklady, a sice:

Kupecká koncessia pre Foltina Krajca, obyvateľa bystrického, vydaná r. 1529 od Petra Mikuláša Kostku z Sedlic (Sas. Let. IV., 30—31.); a

List Mikuláša Prosenovského išpána a hajtmana grófstva starozvolenského k mestu (B.) Bystrici, z 1544 (Sas. Let. II., 52.)

Čo charakteristické pre rozšírenosť češtiny pofažne československej v prvej polovici XVI. storočia pripomenúť treba, že výmienky smieru, r. 1534 s Turkom uzavretého, vedľa maďarského a nemeckého prečítania prednesené boly aj česky.[54])

[54]) Nicol. Isthuanfii Pan. Hist. Lib. XII., p. 128. dľa Sas. Let. II., 262.

Ako písal Viliam Pauliny-Tóth?

Podávame tu rozbor jazyka, ktorým Viliam Pauliny-Tóth písal. V novej dobe písomníctva slovenského, menovite po r. 1860., bol on jedon z tých, ktorí značne napomohli rozvoj spisovného jazyka slovenského, ba on čo všestranný plodný spisovateľ a viacročný redaktor, v ohľade jazykovom, na ostatních spisovateľov aj nie malý vliv vykonával.

V nížej nasledujúcom rozbore najde čitateľ isté nedôslednosti, nesrovnalosti, snáď i nesprávnosti v jazyku Paulinyho, aby tieto čitateľa nesviedly na scestie v pojímaní Viliama Pauliny-Tótha čo slovenského jazykoznalca, potrebné je zvedeť, že v jakých jazykových pomeroch on pracoval.

Hattalova mluvnica z roku 1850. len v zásade usjednotila Slovákov, menovite: Bernolákistov, Štúristov a Staroslovákov; čo do jej podrobnejšieho spracovania vytýkal jej Štúr hneď r. 1851., rozberajúc ju kriticky, že ona v mnohom nezodpovedá strednému hovoru slovenskému, na ktorý je v zásade položená.[1]) Vo svojom kritickom rozbore Štúr uvie-

[1]) V »Slovenských Pohľadoch« z r. 1851. (Diel. II, str. 215—220.)

dol hlavnejšie veci, v ktorých sa Hattala od skutočnej stredoslovenskej mluvy odchýlil, ale majúc pred očima fažko docielenú jazykovú jednotu, týmto púhym uvedením sa zároveň uspokojil. Nie tak život, ktorý každej prirodzenosti k právu pomáha. Život prijal z á s a d y, ale nie odchýlky, ktoré si Hattalova mluvnica dovolila od živého stredoslovenského hovoru a od slovenského hovoru vôbec. Spisovatelia slovenskí od prvopočiatku začali vo väčšej-menšej miere upúšťať od ustanovených umelých pravidiel, držiac sa čo vodítka živého jazyka slovenského, pofažne stredného nárečia slovenského; už od prvopočiatku začaly sa zjavovať popri umelých mluvnických (Hattalových) tvaroch, tvary čisto slovenské, živé... a týmto položený bol základ nedôslednosťam, nesrovnalosťam vo spisovnom jazyku slovenskom.

Len málo bolo spisovateľov, ktorí by sa prísne boli držali umelých pravidiel, sám Hattala to dobre vedel a preto i za potrebné uznal v 1. výborovom zasadnutí Matice Slovenskej, držanom 5. augusta r. 1863., navrhnúť: „aby sa v mluvnici slovenskej stály ohľad bral k ostatním nárečiam slovanským vôbec a k najbližším slovenčine zvlášte“ (Let. Mat. Slov. I. roč., 37. str.) Patričný výbor Matice „návrh“ ten „prospešným byť uznal“, a poručil pracovníkom na poli grammatickom, aby ho nasledovali (Zápisnica I. výbor. zasad., č. 9. Tamže.)

Toto „poručenie“ nemalo však žiadaného výsledku. Väčšina činiteľov matičných náležite veci rozumela. Ona presvedčená bola, že tie odchýlky od

Hattalovej mluvnice, ktoré sa u spisovateľov zjavujú, svoje prirodzené príčiny majú a preto už druhé valné shromaždenie Matice, vydržiavané 3. augusta r. 1864., pod 18. bodom toto prijalo:

„aby sa cieľom podania spisovateľom matičných kníh istých pravidiel zo stanoviska rovnosti písomníckej i tam kdeby ešte i vedľa vôbec prijatých mluvnických diel p. M. Hattaly rúznosť u spisovateľov panovala, mluvnica Hattalova s ohľadom na užívanú Viktorínovu a vyšlú Mrázovu sl. predchodcom a prvým učiteľom terajšieho spisovného jazyka nášeho M. M. Hodžom prezkúmala, s tohože mienkou výboru predložila a týmto odobrená matičným spisovateľom k nasledovaniu podala“.

Dá sa základne predpokladať, žeby Hodža ako naleží vybavil bol dôležitú otázku. Svoje vlastné zásady, lebo veď Hattalova mluvnica, shotovená je na jeho zásadách, sám bol by zaiste najkompetentnejšie vedel previesť. On i prejal na seba vykonanie sverenej mu ulohy (Let. Mat. Slov. II. roč., 23., č. 16.) a po opätovnom požiadaní, dňa 8. augusta 1865. aj prisľúbil vyhotoviť samostatné dielo v mluvnici jazyka slovenského (Let. Mat. Slov. III—IV. roč., Sv. I., 53., č. 11.), ale dielo to nedohotovil pofažne nepredložil a — — nedôslednosti v spisovnom jazyku slovenskom ostaly kvitnúť i napozatým.

Tie nedôslednosti, nesrovnalosti a snáď nesprávnosti, s ktorými sa v Paulinyho jazyku potkávame, pôvod majú v pomeroch, v ktorých Pauliny žil. Spi-

sovatelia tej doby klátili sa neprestajne medzi vyjednanou mluvnicou slovenskou a medzi skutočným, živým jazykom slovenským, pofažne medzi hovorom stredoslovenským. Na jednej strane viazala a pútala vedecká auktorita, na druhej strane svádzala vžitá, v mluvidlo slovenské preniklá sústava jazyková. Pauliny bol muž pôvodný, samostatný, čo taký dovoľoval si viac odchýlok, nežli druhí spisovatelia slovenskí a tu občas svedený bol aj nepravou obdobou.

S týmto môžeme pristúpiť k rozboru Paulinyho jazyka, berúc si za základ „Besiedky“, ktoré vyšly vo 4 sv. v Skalici v rokoch 1867—1870. Jazyk „Besiedok“ srovnáva sa s jazykom ostatních jeho spisov i s jazykom časopisov, ktoré on vydával.

Pravopis. Vo slovenskom pravopise zvláštny zástoj majú litery ä a y. Prvá vyslovuje sa sporadicky po Slovensku, druhú slyšať len od národopisnej hranice severnej. Obe litery prijaté sú do našeho spisovného jazyka viac s ohľadom na srovnávaci jazykozpyt slovanský, nežli z nevyhnutnej vnútornej potreby. Bernolákovská škola nedopriala jim miesta v spisovnom jazyku a Štúrovci podobne odhliadli od y. A tak ponevač sa ony len u málo Slovákov v skutočnosti nachádzajú a nedôsledne i tam kde jich dľa slovozpytu očakávať nemožno: písanie jich najväčšej čiastke Slovákov dosť veľké obtiaže zapričiňuje. Sú litery ä a y bezodporu najťažšou stránkou slovenského pravopisu.

Pauliny, čo sa týka užívania ä, nedržal sa mluv-

nického pravidla Hattalovho,[2]) ktoré je ostatne nie málo elastické, ani určitejšieho Mrázovho,[3]) ale kráčal svojou cestou. K tomuto pohnúť ho mohla už aj tá okolnosť, že sa pravidlá straniva ä, vystavené Hattalom a Mrázom, nesrovnávaly. On pošiel svojou cestou, ale beztoho, aby sám pravidla stanovil, a písal, na koľko sa to rozobrať dá, podľa toho, kedy pod akým vlivom bol.

On menovite písal ä:

a) kde ruskému я zodpovedalo, v nasledujúcich slovách:

obräd (I. 96. III. 29) rusky: обрядъ;

dvoräninin (II. 71., 78) rusky: дворянинъ, a od neho odvodené: dvoräninstvo (II. 76). Naproti tomuto prichádza: dvoranin (III. 89., 92.);

lzä (I. 174., 184) rusky: льзя;

predsavzätie (III. 36.) Srovn. rus. взять ač sa aj zo slovenského vziať oslabením dvojhlásky dá vysvetliť;

b) kde českému ě zodpovedá, vo dvoch slovách:

kromä (II. 116., 118) česky: kromě;

zrejmä (I. 88., 99) česky: zřejmě;

c) kde sa a strieda s e:

jäseň (I. 89); hovorí sa: jaseň i jeseň;

mäch (IV. 187); hovorí sa: mach (i moch) a česky je mech;

---

[2]) Martin Hattala, Mluvnica jazyka slovenského. Pešť 1864., §. 36., 1.

[3]) Fraňo Mráz, Slovenská mluvnica. V Pešti 1872., II. vyd., §. 125., a.)

újäzd (III. 219., 220); jazdiť — jezdiť;

zasäť (IV. 174., 177); zasa — zase;

d) v nasledujúcich slovách:

kädějaký (IV. 45). Slovo käde viď v Loosovom Slovníku; on s ä píše i všetky s „käde“ složené slová. Že toto ä aj vo skutočnej výslovnosti žije, dokazujú príklady ľudovej mluvy: v „Písně Slovenské“ V Praze 1879 (rok v „Slově ku čtenářům“ udaný) na strane 118; v Povestiach Slovenských, vydávaných od Škultétyho a Dobšinského v B. Štiavnici, na strane 279 („käde“), 353., 356 (käďiaľ) atd. — Treba však zpomenúť“, že u Paulinyho prichádza aj: kadenáhle (II. 145);

smätana (II. 225., 226) miesto pravého: smotana buď smetana;

käštieľnik (IV. 129) m. pravého kaštieľnik;

härb (II. 33) m. pravého herb, erb;

jarmäk (I. 128., IV. 27) m. jarmak (čuť tiež: jarmok, jarmek). Tiež odvodené: jarmäčište (IV. 50).

Pauliny v nasledujúcich slovách nenaznačil ä, ač ho slovozpyt vyžaduje:

vadnúť (III. 204);

posvatiť sa (III. 55);

zmatok (II. 95., 151): a v odvodenom: pomatený (II. 22);

opetný (IV. 14); opetovať (II. 156 dva razy);

petikostolský (II. 138);

provaz (II. 116). Naproti tomu: prováž (I. 98., II. 105).

On upotreboval literu ä aj v tej vlastnosti v

ktorej Samo Chalupka vo svojich v B. Bystrici r. 1868. vydaných „Spevoch“, totiž vo vlastnosti zmäkčujúcej samohlásky,[4]) ale nie tak dôsledne.

Činil to v týchto slovách:

ohläd (I. 32., 38) a v iných od „hľadeť“ odvodených: vyhlädeť (I. 48), náhläd (I. 28) prehläd (I. 130), dohläd (I. 149), úhlädny (I. 67., 113); — naproti tomu: ohľad (II. 83), pohľad (II. 28);

zblädnúť (I. 133., 147); — naproti tomu: bľadý (I. 113);

lävý (II. 35), lävica (ľavá ruka; II. 16., 34);

pläch (I. 13), plächový (I. 90); — naproti tomu: pľachový (II. 143., IV. 249);

hlädať (I. 22);

polähnúť (I. 135);

ulävit (I. 37);

plästnúť (I. 25);

potläskovať (II. 50);

sladoläd (I. 107);

länovia (III. 252);

šlächta (I. 134); šlächtic (I. 93., 97);

telätí (I. 121);

koläj (I. 146);

knäz (II. 94., I. 113), knäzovič (III. 41); — naproti tomu: kňazstvo (II. 66., 67).

A jako ohľadom písmeny ä tak aj ohľadne y svojou vlastnou cestou kráčal Pauliny, odchyľujúc sa

---

[4]) Vidz: Almanach mládeže slovenskej. Turč. Sv. Martin. 1885., str. 171., 172.

od slovenských grammatikárov, nevystaviac však ani tuná určitých pravídiel. Ostatne otázka **y** vo slovenčine ešte vždycky nenie dôkladne rozriešená. Čo grammatiky o ňom učia, je príliš málo; zásada o „zachovávaní v ohľade tomto výsledkov srovn. jazykozpytu slovanského“ nedostačuje všade. Jazyky slovanské nedržia sa v tejto veci jednoty, píšuc **y** tam, kde toho jich vlastné zvukoslovie vyžaduje. Jednota drží sa len v niektorých máločetných slovách po spoluhláskach nehrdelných. Poľština a ruština na pr. nepíše po hrdelných **y**; naproti tomu čeština zpravidla. A po nehrdelných tiež nenachádzame vždycky srovnalosť. Česi na pr. píšu: křídlo, kořist; Rusi: krylo, korysť...

V slovenčine, ako to každý vie, nemôže byť smerodajná výslovnosť pohľadom na písanie **y** a preto potrebné je vysloviť zázadu a pridržiavať sa buď jednoho buď druhého jazyka slovanského. Náš spisovný jazyk vyvinul sa z českého, mluvnice naše založené sú tiež s patrným zreteľom k jazyku českému, áno i pravopis náš je v hlavných veciach český; pri tom všetkom badať, že spisovatelia či z dychtenia po pôvodnosti a či z iných príčin schyľujú sa s cesty, ktorú pre spisovný jazyk slovenský dejiny vymeraly. Čeština v cudzích slovách **y** píše podľa svojho zvukoslovia, ona píše na pr. rychtář, rytíř m. richtár, ritíř z nem. richter, ritter, aby tak tvrdosť náslovného **r** naznačila; Pauliny dovolil si odchýlku pri týchto slovách a píše etymologicky: ritýr (II. 30. 32. a vždy), richtár (II. 92. 125. a vždy) a tieto po-

sledné etymologické, od českých odchodné tvary vo spisovnom jazyku slovenskom temer sovšeobecnely. Ale Pauliny nepreviedol dôsledne túto etymologickú zásadu a tak píše tiež vo slove, pochádzajúcom od nem. ring: hrynk (I. 50., IV. 52), vo slove pochádzajúcom z mad. hintó: hyntov (IV. 78), vo slove pochádzajúcom z mad. béres: býreš (II. 191); y písal v daktorých cudzích slovách miesto ü: zavynšovať (II. 45) z nem. wünschen, byrokracia (IV. 129).

Čo sa týče písania y v domácich slovách, tu pozorujeme, že sa vyskytá vo slovách, v ktorých nenie na mieste a že chybuje tam, kde by ho treba bolo:

Do prvej kategorie patria nasledujúce: okamyh (I. 56, 58 atd.) a všetky z m i h odvodené, ako: myhotať sa (II. 85., l. 214), myhalnica (II. 14); — osobytý (III. 57, 63), osobytný (III. 57), ktorých chybné písanie m. osobitý, osobitný drží sa až na naše dni; — obylný (I. 130); priplychtiť sa (III. 150); — nevynne (IV. 199); — vydličky (IV. 175); tieto posledné dve sú snáď tlačové chyby; — ďalej sem patria sing. genitivy: z jary (I. 48., II. 147); — Rusy (I. 75); — zvery (III. 202); — za mlady (II. 63); — tiež sing. lokále: chotáry (III. 159); — v nútry (I. 18).

Slová druhej kategorie, v ktorých sa y vyžaduje a ho v nich nenachádzame, sú: sichravý (IV. 9) — ostíchavosť (III. 221); — svatiňa (IV. 243).

Daktoré slová prichodia písané aj s y aj s i: skryňa (III. 109, 190) — skriňa (III. 219), tiež

škriňa (III. 220). Staroslov. skriňa, č. skříně, ale rusky aj: skryňa! — veľmi (I. 46, 53) a nesprávne: veľmy (II. 11, 12). Toto posledné užíva sa menovite vo sväzkoch II—IV.; — blisk (IV. 184), blisklavý (II. 196) a blýskať sa, bežné i jedno i druhé písanie; — zabrinkať (I. 11) a zabrynkať (I. 35), č. břink. písanie s y nedá sa odôvodniť; — tryznit (I. 93. II. 86) a triznit (I. 79), č. tryzniti, ale srovn. staroslov. trizna, tiež pozoruhodné je u Jána Hollého: trúznit (I. 141); — vary (II. 119, 53) a vari (I. 160); — obydvoch (I. 157) a obidvoch (II. 15).

Pauliny písal Spyš (II. 148), Šaryš (III. 64) za bežné Spiš, Šariš, v prvom nedá sa y niako odôvodniť. Naproti tomu písal Likava za obvyklé Lykava, písanie y tu závisí od toho, ako sa ono odvodí. — lyžička (II. 37) správné je proti Loosovmu; ližica, lebo v staroslov. лъжица, pol. a rus. łyżka. — kripta (IV. 27) proti č. krypta, staronem. cruft, stredolat. grupta, gr. Κρύπτη. —

Pri tvorení prídavných so -ský a podstatných so -sko odporučujú naši grammatikári etymologické písanie, čiže vypísanie všetkých kmeňových a príponových zvukov na pr. městský od měst-o a -ský, vyjímajúc pri pňoch vychádzajúcich na ch, k, c, č, s, a š, pri ktorých fonetického pravopisu užívame. (Ani v tomto nesrovnávajú sa mluvnice. Srovn. v Hattalovej §. 81., 2) a v Mrázovej §. 130., VI. — Terajší pravopis drží sa Mrázovho pravidla, ktoré sa srovnáva s obdobným pravidlom českým.) Pauliny nevšímal si takéhoto pravidla píšuc i v týchto výni-

močných pádoch nasledujúce slová etymologicky: russký (I. 57), Russko (I. 42), čerkesský (I. 55), Prussko (III. 23), malacský (IV. 149), ale nečinil to vždycky, používajúc v takých pádoch i pravopis fonetický: zátiský (IV. 160).

Vedľa písmen ä, a y najväčšmi sa zdajú obťažovať pravopis slovenský predložky s a z. Mluvnice slovenské učia, že tam, kde sa má označiť pochop pohybu s hora dolu, píše sa: s, kde pochop vývodu, vyberania, vychádzania atd., píše sa: z. Pauliny v prvom prípade i zachovával pravidlo i ho rušil: s koňa (II. 154), z koňa (II. 157). Rušenie pravidla nachodíme častejšie nežli zachovávanie jeho a môže sa hádam čiastočne tejto okolnosti pripisovať, že ostatní spisovatelia slovenskí, na ktorých jazykom vlíval, rušili tiež zpomenuté pravidlo. Teraz vyvrátené je ono už skoro celkovite, aspoň vo spisoch, vychádzajúcich v Turč. Sv. Martine. Tu je na mieste tiež zmieniť sa o predponách s a z ktoré pred spoluhláskami, ba i pred samohláskami mnohokrát zamieňajú sa čo do výslovnosti. Miesto zklonený (IV. 226) malo by stáť sklonený dľa mluvnických pravidiel. Nesprávné sú: skaza (II. 109), nesdolný (III. 44); nezpoľahlivý (IV. 70) nenie obvyklé vedľa nespoľahlivý.

Pauliny má veľké zaľúbenie vo zdvojovaní spoluhlásky **n** v **nn**, čo je bezodporu za príkladom ruským v podobných slovách. U neho čítame dôsledne až na daktoré z tlačových chýb povstať mohšie výnimky: dreve**nn**ý (II. 135, 136), srste**nn**ý (II. 120, 89), zá-

konnitý (IV. 23), olovenný (III. 250), koženný (III. 14), sklenný (II. 28), slamenný (II. 197), medenný (III. 213). Ani jedno z týchto slov nenie tvorené od pňa, vychádzajúceho na **n**, a tak teda všetky tie s **ný** tvorené slová píšu sa zcela bezzákladne v slovenčine s dvoma **nn**. Naproti tomuto nachodíme slová, v ktorých zdvojené **nn** etymologicky povstalo, v ktorých teda toto zdvojené **nn** vypísať načim a k zadiveniu nelezáme, že tieto slová v Besiedkach s jediným **n** prichodia: bezzákonosť (IV. 126), pokonný (IV. 245), štvorhraný (III. 29). Slovo b o ž e n n í k (IV. 32) utvorené je z b o ž e n ý a z prípony **-ík** a preto zdvojené **nn** ani tuná nemá miesta. Vedľa pojedinný (III. 17) prichodí: samojediný (IV. 242). — V množnom gen. slova „panna“ chybne stoja dve **nn**: pannien (I. 104. IV. 101) m. panien. Podobne je chybné pannenský m. panenský. Obe tieto chyby časté sú aj u terajších spisovateľov. —

Slovo a n i e l nachodíme písané dvojhláskou: aniel (IV. 242, 244), anielský (II. 222); naproti tomu čítame archanjel (IV. 239). Prvé je docela správné, ale tento posledný spôsob užíva sa najviac u terajších spisovateľov. Písanie s **j** nezodpovedá výslovnosti slovenskej, kdežto udomácnené cudzie slová grammatikári naši písať kážu podľa výslovnosti: an-jel vysloviť sa musí s tvrdým **n**, lebo **j** v našom pravopise nemá zmäkčovacieho vlivu na predpostavenú spoluhlásku. V Besiedkach najdeš aj evanjelický (IV. 133), takto píšu aj druhí, ale o písaní tohoto slova platí to samé, čo povedané bolo pofahom na slovo „aniel.“

Pauliny vynasnažoval sa etymologický podklad pravopisu slovenského rozšíriť na úkor podkladu historického a fonetického. On zaviedol mimo daktorých už zpomenutých (richtár, ritier) písanie: zväčša (II. 11, 18) m. historického zvätša; predsa (IV. 195, 196), dvadsať (IV. 201, I. 123) m. fonetických: preca, dvacať, užívaných v češtine. Písal etymologicky: bozk (I. 211), bozkať (II. 25). vzáctny (I. 69), nosdry (I. 158) m. fonetických: bosk, boskať, vzácny, nozdry. Písal: fyzický (IV. 152), hydra (III. 178), Palästina (III. 23), gräcky (II. 14), summa (II. 74), komissia (IV. 159), — ale ako tu uvedené: fyzický, komissia dosvedčujú, zásada etymologie aj v jedných i tých istých slovách porušovaná bola pri písaní cudzích slov. —

Meno národa horvatského prichodí v podobe: Chorvát (I. 15), krajina horvatská: Chorvatsko (II. 135). M. Hattala na 13. str. svojej mluvnice v texte píše Chrvati a túto poslednú formu bránil aj „Slovanský Sborník.“ (Roč. III., 156—158., v pojednaní „Chorvát, Charvát, či Chrvát“ od dra J. Polívky.) I Chorvát i Chrvát majú jedon nedostatok, že sú málo bežné u Slovákov. Medzimurskí Horvati nazývajú sami seba Horvatami. U Hollého prichodí tiež: Chorvát (III. 104).

Čo zvláštnosť Besiedok nech je vyzdvihnuté, že meno Battyányho prichodí slovensky písané takto: Batiani (IV. 141); naproti tomu slovo maďarské, necitované maďarským pravopisom: csendbiztos (IV. 49).

Obmäkčovanie. Nesprávne sú mäkčené od slovies tvorené podstatné mená: údeľ (III. 57), výstreľ (III. 211, 218; naproti tomu: výstrel IV. 245), rozdieľ (I. 94), počeť (I. 46). Toto nanajvýš nesprávné písanie ujalo sa na toľko, že v terajšom spisovnom jazyku v tých istých a obdobne tvorených slovách takmer výlučne panuje. Výšuvedené slová píšu sa v ruštine: udielъ, vystrielъ, razdielъ, počętъ (toto posledné ovšem s iným významom v ruštine, ale s tým samým tvorením, čo slovenské počet). v poľštine: udzialъ, wystrzalъ, rozdzialъ, poczet. V Hattalovej mluvnici v texte na str. 98. čitaš počeť a na str. 67. výslovne kladie sa toto slovo za mäkko zakončené. Že je obmäkčovanie l, t, v slovách údel, výstrel a obdobne tvorených nemiestné, to ukazujú príklady obdobne tvorených slov, ktoré vo pni d alebo n majú na konci: rozchod, východ, výron, výhon atd. Či počuť kde: rozchoď, východ, výroň, výhoň? — Podobne nesprávné je mäkčenie starých množných genitivov: desiat v šesťdesiať (I. 85), osemdesiať (IV. 121).

Slovo, ktoré máme za „inštitúciu“ píše sa „ustanovizeň.“ Pauliny má: pl. nom., acc. ustanovizny (III. 80; III. 114), pl. instr. ustanoviznami (III. 90) z čoho sg. nom. ustanovizna. — V slovenčine česká dilna zneje: dielňa; v Besiedkach nachodime český sg. gen.: dielny (IV. 237).

Obmäkčovanie zanedbané je: hanba (II. 98)! hanbiť sa (I. 82), veštba (III. 32), dalši (IV. 135), dalny (II. 159); jasenom sg. instr. (IV. 178), lala (I. 107), posiał (IV. 191 proti dosiaľny II. 42), podľa

bežného pravopisu zanedbané je mäkčenie aj v požičanom: fiškál IV. 149).

Vymieňanie samohlások. Vo spisovnom jazyku slovenskom vymieňanie samohlások dvojakého je pôvodu. Mame prirodzené i umelé vymieňanie. U Paulinyho oba druhy pozorujeme, prípady posledného umelého on sám značne rozmnožoval.

Prirodzené vymienanie samohlások nachodíme:

vo kmenoch: krem (II. 154) a kromä (II. 116) — šeptať (II. 123, 144) a šoptať (II. 13, 63) — hulán (IV. 250) a holán (IV. 80) — pläch (I. 13), plachový (II. 143) a plicšok (II. 141) — zrast (III. 74), dorásť (II. 31), riastlo (IV. 182) a zrost (I. 191), odrôstla (I. 85), rostlináreň (III. 232) i zrostlináreň (III. 232) — zasedanie (II. 168), prisedla (IV. 189), sedlé mlieko (II. 54) naproti bežným širším formám s a, — čekať (I. 69) a čakať (IV. 100), čakaný (II. 98). Prvá užšia forma prevláda v Besiedkach. Niektoré v živej mluve striedave upotrebované formy Pauliny len v jednej forme užíva: slycha (I. 103), studiť sa (IV. 204), studlive (III. 79) stonať (II. 21), — naproti bežným druhým formám slucha, stydiť sa, stydlive, stenať. Pri slovesách VI. triedy: snuvať (III. 75), katuvať (II. 86), hotuvať (III. 152), kuvať (III. 33), koluvať (IV. 135), — naproti miestami bežným a mluvnicky zavedeným: snovať, katovať, hotovať, kovať, kolovať.

U predpôn pre-pro: prevodzovať (I. 147), doprevodiť (II. 125), odprevodiť II. 79), preslulý

(IV. 35) — naproti: doprovodiť (I. 140), vyprovodiť (II. 85), prozreteľnosť (I. 16), prozreteľný (II. 40); u predpôn p r e-p r a: prededo (II. 188) naproti pradedo. Zdá sa že prvá forma žije v ľude. Hollý tiež píše: prevlasť (I. 192), prenárod (I. 192), prevnuk (I. 226).

Pri s p o j o v á n í s l o v: dejopis (III. 106), dejopisec (II. 89) a dejepisec (I. 128), dejezpytec (III. 207) — predošlý (I. 175) a bezesný (I. 102).

Pri v s ú v a n í: služobník (I. 154), túžobne (II. 85), výnimočne (I, 159), pisobný (II. 68) a túžebný II. 56), hudebník (I. 198).

Konečne nachodíme prirodzené vymienanie v nasledujúcich pádoch: neni (I. 17) a nenie (I. 127), zajšol (II. 160) a išiel (II. 34); granatýr (III. 225), bohatýr (III. 108), pastýr (IV. 206) a bohatier (III. 208), pastier (III. 193); ukáž (II. 217), porád (II. 222) a ukiaž (II. 19), poriad (I. 199). — Čítame: loc. Uhriech (III. 73), oblíhať (II. 137), rozlíha sa (I. 200) — naproti tiež bežným: Uhrách, rozlieha sa, oblieha; tiež bračok (II. 40) naproti bračekovci (II. 10).

U m e l é v y m i e ň a n i e samohlások v spisovnom jazyku slovenskom povstalo tým, že spisovatelia, vediac o záľube slovenského jazyka v hrubých hláskach, počali v istých slovách miesto úzkych širšie samohlásky zavádzať v domnení, že tak patričné slovo lepšie zodpovie slovenskému zvukosloviu.

Týmto spôsobom povstalé nové formy nalezáme u Paulinyho: žartva (III. 29), žartvište (III. 29),

hoslo (II. 80), častný (II. 45), nohef (II. 127), rusky: ноготь obojatný (II. 43), lasť (IV. 239), zašarmovať (II. 16), lozi (IV. 188), votor (IV. 184), belajúc sa (IV. 193), chlúpať (I. 138), chľupný (II. 221); naproti týmto: žertva, žertvište, heslo, čestný, nechef, obojetný, lesť, zašermovať, lezie, vetor, belejúc sa, chlípať, chlipný. Podotknúť náleží, že v prešporskej piesni prichodí „vlasy začaly belati“ (Pís. Slov. 26), zdá sa, že v živote aj chľúpať prichodí, čo neviem však nateraz doložiť. — Neviem, či za prirodzené či za umelé vymieňanie treba pokladať tieto: šlechetný (I. 7), ušlechtilý (II. 5) a šľachta (II. 174), šlächta (I. 134), šlächtic (I. 93). — Naproti velevitaný (I. 219) čítame: veľactený (I. 8).

Vymieňanie spoluhlások nenie v spisovnom jazyku slovenskom rozšírené. V Besiedkach nachodíme: cúťať (IV. 90) a cúvať (II. 99), hodbavný (VI. 203) a hodbabný (I. 169). — Pozoruhodné je, že Pauliny pri písaní slova „sloboda“, ktoré vymieňa sa v terajšom spisovnom jazyku s formou svoboda, prednosť dáva obvyklému v živote prvému tvaru, vidz: sloboda (I. 19, 175), slobodný (II. 13, 109).

Dĺženie a krátenie. V slovenských mluvniciach vyučuje sa dôsledne, že slovenčina netrpí v jednom slove po sebe idúce dve dlhé slabiky, (slovenčina dvoch dlhých sylab jednu vedľa druhej pravidelne netrpí, kráťac vždy druhú z nich. Hat. ml. 32.) Toto pravidlo vo spisovnom jazyku nezjednalo si platnosti, stretáme sa v istých pádoch veľmi často s jeho protivou. Áno, sú pády, kde spisovný jazyk

slovenský nielen vo dvoch, ale aj vo troch po sebe idúcich slabikách dlhosť snáša. Tak v Besiedkach Paulinyho, vo sv. III., na str. 22., čítame: smútiací; vo „Slov. Pohľadoch“, roč. 1886., na str. 40., a. najdeme: súhviezdie vo stati dra M. Hurbana. Pauliny nevšímal si „základného pravidla o slovenskom dĺžení“, príkladov, toto dosvedčujúcich, s dostatok podávajú Besiedky. Daktoré tu uvádzame: prútie (I. 48), gen. prútia (II. 88), utiahnúc sa (II. 134), ukážúc (II. 157), chváliac (II. 109), súdiac (II. 148), polúbiac (II. 145), túžieb (pl. gen. I. 83), dýmôk (pl. gen. III. 245), podriadí (I. 13), sa pokúsia (II. 164), tiahnú (II. 110), dvierká (IV. 222), krielá (I. 64), piesník (IV. 111), hriaté (III. 14), búrievať (II. 24), svieží (IV. 182), žiadný (II. 86), obtiažný (II. 114), krásný (II. 106), zúrný (II. 108), obtiažné (III. 212), bielá (I. 216), prisviežé (I. 67), krátké (I. 79), púhé (I. 79) atd.

Toto rušenie uvedeného „základného pravidla“ mohlo by sa v určitých pádoch použiť ku odstraneniu pravopisného nedostatku, ktorý vytkol a vynasnažoval sa odčiniť Samo Chalupka vo „Spevoch“ na str. 216. a 217. Spisovateľ rušil by dotčené pravidlo všade tam, kde rušením nabylo by slovo určitosti, na pr. v takýchto pádoch: krásné (plur. nom. v ženskom a strednom rode) a krásne (adv.), hriaté (čo podstatné meno i prídavné meno) a hriate (adv.)

Pauliny pod vlivom češtiny, pofažne pod vlivom západoslovenského nárečia v nasledujúcich slovách dĺžil slabiky spôsobom nezodpovedajúcim skutočnej

výslovnosti stredoslovenskej: súdca (II. 125), súsed (II. 215), rúžový (II. 14), pústovník (II. 106), pústovníctvo (III. 220), mohútny (I. 64), pošmúrný (I. 103), mlýnsky (I. 184), ku zkáze (I. 29), omrátčený (IV. 226), vykládaný (II. 120), zdálo sa (IV. 183), lôno (IV. 247). Slová tieto znejú česky: soudce, soused, růžový, poustevník mohoutný a mohutny, pošmourný, mlýnský, ku zkáze, omráčený, vykládaný, zdálo se, lůno; naproti tomu stredoslovensky: sudca, sused, ružový, pustovník, mohutný, pošmurný, mlynský, ku zkaze, omračený, vykladaný, zdalo sa, lono. V dolnooravskej piesni prichodí síce: súsedovie (319. Pís. Slov.) a v turčianskej: súsedeje (Pís. Slov. 372), ale to nesrovnáva sa s dĺžením stredoslovenským; dĺžka tam bezpochyby vlivom nápevu povstala.

Privlastňovacie prídavné mená ženského rodu, tvorené s príponou **-in**, toto **in** nedĺžia dľa mluvnice, preto nemluvnické sú: Marinkín (III. 13), vdovín (IV. 193.); musí sa však toto dĺženie v skutočnom živote vyskytovať, lebo nám aj Slov. Pov. na to príklady podávajú, tak na str. 226 stojí: Ježibabín. Podobné prídavné mená mužského rodu chybne sa skloňujú podľa „dobrý“, ony majú svoje vlastné skloňovanie, vidz: Hat. ml. §. 160., Mráz. ml. str. 69. — Chybné je teda: synové vlohy (IV. 236), m. synove vlohy atd. Posledne zpomenuté chybné skloňovanie nachodíme aj u živých spisovateľov, menovite u Sasinka.

Stredoslovenskému hovoru nezodpovedave dĺžené

sú tiež: detínstvo (IV. 213), detínsky (IV. 199), hrnúlo sa (III. 165), kvietnik (IV. 248) m. detinstvo, detinský, hrnulo sa, kvetník. Toto posledné vo forme kvietnik prichodí aj v nových „Slov. Pohľadoch", roč. III., na str. 185. — Chybné je: slečná (IV. 96) m. slečna.

Že na koľko sú oprávnené: Bôh (I. 8), vôz (I. 220), horúčosť (II. 26), plúli (III. 253), kanúly (II. 189) vedľa: Boh, voz, horučosť, pluli, kanuly, — o tom teraz neprehovorím. — V Besiedkach čítame: zajtra (II. 13), popoludni (III. 141), pozajtri (I. 66) naproti bežným: zajtrá, popoludní, pozajtrí.

Plur. gen. pri vzoroch „ryba", „delo" dĺhosť má na kmenovej hláske pofažne na vsuvke, a preto nesprávné sú plur. genitivy: vňad (III. 137), uzd (IV. 242), ruk (IV. 26).

Pri tvorení zdrobnelých mien nedostatočne sú dĺžené nasledovné slová: domok (IV. 212), statočok (I. 161), prstočky (IV. 206), slamka (IV. 10) m. dômok, statôčok, pŕstočky — prstôčky, slámka.

Ako Pauliny pod vlivom českým daktoré slová spôsobom neslovenským dĺžil, tak pod týmže vlivom daktoré neslovensky krátil. Činil toto s prvou slabikou slova, menovite:

v prídavných, a v podstatných, majúcich tvar prídavných, menách: rydzí (I. 37), slavný (I. 12), mrtvý (II. 105), lubý (I. 133), vínny (konár, IV. 178), nebotyčný (II. 33), nudný (II. 54), hajný (II. 196), čírý (I. 68) popri číry (II. 21), služný (I. 108), krčovitý (IV. 222), skusený (III. 252);

v slovese: prchnúť (III. 47);

v podstatnom, od česky dĺženého prídavného utvorenom mene: slavnosť (II. 31);

v príslovke: mlčky (IV. 192).

Terajší spisovatelia v tomto českom krátení pofažne dĺžení ešte ďalej pokročili, tak vo slovách trapný, švarný, rychlý, štihlý, pracný; Pauliny tu písal: trápny (IV. 147), švárny (III. 75), rýchly (I. 88), štihly (II. 221), prácne (III. 152). Mimo výš uvedené Pauliny užil: puhý (I. 13), vedľa púhy (I. 67) a lutý (III. 23), čo sa však nemohlo stať pod vlivom českým, lebo sa v češtine vyslovuje i píše: pouhý, lítý. — V slovách „svarlivý“ (IV. 173) a „spravný“ (IV. 247) pokladám nedostatok dlhosti za tlačovú chybu, je však pozoruhodné, že „spravný“ prichodí aj v „Sokole“, tak v roč. 1866., na str. 401. b.

Mimo uvedené prípady nedostáva sa dĺžky v nasledovných slovách: zaprlila sa (II. 194), cuvnúť (II. 89), spasa (III. 166), spasodajný (IV. 126), kym (III. 83), dokaz (IV. 68), ludky (II. 51.), prapor (IV. 250), vyhovora (II. 13), do syta (IV. 194), hvezdný (I. 11), hvezda (II. 216) proti hviezda (IV. 121, 152) vyplenený (IV. 241) — proti plienit (II. 108), Kláštorčanka (IV. 102), reknul (IV. 202; vo Siov. Pov. tiež: srekli sa: 292, 369), uteknuvši (II. 148), pätka (I. 115), iskerka (II. 132), devčisko (II. 200), Slezsko (II. 76—77), prekľatý (III. 45), prostredok (III. 23) miesto týchto: zaprlila sa, cúvnuť, spása, spásodajný, kým, dôkaz (vlastne „dúkaz“), ľúdky, prápor, výhovora, do sýta, hviezdný, hviezda, vyplienený,

Kláštorčianka, rieknul, utieknuvší piatka, iskierka (u nás: iskrička), dievčisko, Sliezsko, prekliaty, prostriedok.

V množnom dative a lokáli vzoru „duša“ prípona hneď dĺžená, hneď krátka prichodí: k Rozhanovcam (III. 159), väžach (III. 197), Levicach (III. 201) a stoliciach (IV. 131).

V stredoslovenskom hovore po j nikdy dlhé á neprichodí. Toto dlhé á po j, ako vždy po mäkkých spoluhláskach premení sa vo dvojhlásku ia: m. stojá = stoj**ia**; prvá čiastka dvojhlásky následkom súrodnosti s predchádzajúcim j splynie s týmto a zostane: stoj-(i)-a = stoja. Hattalova mluvnica toto strednej slovenčine charakteristicky vlastné pravidlo zaznáva, čo jej už Štúr vo Slov. Pohľadoch (1851., str. 219. b) vytýkal. Pauliny podľa západoslovenského nárečia tiež zaznával uvedené pravidlo, a preto čítame v Besiedkach takéto formy: járok (II. 136), stojá (I. 130), strojá (II. 154), nerozdvojá (II. 61), voják (I. 45), ujármenia (III. 23), ujármiteľ (IV. 124; v osnove sv.-mikulášskeho manifestu, uvedenej Paulinym v uvádzači; ale sa dá základne pochybovať, žeby v pôvodine „ujármiteľ“ stálo. Pôvodného pravopisu nevšíma si Pauliny pri uvedení dotčeného manifestu.) Vo Vajanského knižke „Zpod járma“, vyšlej v Prahe, dĺženie slova „jarmo“ v jármo nenie slovenské.

Podobne nakladá slovenčina s dlhým é po j. Česky dlhé: jídlo, jísti, ujížděti, přejížděti, hojíci, Pauliny takto po slovensky písal: jiedlo (I.

96), jiesť (I. 180), ujiežďať (I. 202), prejiežďať (I. 195), kdežto dvojhláska **ie** po **j** ztratí sa spôsobom výš dotčeným a zostane len: jedlo, jesť, —, —; s formami: jiesť, jiedlo, stretáme sa podnes vo spisovnom jazyku, zvlášte pre odstranenie možnej neurčitosti (on jie = kašu; on je = človek). Z českého hojící spravil Pauliny: hojiací (IV. 240).

Rušenie hiátu. Veliká pestrosť panuje, čo do rušenia hiátu, i v terajšom spisovnom jazyku. Niektorí spisovatelia ochotne rušia hiát skoro všade tam, kde to čeština činí, iní zase, opierajúc sa na skutočnú stredoslovenskú výslovnosť, ktorá snesie hiát i v takých pádoch, ako: moím, tvoím m. mojím, tvojím, dávajú mu priechod v istých prípadoch. Pauliny tiež ku týmto posledným náležal, ale nemajúc určitej zásady, v jedných a tých istých pádoch i ponechával i rušil ho. Túto neurčitosť pozorovať menovite pri námestke **i**, v množnom ak., gen., lok., dat. a instr., totiž v: ich, im, imi, ktoré slová písané sú raz týmto spôsobom a iný raz, ako v češtine: jich jim, jimi. Hattala i Mráz v týchto prípadoch snášajú hiát; v knihách, vydávaných v Prahe, ako v Bottových „Spevoch“ (1880), ruší sa. Podobnú neurčitosť nachodíme pri písaní slov: istý, aký a pri jich složeninách, a to: jiste (II. 13), dojista (II. 32), zajistiť (II. 25), ujisťovať (I. 57) a dozaista (I. 127), neistý (II. 167); všelijaký (I. 21), nijaký (II. 142) a všeliaký (I. 94), ako (II. 175).

Slovo: **isť**, spojené s predponou otvorenou, nasledujúci nám poskytuje obraz:

Snáša sa hiát: neide (I. 102), taisť (I. 40), preisť (II. 25):

Ruší sa hiát:

a) sťažením obochsamohlások: prísť (II. 153, 194):

b) premenením náslovného **i** v **j**: tajsť (I. 43), prejsť (I. 132), vojšli (II. 15), prijde (I. 24).

c) zamenením náslovného **j** v **n**: prindúc (IV. 201, 217).

Miesto obyčajného rušenia s **j** nachodíme v nasledujúcich pádoch rušenie s **n**: sviňať sa (II. 27), pozviňaný (III. 113), poobviňať (III. 252), rozviňať sa (I. 183). U Hollého tiež: rozviňá (I. 30) m. vozvijá.

Slovu: útroby predložené **n**: v nútrobách (I. 142).

V itali-ano stiahnuté samohlásky vo dvojhlásku: talian (III. 73), Taliansko (II. 170). V „Sokole", 1867., na str. 199. u Rozmarína (= Paulinyho) prichodí: Taljansko. V „Talija" (III. 138) rušený hiát vložením **j** medzi samohlásky.

Eufonické vsúvanie. V prvej polovici našeho stoletia jali sa niektorí spisovatelia čeští i slovenští hladiť jazyk český pofažne slovenský, pričom veliký zástoj malo vsúvanie do skupenín spoluhláskových, vraj fažko vysloviteľných, aspoň neľubozvučných. Vyznačil sa v takomto vsúvaní Ján Kollár, pozdejšie Samo Chalupka. U Paulinyho pozorujeme tiež snahu kaziť neľubozvučnosť, ač len v málo pádoch: bratorský (II. 6), obronený (II. 93), naskroze (I. 200);

ďalej: vozduch (I. 110) vedľa vzduch (IV. 183), voždy (I. 12) vedľa vždy (I. 7), zabrednúť (IV. 215), vybrednuť (II. 94) vedľa vybŕdol (IV. 123). — „vozduch“ môže byť aj prevzaté z ruského: vozduchъ. „voždy“ prichodí v turčianskej piesni (Pís. Slov. 118), z čoho možno myslieť, že ono i v živej mluve tak zneje, so vsuvkou; u Hollého najdeš: „vybrodnúť“ z bahna (III. 74), či i v živej mluve takto prichodí na daktorom vidieku, nenie mi známo.

Ešte dačo z hláskoslovia. Za skupeninu šť nachodíme sč a šč: sčasný (IV. 185), Sčastena (I. 112), rusčina (II. 112), divošček (IV. 195). V trnavčine počuť sč, šč. Hollý za šť užíval tiež šč: ščastní (I. 222) atd. Srovn. „Písmeny šť v slovenčine“ od P. T. (= Pauliny-Tótha) v „Sokole“, 1865., na str. 322, 323, kde Pauliny užívanie šč quasi odôvodňuje, ovšem bezzákladne. V tom samom ročníku „Sokola“, na str. 84. nachodíme aj meno mesta Pešti takto písané: Pešč. Toto je už akokoľvek nesprávné aj etymologicky, „Pešť“ je slovo staroslovanské či starobulharské, v tejto podobe od nás zdedené. — Slová: srbčina (IV. 61), francuzčina (II. 13) akoby neznely dobre slovensky.

Utváranie nedokonaných slovies: obohaťovať (I. 127), nahraďovať (III. 248), oslobodzovať (I. 151), od dokonaných: obohatiť, nahradiť, oslobodiť, nenie bežné bez rozlišenia čiže smiaždenia skupenín tj, dj v odpovedavé c, dz, ač ono tu i tam nalezá sa, tak u Hollého: ostrakaťovať (I. 53).

Konečne: unešenie (IV. 211) je česky. V slo-

venčine trpné príčastie minulé od „niesť“ je nesený a nie neústrojné nešený.

Skloňovanie. V skloňovaní tiež sa vždy nedržal Pauliny grammatikármi vytknutých ustanovení, popúšťajúc v mnohých ohľadoch v prospech skutočných, živúcich slovenských foriem. K voli priehľadu preberieme tu daktoré zvláštnosti podľa jednotlivých pádov.

Sing. nom. listie (III. 192), listie (III. 192) prichádza vedľa prostonárodných: listia (III. 182), listia (III. 17); podobne: poludnia (II. 226); — latinská koncovka -ismus zkrátená v slove: materialism (I. 111); — miestné meno: Znojm (III. 186) je z nemeckého Znaim, slovansky hovorí i píše sa: Znojmo: — miestné maďarské: Parád, užívané v ženskom rode tvarom: Paraď (I. 134), — uhorstvie (IV. 120) m. uhorstvo nenie slovenské, leď české z uherství; — m. obecnejšieho: nebo nalezáme nebe (II. 13). Číslovky: dvoje, troje nachodíme v širšej forme: dvojo (I. 26) trojo (I. 148); táto obľuba hrubšej hlásky o m. e opätuje sa v strednom rode pritomného príčastia (sing. nom. acc. voc.): milujúco (II. 81), nastávajúco (II. 76), hodiaco (II. 100), páchnúco (II. 51), chladnúco (II. 28), blažiaco (I. 67). Hrubšia hláska: o za stredného rodu: e prichodí aj v podstatnom mene: srdco (II. 81), — „to je iná“ (= vec) užíva sa u Čechov; v strednej slovenčine počuť na to miesto: „to je iné“, „to je inšie“, „to je druhé (= ô).“

Sing. gen. živla (IV. 65), osuda (IV. 246)

chybné sú m. živlu, osudu; lva (II. 33) je české slovenčina pri slove lev nevysúva. — Pri skloňovaní mužského rodu mien, vychádzajúcich na -a, pridržuje sa Pauliny Hattalu (mluv. §. 123., 3., §. 128., 3., §. 132., 3.), skloňujúc tie, ktoré pred -a tvrdú spoluhlásku majú v genitíve dľa vzoru „ryba“ takto: šarhy (III. 95), bafušky (III. 251), Galandy (I. 7), Švehly (I. 5), vojvody (II. 138), naproti tomu tie, ktoré pred -a mäkkú spoluhláskú majú, podľa vzoru „muž“, teda týmto spôsobom: vodca (II. 10), dobrodinca (II. 11), strážca (IV. 178). V tvorení genitívu pri týchto slovách veliká nedôslednosť panuje. Hattalovo pravidlo protiví sa strednej slovenčine, toto vytkol už Štúr v uvedenom posúdení Hattalovskej mluvnici (Slov. Pohľ. 1851., str. 218—219). Mráz uviedol pre podobné slová osobitné skloňovanie s dvoma vzorcama, dľa ústrojnosti strednej slovenčiny. — S nedôslednosťou potkávame sa pri slovách, náležitých pod vzorec „duša“, pôvodca ustavične váha medzi koncovkou mluvnickou a koncovkou v živom jazyku sa nachádzajúcou, totiž medzi e a i. Tak nachodíme nasledujúce nemluvnické, skutočnému hovoru odpovedajúce, v ruskom i poľskom jazyku výlučne bežné sing. genitívy: Amálii (IV. 115), vôli (I. 23), duši (I. 138), studni (I. 113), jaskyni (I. 69), hrobli (IV. 243) kaviarni (I. 107), stajni (II. 103), chyži (I. 62), svetlici (II. 177), knižnici (I. 35), historii (I. 5). Pri vzore „dlaň“ najdeš tiež nemluvnicky tvorené, ale dobré slovenské genitívy: straži (I. 101), koľaji (III. 140), dlani, (I. 214),

posteli (II. 204), zemi (I. 106), — „pomoce“ chybne je skloňované dľa vzoru „dlaň“, ono ide dľa „kosť“; takýto chybný sg. gen. viď tiež v „Sokole“, 1867., 383. a; mluvnické: krve (I. 180), cirkve (I. 172) striedajú sa so živými: krvi (I. 179), cirkvi (I. 19).

Pri sing. dat. zpomenutia zasluhujú tvary: cirkve (III. 94), vôle (I. 21), tvorené od sg. nom: cirkva, vôla podľa vzoru „ryba“. V knihe: „Swaté Pismo nowého Zákona atd. We Widni 1884“., vydanej od britickej biblickej spoločnosti v preklade Juraja Palkoviča, na str. 222., stlpci 1., najdeš sg. loc: cirkve, čo je tiež dľa vzoru „ryba“ tvorené! — — Neslovenský je sg. dat: cáru (I. 74) m. cárovi, a mesiacovi (IV. 249) m. mesiacu; srovn. v prešporskej piesni: „neni (šuhaj) k vóli mému srdénkovi“ (Pis. Slov. 165); — dievčati m. dievčaťu je česky, podobný čechismus je aj inde, tak v „Sokole“, 1866., 234. a. stoji: kniežati m. kniežaťu.

Pauliny ľuboval si v uživaní vokativu, ale tvoril ho českým spôsobom: brate (II. 159) m. bratu: v slovách: bratre (IV. 162), Jane (IV. 166), knáže užil síce vokativu mluvnicky, ale on v tých slovách neprichádza v živom hovore stredoslovenskom.

Sing. loc. je velice pozoruhodný v jazyku V. Pauliny-Tótha tým, že sa značne odchyľuje od mluvnického pravidla v prospech skutočného hovoru. Mluvnice učia, že sing. loc. pri vzore „dub“ a „delo“ tvorí sa pridávaním koncovky: e, zodpovedavej sta-

roslov.: ě, v skutočnosti však nachodí sa u nás, ako u Malorusov koncovka: i, tak čítame: okresi (I. 78), mazúri (IV. 110), lesi (I. 50), táboŕi (II. 137), jazeri (IV. 108), obrazi (I. 200), dvori (I. 78), — v „Sokole“: vozi (1865., 420. a), nosi (1866., 285. b). U Hollého tiež na vozi (III. 116), v Pis. Slov. na stř. 132: plesi. — Sg. loc. povale (I. 26., IV. 152) predpokladá sing. nom: poval s tvrdým zakončením, kdežto zo sg. gen: povaľa (I. 191) nasleduje nom.: povaľ s mäkkým zakončením. Neviem, či sú oba nominatívy bežné: i poval, skloňované dľa „dub“, ktorého lokatív sme uviedli, i povaľ, skloňované dľa „meč“, ktorého sg. gen. nahoru vidíme. V Loosovom Slovníku, sv. III., prichodia dve formy tohoto slova: poval muž., povala žen., ale Loos čo do obmäkčovania nič neznači. V turčianskej piesni prichodí sing. gen. povaly, z čoho dá sa zatvárať na povala. Nech je ešte pripomenuté, že v jednej prešporskej pesničke prichádza sg. loc: jablone (Pís. Slov.,) čo odpovedáva Paulinho sg. loc: povale od jeho nom: povaľ. — Miesto loc. nachodíme dľa obecnej mluvy genitivy: „po poldruha roku“ (I. 42., IV. 246), „po poldruha roka“ (IV. 246). — Vedľa po dobrotke (II. 91) čítaš: po dobrotky (II. 157); — loc. kanape (IV. 140) predpokladá poslovenčený nominatív: kanapa. Vo IV. sv. na str. 91. stojí: „na varovkýň ramenách“, tu je prídavné meno neskloňované ažda za príkladom S. Chalupku, ktorý, ako známo, podstatných mien za prídavné, bez skloňovania, užival (Rimăn-cára, Muráň-doliny);

ostatne podotknúť sluší, že je uvedená veta vzatá z textu, citovaného z „Pešť. B. Vedomosti“.

Plur. nom: víchre (I. 46) m. víchry odpovedá obecnej mluve, voze (I. 91) náchylný som pokladať za tlačovú chybu. Rozlíšenie h pred nominatívnou koncovkou i v z v slove: neznabozi (IV. 153) je mluvnické (Hat. ml. §. 125. 1. a Mráz ml. 57., 6., 5.), podobný príklad nalezá sa aj vo „Slov. Pov.“ na str. 313., 383: sluzi; v mojom rodisku v tomto prípade nerozlišujú, hovoriac: neznabohovia, sluhovia, — deákiste (IV. 63., 65) proti deákisti (srovn. Mráz ml. 58., e), 1. poznámku.)

Plur. gen. zajímavý je tým, že ho pri vzore „ryba“ dľa obecnej mluvy, zvlášte vo zvolenskej stolici bežnej, nachodíme tvorený vo slovách: slychov (I. 185), hábov (II. 111), uhorkov (I. 48—49), odchyľkov (IV. 135), výpiskov (IV. 121) odo slov: slycha, hába, uhorka, odchyľka, výpiska. Je to genitív tvorený dľa vzorov pre podstatné mená mužského rodu. Tento grammatický úkaz nachodíme tiež v jednom i druhom lužickosrbskom nárečí, ako je to vedomé; nezaškodí, ač pre jazykovedu sotva by to malo záujem, srovnať, čo J. Kollár povedal o usadzovaní za husitského hnutia lužických Srbov medzi Slovákmi (Hlasowé o potřebe jednoty... w Praze 1846., 125). Medzi východnými Slováky, v tak nazvanom „šárišskom“ nárečí, tvorené sú všetky podstatné mená, či ženského či stredného rodu na spôsob mužského vzoru s -och, -oh v plur. gen: mužské: narodoh (20) bratoh (27); ženské:

rodzinoh (31), banoh (61); (Tieto citáty pofahujú sa na text knižky: „Historia Uherska. V uherskim jaziku spisal Dr Aron Kiss. Na sarisskyj jazik slebodňe preložil Stefan Lesskó. Budapest 1883.“); stredné: bradloch (59), džvieratoch (37); (Tieto citáty pofahujú sa na „Novi domovi kalendar na rok 1886. V Prešove. Kňihtlačiareň Arpada Kóscha. — Vo spisoch „šárišským“ nárečím vydaných zamieňa sa **ch** a **h**.) Áno, aj v trnavskom texte najdú sa na toto príklady, tak u Danišša: pl. gen: účinkoch („Kázňe neďelné a Swátečné... preložil František Danišš, Díl tretí. V Nitre 1841.,“ str. 77., 143.) — Pauliny mužský plur. gen. užil tiež pri latinských na **-um**: votov (IV. 92), gymnasiov (IV. 126), lyceov (tamže). Že pokúď je rozšírené medzi západnými a ústrednými Slovákmi tvorif plur. gen. v obecnej mluve, tak ako medzi východnými, jedinou koncovkou pre všetky rody, je zaujímavá otázka, ktorá nemôže sa však tu rozpovedaf; — julmí (I. 89) predpokladá nominatív: julm'a s mäkkým **m'**. V češtine sú dva tvary tohoto slova: mužský jilm a ženský jilmina, prvé s tvrdozakončeným **m**, lebo slovo má sing. gen. na **-u**; — Od „dvere“ nachodíme pl. gen. dvier (I 26) naproti obvyklému tiež: dverí (Pís. Slov. 61). Na str. 252., sv. III., čítame pl. gen. žíň; zneje-li nominatív žínie očakával by sa pl. gen: žíní, bolo-li by totožné s českým nehromadným: žíně, mal by byf pl. gen. dľa „duša“ tiež: žíní, — „z Horniak“ (IV. 52) tvorené je dľa „ryba“ ako z „Uhár“, u

Hollého prichodí tiež: „z Horňák“ (I. 31), ja počul som v svojom rodisku len „z Horniakov“, ale pofahom na toto posledné srovn. čo bolo rečené výš. — Naše mluvnické pravidlá o vsúvaní do množného genitívu pri vzoroch „ryba“, „delo“ nie sú určité. Hattala pozná vsuvky: e, ie, o, á (mluv. §. 150., 2.), naproti tomu Mráz: **ie**. **o**, **e** (mluv. str. 59). Hattala nehovorí vôbec kedy ktorú vsuvku treba užívať a Mráz tiež len povrchne. Zdá sa tak, akoby vo slovenčine vsúvanie do množ. genitívu pri vzoroch zpomenutých riadilo sa bolo nielen dľa dĺžky predchádzajúcej slabiky, čo do kvantity (ako teraz), ale aj dľa jakosti spoluhláskových skupenín, čo do kvality. Čo vsuvky prichádzajú: á, ie, ô, e, o (a), ale ony od časti pod vlivom češtiny a pod nátlakom neústrojných mluvnických pravidiel vždy viac a viac ustupujú vsuvkám: **ie**, **e**. Tak Pauliny píše: stov**ie**k (I. 114), sliv**ie**k (I. 89), ktoré sú celkom správné dľa mluvnice, ale vo slovenčine, vo strednej slovenčine, neobyčajné; tu hovorí sa: stovák, slivák. — U Hattalu nachodíme aj takéto pl. gen: ov**e**c, kap**u**st (mluv. §. 150., 2), t. j. dľa češtiny, bez dĺženia; tomu podobné sú u Paulinyho uvedené už: u z d, r u k, v ň a d — všetky nesprávné, lebo ako i Mráz vyslovil: „gen. množ. čísla podstatných mien, ktoré vychádzajú na **-a** tvorí sa vynechaním koncovky **-a** a zdĺžením predchádzajúcej sylaby, jestli bola krátkou.“ Dlhé **á** odôvodnene prijal Hattala medzi vsuvky do mn. gen. a neodôvodnene ho vynechal Mráz, slová: smid**á**k (IV. 175), osid**á**l (IV.

170), nachádzajúce sa u Paulinyho, tak znejú aj v živej reči; naproti tomu neodôvodnene vynechali i Hattala i Mráz vsuvku ô, ktorá v živote tiež prichodí a ktorú Pauliny čo takúto ač v robenom slove tiež upotrebil: dýmôk (III. 245). — Plur. genitivy: knieżatstiev (III. 68), klamstiev (IV. 6), oplanstiev (tamže) sú pravidelné síce, ale povšimnutia zasluhuje, čo tu Hattala povedá, že „mená na s t v o vypadajúce radšej majú príponu -í nežli vsuvku“ (mluv. §. 150., 2). — „nôh“ (II. 185) dľa „ryba“ prichádza aj v dvojnom: nohú (IV. 245); obúch (I. 145), dvúch (I. 51) vedľa dvoch (I. 113); tŕích (II. 86) naproti mluvnickému „troch.“

V p l u r. d a t: ušom (I. 184) m. ušiam je podľa prostej mluvy: ušom (Pov. Slov. 284).

V p l u r. a c c: nose (II. 109) m. mluvnického nosy.

V p l u r. l o c. vedľa: dver**ach** (I. 15) prichádza: dver**och** (I. 22). V prvom páde má byť koncovka dlhá, druhý tvar nenie mluvnický; mluvnica koncovku **och** len mužskému rodu ponechala, ale v obecnej mluve slyšať: dver**och**; — g e b á c h (II. 111) predpokladá nominativ: g e b a z maďar: gebe (= mízerný kôň); je to zbytočne užité inostranné slovo; — Uhr**iech** (III. 73) zdá sa byť poslovenčené z českého: Uhřích, obecne slovensky: Uhrách. Plur. loc: Levic**ach** (III. 201), väž**ach** (III. 197), nie sú správné, lebo koncovka je dlhá; má stáť dľa našich mluvníc: Levic**iach**, väž**iach**, čomu príklad najde sa aj v Besiedkach: stolic**iach** (IV. 131).

Plur. instr. Dľa obecnej mluvy: „s tymato slovy“ (II. 186) za mluvnické: „s tymito slovy“; — svojmi (III. 217) tiež dľa mluvy obecnej, ktorá po j nerada má i (krajina: krajna); — dvoma (I. 124) proti: obema (I. 177), česky: oběma; — trema (II. 97), tremi (I. 89) proti mluvnickému: tromi (Hat.) alebo troma (Mráz), posledné je najbežnejšie.

Pofahom na rod podstatných mien vyzdvihnutia zasluhuje: krma (I. 83), užívané v rode ženskom naproti mužského rodu menu: krm. Ponosa a výmoľa, bežné v živej reči čo ponos, výmoľ aj v mužskom rode: použité sú v Besiedkach týmto posledným spôsobom: II. 68, 172, 226.

Skloňovanie čísloviek. od 5—99 deje sa v Paulinyho jazyku dľa českého spôsobu, totiž pridávaním mimo nom. a acc. koncovky -i, ktorá zo starého skloňovania vzoru „kosť“ pozostala, tak: s piati dôstojnikami (III. 255) č. s pěti důstojníky, so šiesti čatníci (II. 78) č. se šesti četníky, pred deviati roky (II. 212) č. před devíti lety (roky), pred sedemnasti roky (IV. 229) č. před sedmnácti lety. V prešporskej piesni: „a po tých dvacátí išlo mi k tricátí“ (Pís. Slov. 25). — Neurčitá číslovka nesklňovaná s podstatným menom: „po dakoľko mesiacoch“ (IV. 252), „v blizkosti dakoľko starých stromov“ I. 47.)

Z genitivu jej a zo zájmena ji utvorené české skloniteľné „její“ užíval aj Pauliny: sing. loc: jejej (I. 99), plur. instr: jejími; ono uživa sa na Západe slovenskom, tak v prešporskej piesni: „je-

jéj dobrota“ (Pís. Slov. 109), „mysel jejéj sa menila“ (tamže 32).

Podobne užival Pauliny české vzťažné zájmeno: jenž (III. 240, IV. 235), jehož (I. 11, 16), jenžto (III. 231), jejžto (I. 15), v ňomžto (I. 17).

Zo zvláštností pri časovaní zpomenieme, že Pauliny rád užival zbytého aoristu: bych, na pr. IV. 231., 184. — V 3. os. mn. čísla prítomného času slovesa byť písal: jesú (I. 138) m. obyčajnejšieho: sú; imperatív: budiž (III. 243) je český m. slovenského: buď, buďže.

V Hattalovej mluvnici stojí (§. 211), že „miestami i vo slovenčine zachoval sa ešte jednotný tvar mužský prítomného priechodníka, vychádzajúci na -a“, ale Hattala tú výpoveď ani jedinkým dokladom neopatril a veru sotva sa ona na skutočnosti zakladá; príklad, ktorý čítame u Paulinyho: ida (IV. 167) je bez všetkej pochybnosti z češtiny vzatý. V Dobšinského diele „Prostonár. Obyč. pover. atd.“ na str. 127. v piesni, s ktorou na starý rok chlapci „s hadom“ chodia, prichádzajú síce dva príklady prítomného priechodníka: poklekaja, prekvitaja. nuž ale je známo, že podobné piesne u nás všetky sú českého pôvodu, „poklekaja, prekvitaja poslovenčené je v tej piesni k vôli poslovenčenému sg. genitívu: rája. — Minulý priechodník tiež sa nenachodí v národnej mluve slovenskej. V „Prostonár. Pov. Slov.,“ sv. IV., 54., nalezá sa minulý priechodník: povyzpytovav sa, ale túto povesť pôvodne Češka Božena Němcová spísala.

Mráz si prial, aby minulý priechodník uvedený bol do spisovného jazyka slovenského, toho potrebu cítil už Hollý: usłišav (III. 93), učiniv (III. 92) a Pauliny tiež: byv (IV. 141), uživ (II. 121), odporučiv (I. 204), slyšav (I. 13), posbierav (II. 118), usporiadav (II. 103). — Vo vete „ona... vzavšia klobúk pýtala sa" (IV. 190) stojí príčastie minulého času m. jednotného minulého priechodníka („vzavši"); podobné úkazy nachodíme v „Sokole", tak v roč. 1867., str. 254. b. stojí: „boháč, premrhavší po krčmách statky svoje, na svoje staré dni sotva chleba mal", na str. 191. b. čítame: „Hudobný sbor kniežaťa Eszterházyho rozkmotrivšie (m. rozkmotrivší) sa s úradníkami domu kniežatského, žiadal o propuštenie".

Složité predložky: ponad, popod, poza, pomedzi u Paulinyho prichodia s instrumentálom: ponad hlavou (I. 108), popod horou (II. 194), popod dlhými obrvami (I. 102), poza opaskom (I. 97), pomedzi horami (II. 165), pomedzi skalami (I. 60), pomedzi stromami (I. 50). Sostaviteľ týchto riadkov menované predložky vo strednej slovenčine spojovať počul vždycky s acc., na toto príklad jesto aj v rozberaných Besiedkach: pomedzi skaly (I. 66), aj u Mráza, ktorý v tabulke na str. 120. predložku popod medzi tými zpomína, ktoré acc. vyžadujú. Hattala vo svojej mluvnici na patričnom mieste, v §§-och 281—283., výš uvedených predložiek nepripomína a Mráz tiež len uvedenú jednu. Pozoruhodné je, že v maloruštine predložky: poza, ponad, ako u Paulinyho, tiež s instrumentálom prichádzajú,

vidz: Fr. Miklosicha Vergl. Syntax. Wien 1883., 251. Zdá sa, že spojovanie menovaných predložiek s instrumentálom, ako to u Paulinyho je bežné, základ má v daktorých nárečiach živej mluvy, predložku „ponad“ s instrumentálom viazanú nachádzame u Hostiviťa G. Lojku-Tisovského, v „Básňach Vybraných“, v Skalici, r. 1871., vydaných, menovite na str. 35. stojí: „ponad Tatrami...“ a predložku „pomedzi“ tiež s instr. v Kalinčákových Pov., sv. III., str. 103: „a mesiac pláva pomedzi nimi (oblakami.“) — Neobvyklá predložka „poprez“ spojená s acc. na str. 134., sv. II.; — v **oči** spojené s genitívom: v oči tých intríg (IV. 6).

Na koľko Viliam Pauliny-Tóth opieral sa o živý jazyk slovenský, opieral sa o jeho zapadné nárečie. Tomu na dôkaz, na mnohých miestach tohoto rozboru, proti Paulinyho tvarom protipostavené sú tvary, vzaté z textov „trnavských.“

Ruské živly v spisovnom jazyku slovenskom.

Slovenskí činitelia štyridsiatich rokov, majúc zvláštny vlastný názor o úlohe jazyka ruského v rade jazykov slovanských, viac-menej radi pestovali známosť jazyka ruského. M. M. Hodža vo svojom „Vetine“ priamo za povinnosť kládol vzdelanému Slovákovi, aby koľko-toľko priučil sa ruštine. M. M. Hodža, Ľud. Štúr, J. M. Hurban, Gerometta, Dohnány... všetci zabývali sa čítaním ruských knih, osvojovali si v istej miere známosť jazyka ruského a týmto boly mimovoľne položené počiatky*) tomu

*) Vliv jazyka ruského pozorovať aj v dávnejších spisoch. Už Bernolák vydal »Slovár« a nie »Slovník.« Neviem pokiaľ by dovolené bolo nasledujúce slová Jána Hollého (Básne) do pomeru doviesť s odpovedavými ruskými: »básne p r e v o d i ť« (I. 79) m. prekladať, »r o d s t v o« (I. 127) m. rodina, »p r a v i d l o« (I. 174) m. správa, »keď sa o z á k l a d potíkal« (I. 71) m. o stávku, »n e s l a d ě ť na cudzé Wladárstwo« (I. 162) m. nebažiť za, »mniť, mním« (II. 12), »p o h o d n á chvíľa« (II. 172), atd. — Všetky tieto a podobné slová neoprávňujú k výroku, žeby nimi počiatky boly urobené poruštovaniu jazyka slovenského.

charakteristickému prúdu, ktorý russifikaciou pomenovať možno, a ktorý teraz už takmer vládne spisovným jazykom slovenským. Spisovatelia jazyka ruského znalí vedome či nevedome, počali do svojich prác russismy zanášať. Už vo starých Slov. Pohľadoch (1846, 1847, 1851) stretáme sa so slovmi ruskými: **sočinok, pokroviteľstvo, náčalo, zápreky, krepko, bratať sa**, atď. V Hodžovom „Včtíne“ v Levoči 1848.: **znatný**, (= popredný), **rozličovať, svojstvo** (m. vlastnosť) atď. atď. U Štyridsiatnikov slovenských zvláštnej obľuby došly podstatné mená, tvorené príponou **-stvo**, a za spôsobom ruským od nich odvodené prídavné mená na **-stvenný** a slovesá na **-stvovať**. V uvedených Slov. Pohľadoch nachodíme: **znechutenstvo, odchodenstvo**, vo „Včtíne:“ **mocenstvo, pochopenstvo, rozumenstvo, osobenstvo, písemstvenný, živoskúsenstvovať** atď. Že obľuba prípony **-stvo** a prípon **-stvenný, -stvovať**, vlivom ruštiny vkradla sa do slovenského jazyka spisovného, o tom nikto nebude pochybovať.*) Pri obnovení písomníckeho ruchu slovenského v rokoch šesťdesiatich, popredný zástoj dostal sa znova do rukú muža, ktorý ruštine zvláštne bol naklonený, rozumieme do

*) I stará čeština častejšie užívala slov, tvorených príponou **-stvie**, nežli čeština terajšia, tak na pr. nachodíme v Žaltári Wittenberskom slová; túžebenstvie, ustavičenstvie, veličstvie, dobrovolenstvie atd., ale zo starej češtiny nedá sa vykázať, žeby obľubovala bola prídavné mená a slovesá od takýchto slov, tvorené príponami: **-stvenný, -stvovať.**

rukú V. Pauliny-Tótha. On čo spisovateľ a redaktor stopy ruštiny vo spisovnom jazyku našom nielen že ponechával, ale aj sám úsilne zabývajúc sa čítaním ruským, značne podliehal čo do jazyka vlivu ruskému. On zaviedol značný počet russismov, ako slová: búnif, buntoš, no (spojka), zdravstvuj, dejstvovať, vnímanie, venčanie, dielo, duma, závisimý; obraty: ja bol, my dali, atď. atď.

Pauliny, všestranný obrábateľ poľa slovensko-literárneho, v svojej dobe požival povesti aj čo dobrý znateľ slovenčiny, a čo takýto vlival značne na svojich vrstovníkov — spisovateľov. V jeho dobe sotva bolo spisovateľa, ktorý nebol by užil ruskej spojky **no** m. slov. **ale, lež,** a ktorý nebol by sa pokúsil v časovaní pritomného času činného spôsobu dľa ruštiny: ja bol, ja robil m. ja som bol, ja som robil atd. Jeho v ruštine vo väčšej alebo menšej miere, vedomky alebo nevedomky mnohí spisovatelia slovenskí napodobovali v rušteni spisovného jazyka; i sám Sládkovič, ktorý inak pridržoval sa prísne národného jazyka, vyvolil ruské slovo za názov jednej svojej znamenitej básni. Zpomedzi všetkých v porušťovaní vynikol, ba i nad svojich majstrov o hlavu vyrástol Jozef Hložánsky. Tohoto historické spisy, uverejnené v „Bielom Uhorsku“ a v „Letopise“ mutičnom hemžia sa ruskými slovami. Ini spisovatelia používali jich striedave so slovenskými s času na čas, on používal jich, ktorých užil, dôsledne.

V najnovšej dobe oddane pokračuje v tom, čo

zanechal Pauliny, Svetozár Hurban-Vajanský, či k prospechu spisovného jazyka nášho a písomníctva slovenského, o tom budúcnosť súdiť bude.

Vliv jazyka ruského, rozumieme jazyka veľkoruského, badáme v pravopise, v tvorení slov podľa ruského spôsobu a zvlášte v slovníku. V pravopise, v tvorení slov podľa ruského spôsobu nepokročili sme práve ďaleko, ale tým ďalej postúpili sme v uvádzaní ruských slov a to, najväčším dielom bez všetkého odôvodnenia, bez všetkej potreby, teda na úkor srozumiteľnosti spisovného jazyka.

Ruský vliv na pravopis slovenský.

Ruský vliv na pravopis slovenský pozorujeme:

1. pri písaní zvučky „y“, vo slovách: výr, krýdlo, skryňa, korysť m. vír, krídlo, skriňa, korisť, jako to staroslovančina vyžaduje; zdá sa, že písanie; slov: osobitý, osobitný s „y“ (osobytý, osobytný) zakladá sa na r. osobyj, čo je celkom druhé tvorenie;

2. pri písaní zvučky „ä“, rusky: „я“, v nasledujúcich a podobných prípadoch: hľädet, ťäžký, lžä, rozpráväť, kňäz, koläj, dvoränin, újäzd, obräd, boläsť, sebä, räd, sä atď., vidz str. 37. Samo Chalupka vo svojich Spevoch užíval dôsledne zvučky ä tam, kde má ruština я. Na miesto ruského я niekedy najdeš dvojhlásku **ia**, ako v slovách: ťiahotiť, sedliak, zemia (тяготить, селянъ, земля);

3. pri písaní dvojhlásky **iu** v slove: liubiť m. ľúbiť, r. любять;

4. pri zdvojovaní spoluhlások **nn**: drevenný, ko-

ženný, medenný (Hodža Vět. 5), slamenný (Dobš. Obyč. 9) atd. Srovn. stranu 43.

5. pri etymologickom písaní slov russký, Russko, čerkesský, Prussko atd. proti mluvnicky ospravedlnenému: ruský, Rusko, čerkeský, Prusko;

6. pri písaní vzťažného „sa“ spolu so slovesom, ako: dokonalas (Paul. Bes. II. 35), započala-s (Paul Bes. II. 221), nezahojí-s (Paul Bes. II. 52) m. dokonala sa, započala sa, nezahojí sa;

7. pri písaní slov: vozduch, deržava so vsuvkou naproti slovenským tvarom: vzduch, država.

Tvorenie slov ruským spôsobom.

1. Daktorí pokúsili sa o uvedenie pritomného príčastia trpného rodu, ktoré v ruštine vychodí na **imý**; menovite Pauliny, Hložánský, Ign. Slušný. V Besiedkach Paulinyho čítame: závis**imý** (III. 63), nezávis**imosť** (III. 129); v Bielom Uhorsku: nerozbor**imý** (8), neumodl**imý** (1), neosporim**ý** (11); v „Sbierke zákonov krajinských (z roku 1878)“ čítame: určim**ý**, vydržiavatim**ý** (538), uverejnim**ý**, platim**ý** (539), vystavim**ý**, zúčinkovatim**ý** (540). Neústrojnosť foriem v Slušného preklade zákonov krajinských vidí sa na prvý pohľad. — V Nár. Nov. (1886., č. 1. 1.) najdeš: ľub**imec** od ľub**imý**. Tak sa zdá, že nachádzajúce sa v Besiedkach Paulinyho: posestr**imý** (III. 121), pobratim**ý** (IV. 38), tvorené sú tiež touto priponou, ovšem zcela nesprávne. Od pobratim“ je pridavné: pobratimský, od „posestrim“ vôbec niet pridavného.

2. Zpomenuté bolo, že si štiridsiatnici slovenskí za príkladom ruským obľúbili slová tvorené príponou **-stvo**. Takéto slová tvorili trojakým spôsobom:

a) príponu slovesných mien **-ie** zamenili príponou **-stvo**: stvoren**ie** — stvoren**stvo**, skúsen**ie** — skúsen**stvo**, znechuten**ie** — znechuten**stvo** (Slov. Pohľ. 1851., I., 93/2), úmen**ie** — úmen**stvo**;

b) **-osť** zamenili príponou **-stvo**: dôstojnosť — dôstojenstvo, odchodnosť — odchodenstvo (Slov. Pohľ. 1847., sv. 2., str. 22), blaženosť — blaženstvo, mocnosť — mocenstvo (Hodža Vět. 66);

c) na kmeň privesili príponu **-stvo**: písmo — písemstvo, svoj — svojstvo, um — umstvo (umstvenný), povesť — povesťstvo (povestvovanie, Biel. Uh. 9).

Prípona **-stvo** niekedy prichodí aj v podobe **stvie**: „to je reč pochopenstvia čili rozumenstvia“ (Hodža Vět. 102), „nevie navykať na spokojstvie s málom“ (Slov. Pohľ. 1885., 116).

3. Od slov, tvorených príponou **-stvo** podľa ruského vzoru tvoria sa prídavné mená na **-stvenný**: svojstvenný (Slov. Pohľ. 1882., 194), umstvenný (Nár. Nov. 1885., č. 150, 1/3), písemstvenný (Hodža Vět. 111). Hodža vo Větině tak ďaleko zašiel, že i lat. p r o v i d e n t i a l i s takouto príponou opatril, píšuc: „providenstvenný“ (str. 103). Od takýchto prídavných mien, tiež dľa ruštiny, tvoria sa nové podstatné mená s príponou **-osť**: samopanstvennosť (Paul Bes. III. 206), ruské: carstvennosť (Slov. Pohľ. 1884., 523), celistvennosť (Slov. Pohľ. 1881., 289).

4. Od slov. tvorených príponou **-stvo**, dľa ruského vzoru tvoria sa slovesá príponou **-stvovať**: vedomstvovať (Dobš. Obyč. 70), samopanstvujúci (Paúl. Bes. III. 91), povestvovanie (Biel. Uh. 9), súdcovstvovať nad kým (Kal. pov. IV. 51), živoskúsenstvujem (Hodža Vět. 102), umenstvovať (Dobš. Obyč. 70). Pochybujem, žeby Kalinčákovo: „sudcovstvovať nad kým" z ľudu bolo zvaté.

5. Podľa ruského „izvoščik" tvorené sú: prievozčik (Slov. Pov. Proston. II. 55), veščik (Dobš. Obyč. 5) plavčik (Pov. Proston. II. 50, 51); podľa „korabeľščik" tieto: korábeľčik (Paul Bes. I. 70), kráľovčik (Slov. Pov. 342), kraviarčik (Slov. Pov. Proston. II. 80);

6. Za cudzie, soslovenčené prípony **-ionálny** počína uvádzať Vajanský ruské **-ionný**: tradicionný (Nár. Nov. 1886., č. 122., 4/1.), bezappellacionný Nár. Nov. 1886., č. 123., str. 2/2).

7. Latinskú príponu **-itus** ruština nemeckým prepodobením prijala: **ität** — **itet**, kdežto Slováci urobili z nej **-ita**. V ruštine patričné slová mužského sú rodu, v slovenčine ženského. Najnovšie Vajanský zavádza podľa ruštiny nemeckú prepodobeninu, tak čítame v Slov. Pohľadoch z r. 1884., na str. 531. slovo: fatalitet m. fatalita.

8. Za slová Rakúsko, rakúsky už Pauliny písaval niekedy Austria, austrijský, tiež Hložánsky písal austrijský (Biel. Uh. 5); v našich časiech utrácajú pôdy slovanské slová: Rakúsko, rakúsky, v prospech latinského: Austria. Ruština privykla k tomu, že

latinskú prípony **-ia** všade tam uživa, kde my **-sko**, tak Rossia, Bolgaria atd. m. slovanského: Rusko, Bulharsko. Za príkladom ruským vkráda sa veľmi latinská prípona **ia** aj do slovenčiny, čo je ovšem na škodu čistote nášho jazyka. Slová biskupia (Paul. Bes. III. 188), armia (v Nár. Nov. často, na pr. 1886., č. 117., str. 2/2), neokrašľujú slovenčiny, trebas ich najväčší kmen slovanský uživa; dostačujú Slovákom: biskupstvo, vojsko. Tu sluší vytknúť tiež slovo gardijský (Slov. Pohľ. 1884., 518), ktoré podstatné meno gardija, gardia predpokladá, kdežto vo slovenčine ono znie: gárda.

9. Nasledujúce slová sú nápodobeninami odpovedavých ruských: vzmožný (Biel. Uh. 4), v následstvo (Biel. Uh. 4.), zemia (Biel. Uh. 5), záhybeľ (Biel. Uh. 8., vidz nižej vo slovníkovej časti), zabojovať (Biel. Uh. 2), britvenný (Slov. Pov. 242), výstavka. Toto posledné veľmi do „módy" prišlo, ač nikdy nikto neodôvodnil, prečoby staré „výstava" nahradiť malo.

10. Slová, tvorené s **-ič** a **-ovič** (česky: **-ic**, **-ovic**) nie sú slovenské napriek tomu, že v prameňoch jazyka slovenského prichodia: kňažič (Pov. Proston. IV. 71), králič (Slov. Pov. 224), kňažovič (Pov. Proston. IV. 75), kráľovič (Slov. Pov. 188). Pravdepodobne dľa: cesarevič.

11. Slovo veličestvo m. veličenstvo neoprávnene uvádza sa: „u prítomnosti" (Biel. Uh. 8) m. „v prítomnosti" podľa ruského.

Ruské žlvly vo slovníku slovenskom, sostavené porladkom abecedným.

Anglo-austrijský, r. **Англо-австрійскій**, slov. anglicko-rakúsky. — (Nár. Nov. 1886., č. 179., 2/2).

Armia, r. **армія**, slov. armáda. vojsko. — „armii" pl. g. (Nár. Nov. 1886., č. 117., str. 2/2).

Austria, *austrijský*, r. **Австрія**, **австрійскій**; slov. Rakúsko, rakúsky. — „austro-katolícky" (Slov. Pohľ. 1885., 101), „austrijský" (Biel. Uh. 5), „avstrijský" (Paul. Bes. II. 79.); „a u s t r i j c i" (Nár. Nov. 1886., č. 179., str. 1/3) m. rakúšania.

Beseda, r. **бесѣда**, slov. hovor. — „beseda" (Nar. Nov. 1886., č. 122., str. 3/3), „spoiubesednik" (Slov. Pohľ. 1885., 94.)

Bezappellacionný, r. **безаппеляціонный**, slov. neodvolateľný. — „bezappellacionný" (Nár. Nov. 1886., č. 123., str. 2/2).

Bilet, r. **билетъ**, slov. list. — b a n k o v ý b i l e t (Nár. Nov. 1886., č. 179., 1/1.) m. slov. banknota, banková cedula.

Bizantijský, (Let. Mat. VIII., sv. II., 61).

Blahodariť, *blahodarnosť*, r. **благодарить**, **благодарность**, slov. ďakovať, vďačnosť. — Užívané od všetkých, na ktorých jazyk ruský vlíval.

Blahorodý, r. **благородный**. Čo titul ujalo sa veľmi vo spisovnom jazyku, pravdepodobne preto, lebo slovo to čo titul velice je rozšírené medzi Slovanmi a z tej príčiny činitelia chceli ho aj u nás udomácniť. Dosavád to namáhanie neprekliesnilo si však

cesty do obecnej mluvy, ktorá tu vždycky slova „urodzený“ užíva. Ruské благородный vyznamenáva aj „šlechetný“ a v tomto smysle počínajú ho tiež uvádzať do slovenčiny, tak vo Slov. Pohľ., 1881., 172., čítame: „vaša duša je čistá, mäkká, blahorodná“, vo význame tomto, v záujme srozumiteľnosti, bolo by sa ho vystríhať. Tamže na str. 347. nachodíme tiež: „kradne poctive, blahorodne“ m. ako blahorodí páni.

Blahotvoriteľný, r. благотворительный, slov. dobročinný. — „blahotvoriteľné obščestvo“ (Nár. Nov. 1886., č. 182., 1/1.), благотворительное общество, slov. dobročinný spolok.

Blaženstvo, r. блаженство, slov. blaženosť. — (Biel. Uh. 6; Vaj. Tatry 74).

Broň, r. бронь, č. braň, zbraň, slov. zbraň. — „broň“ (Paul. Bes. II. 84).

Bratec, r. братец, slov. braček, bračok. — „bratec“ (Vaj. Tatry 79); dľa r. брататься, slov. „bratať *sa* s kým“ (Slov. Pohľ. 1851., I., 128/1), naproti tomu „bratiť sa“ (Paul. Bes. III. 177) je podľa č. bratřiti se. Nasledujúce tvary Paulinyho: bratinský (Bes. IV. 129), „bratinstvo“ (Bes. IV. 124) vzaté sú zo srbského: братински, братинство. „bratoubijca“ (Kal. pov. IV. 21) zdá sa byť tiež z ruštiny („братоубійца“), ač i v slovníkoch českých sa nachodí.

Britvenný, r. бритвенный, slov. britvový. — „britvenný“ (Slov. Pov. 242).

Bolgar, r. болгаръ, slov. Bulhar. — „Bolgar“ v

Let. Mat., VIII., sv. II. 60., „Bulgar" tamže na str. 61. Oba tvary v pojednaní Hložánskeho.

Bunt, *buntoš*, r. бунтъ, бунтовщикъ, slov. povstanie, povstalec. — „buntoš" (Paul. Bes. III. 94), „buntošiť" (III. 76). — Zo srbského sú nasledujúce slová: búna (Paul. Bes. IV. 47), búniteľ (Tamže IV. 122), búnenie (Tamže); srbsky: буна, бунити, ač i srbština má: бунт.

Carstvennosť, r. царственность, cisárskosť, kráľovskosť, v prenesenom smysle: vznešenosť. — (Slov. Pohľ. 1884., 523). Slova „царственность" Rusi s mojím vedomím neužívajú, ale prídavného mena „царственный" áno.

Celistvennosť, m. celistvosť, utvorené pod vplivom ruským; v ruštine slova toho neužívajú. — (Slov. Pohľ. 1881., 289).

Celovanie, r. цѣлованіе, slov. bozkanie. — (Vaj. Tatry 33). Užívajú ho i Česi.

Čaša, r. чаша, slov. pohár. — „sklenica" (Paul. Bes. IV. 221) je české. — V Paul. Bes., II. 47., v terajšej dobe často užívané. Česky: číše.

Čestitať. „Ševrlay čestital Štúrovi" (Slov. Pohľ. 1881., 301) je dľa srbského честитати, a nie dľa r. честять.

Činovník, r. чиновникъ, slov. úradník. — (Nár. Nov. 1886., č. 169., str. 3/1).

Čudesno, r. чудесно, slov. podivne. — „že jim to už trochu aj čudesno prichodilo" Nár. Nov. 1886., č. 178., 2/1.

Čuvstvovať, r. чувствовать, slov. cítiť. — Biel. Uh. 8.

Dejateľ, r. дѣятель, slov. činiteľ. — Slov. Pohľ. 1885., 264: „Kopernik bol prvým dejateľom na poli astronomie;“ „dejanie“ u Hložánskeho (Let. Mat. VIII., sv. II., 61).

Dejstvo, *dejstvovať*, r. дѣйство, дѣйствовать, slov. čin, účinok; činiť, účinkovať. Slová tieto do módy uviedol V. Pauliny-Tóth, oddane užíval ich Jozef Hložánsky a príčinlivosťou Svet. Hurbana-Vajanského vec tak ďaleko dozrieva, že tieto do jazyka slovenského nepotrebne a na ujmu srozumiteľnosti všantročené slová dobré staré slovenské srozumiteľné výrazy zo spisovného jazyka nadobro vytisnú. Je to svrchovanou mierou škodlivé bez odôvodnenia vytláčať prijaté, živé slová a vnášať také, ktorým nikto nerozumie. — „dejstva“ čo fem., v smysle „praxis“, ako prichodí v Sbier. 13., je ľubovoľná nestvora. V Nár. Nov. 1886., č. 185., 2/2 najdeš: dejstvie, r. дѣйствіе.

Deržava, *deržavný*, r. держава, державный, slov. država, državný. Poneváč sa hovorí držať a nie deržať, ako v ruštine, tak ruské tvary, výš uvedené, protivia sa sluchu slovenskému. Ruská forma so vsutým „e“ teší sá zvláštnej priazni u niektorých spisovateľov. Hodža vo Větíne tiež napísal deržebný (str. 47). Slova takéhoto v ruštine niet; žeby Hodža v tomto prípade ruské держать bol musel mať na zreteli, to nenie nepodvrátiteľné, lebo na zreteli mohol mať aj Kollárovo eufonické vsúvanie (tervať, deržať), ktoré sa však vyžilo.

Deva vo spisovnom jazyku užíva sa aj u Čechov;

d e v u š k a nemusí byť r. дѣвушка, lebo aj slovenčina má zdrobnelé *-uška*: Katuša, -ka. — „d e v i c a“ (Vaj. Tatr. 60) je r. дѣвица.

Dielo. Vo spisovnom jazyku slovenskom znamenalo d i e l o vždy to samé, čo v jazyku českom: výtvor ducha alebo rukú. V. Pauliny-Tóth počal ho užívať aj vo význame v e c, z á l e ž i t o s ť, podľa ruštiny; a v novej dobe, práve tak ako d e j a t e ľ, d e j s t v o, d e j s t v o v a ť počína vyskytovať sa všade tam, kde ho ruština podľa svojho vlastného významoslovia užíva, menovite vo spisovnom jazyku slovenskom nahradzujú ním staré dobré slová: v e c, z á l e ž i t o s ť, s k u t o k. Komu tieto v čom ublížily? Čím sa staly niektorým spisovateľom nevhodnými? Svojou všeobecnou srozumiteľnosťou? V Slov. Pohľ., 1884., 530., čítame „mnohé zostalo v tomto d i e l e (m. v tejto veci) temným“; v Nár. Nov., 1886., č. 121., str. 2/1, „v d i e l e (m. v „záležitosti“ ač ani tak by veta nebola slovenská) vyrážania národného povedomia“, alebo v Nár. Nov., 1886., č. 122., str. 2/3. „na d i e l e (m. v skutku) a nielen na papieri“, „v čom je dielo?“ (Nár. Nov. 1886., č. 175., 3/1) m. slov. č o j e v o v e c i? r. въ чёмъ дѣло?

Najnovšie zavádza sa tiež „minister vnútorných d i e l“ m. „z á l e ž i t o s t i“ podľa r. внутреннихъ дѣлъ. — V Slov. Pohľadoch, 1881., 361., prichodí tiež „d i e l n í ľudia“ m. zkúšení ľudia. Podobne russismus.

Dlžen: „staroba dlžná privykať k obeti“ (Vaj. Tatry 73), srovn. r. должна, alebo aj č. dlužna. Už

vo starých československých listinách prichodí slovo dlužen, čo je dôkazom tomu, že do spisovného jazyka slovenského nevošlo vlivom ruským. Ináče: obecná mluva povie m. ja dlžen, dlžný: ja musím, v spisovnej reči môže sa užiť podľa potreby: *má* privykať, povinná je privykať.

Dohovor, r. договоръ, slov. smluva. — V Nár. Nov. často.

Dokazateľstvo, r. доказательство, slov. dôkaz, dôvod. — Biel. Uh. 9., Paul. Bes. III. 206.

Dokučovať. V jednej S. Chalupkom podanej národnej povesti prichodí: „ku Ľúbke dokučovalo dovedačov: pýtačov mnoho z blíza i z ďaleka“ (Pov. Proston. II. 27). Slovo dokučovať nenie mi známé v slovenčine živej a preto privodím ho do styku s ruskými: докучивать кому чѣмъ = obťažovať koho čím, zvlášte s кучить = hromadiť. S. Chalupka podhadzoval obecnej mluve slovanské slová, tak v tej samej povesti: rysať (lepšie: risať).

Dostojenstvo, r. достоинство, slov. dôstojnosť. — Biel. Uh. 6.

Dozvolit, r. дозволить. — Sbier. 582. Slovo toto bežné je v náreči ruskoslovenskom.

Draha, r. дорога, vo východnej mluve slovenskej, v tak zvanej „šárištine“ znamená „draha“ to čo v ostatnej slovenčine „cesta“, tak užité aj Paulinym (Bes. I. 55), je teda len pleonasmus: „o dráhe *a* ceste nejakej nebolo ani reči“ (Slov. Pohľ. 1883., 312). Vo spisovnom jazyku slovenskom „cesta“ znamená cestu pre pešich, pre vozy a pre jazdcov, na-

proti tomu „dráha“ len cestu, po ktorej chodí železnica. — Je pochybné, aby pri tomto slove ruský jazyk bol vlíval. Zpomenuté nech je, že daktorí spisovatelia podľa češtiny užívajú českého: s i l n i c a (Paul. Bes. II. 51) m. „cesty“, ale vtedy vyrozumieva sa „hradská cesta.“

Drevný, r. **древній**, slov. staroveký. — Biel. Uh. 1. Slovenské obecné d r e l e j vyvinuté je z toho samého prídavného mena a stojí za drev-lej. V Pov. Proston. VIII. na str. 48 stojí d r i e v adv.

Družba, r. **дружба**, slov. priateľstvo. — Nár. Nov. 1886., č. 122., str. 3/3.

Duma, r. **дума**, slov. myšlienka. — Paul. Bes. IV. 121., u druhých tiež často v tom smysle.

Dušica, r. **душица**, slov. dušička. — Vaj. Tatry 49.

Dviženie, r. **движеніе**, slov. pohyb. — Nar. Nov. 1886., č. 121., str. 2/1.

Dvorănin, r. **дворянинъ**. — V Paul. Besiedkach. — Prichodí aj v Pov. Proston, „boli raz dvaja d v o r a n i a“ (VI. 52), „kráľovské d v o r a n s t v o“ (Tamže str. 73), ale v prostej mluve nieto slov týchto.

Dvorecký, r. **дворецкій**, slov. správca domu. — Slov. Pohľ. 1883., 511.

Fatalitet, r. **фаталитетъ**, slov. fatalita. — Slov. Pohľ. 1884., 531.

Gardijský, r. **гардійскій**, slov. gárdový. — Slov. Pohľ. 1884., 518.

Heroj, r. **Герой**, slov. hrdina. — „heroi“ pl. n. (Slov. Pohľ. 1885., 99).

Hluša, r. глуша, slov. húšťava, zátišie. — Vaj. Tatry 49.

Homon, *homoniť*, r. гомонъ, гомонить, slov. krik, kričať, prenesene: hlasiť, znieť, hlasité znenie. — „nech zahomoní hurt jej zbrane“ (Paul. Bes. II. 216). „či nečuť v diaľke homon kopýt nepriateľskej jazdy“ (Tamže 217).

Hospodstvo, r. господьство, slov. panstvo. — Biel. Uh. 9.

Hostinica, r. гостинница, slov. hostinec, hotel. — Paul. Bes. IV. 31. — „ležala v hostinnej“ r. въ гостинной, treba doložiť „izbe.“ „Hostinná“ je vcele ďa r., a znamená to samé čo u Paulinyho „hosťovská izba“ (Bes. IV. 193). — „prechádzala sa po hostinnej dvorane“ (Slov. Pohľ. 1883., 516).

Hosudár, r. государь, slov. cisár, kráľ. — Slov. Pohľ. 1884., 525; Nár. Nov. 1886., č. 121., str. 1/3.

Hulať, r. гулять, slov. zabávať. — Užívajú ho často v novej dobe, ač bez potreby v smysle: zabávať. Vo slovenčine prichodiace húlať, hulákať, gúľať, grúliť inšie vyznamenávajú: „temné oko sem i tam gúľalo“ (Kal. pov. IV. 63), „keď sa oproti nemu gúlali vrahovia“ (Slov. Pohľ. 1851., I., 100/1). „hulava“ (Vaj. Tatry 65) znamená husté mračno. Srovn. „vyhúliť sa z čoho“ (Hodža Vět. 23).

Chrabrý, *chrabrosť*, r. храбрый, храбрость, slov. údatny, údatnosť. — Paul. Bes. I. 44., 128., 199.

Inostranný, r. иностранный, slov. cudzozemský. — V Nár. Nov. 1886., č. 184., 1/3. čítať: „minister

inostranných diel" (министръ иностранныхъ дѣлъ) m. „minister zahraničných záležitostí."

Iskať, r. искать, slov. hľadať. — Biel. Uh. 9.

Iskrenný, r. искренный, slov. úprimný. — „rozpomeňte sa i na i s k r e n n é h o priateľa" (Paul. Bes. II. 6). Mnohí, neznajúc pôvodný smysel tohoto ruského slova a svedení súc slovenským kmenom „iskra", pridávajú mu výraz „ohnivý, plamenný", i sám Pauliny napísal: „Karol Robert, driečny, barnavý junák, s ligotne havrannými kaderami, a i s k r e n n ý m (= ohnivým?) zrakom" (Bes. III. 86/87). V ruštine искренный znamená len „úprimný."

Isť. „i ušla" (Slov. Pohľ. 1883., 517) v slovenčine vyznamenáva „und ist we*ggelaufen*", tam užitý je význam ruský: и ушла, = und ist fort*gegangen*; „s tým pošiel" (Slov. Pov. Proston. IV. 86), r. и пошёлъ, m. „s tým odišiel". „pošiel" v slovenčine toľko znamená, čo „pustil sa isť, ale v chode prestal."

Istina, r. истина, slov. pravda. — Biel. Uh. 11.

Izvoščík, r. извощикъ, — Slov. Pohľ. 1883., 513.

Jarký, r. яркій, slov. jasný. — Nár. Nov. 1885., č. 150., str. 1., stlp. 3.

Jednako, r. однако, slov. avšak. — Biel. Uh. 4.

Jestvovať, zdá sa byť robené podľa r. существовать a vžilo sa už hlboko do spisovného jazyka, zaiste z tej príčiny, lebo príhodného slova nemáme, ktorým by sa dalo „existovať" v každej pripadnosti nahradiť. Poznamenať slušno, že obecná mluva za „jestvovať" často uživa „trvať", tak na pr. „len tak

bez kráľa t r v a j ú“ (Slov. Pov. 323), „len trvali ako mohli“ (Slov. Pov. 338), „v nádeji a strachu už len trval ako trval“ (Slov. Pov. 348).

Juný, r. **юный**, slov. mladý. Máme síce i junák, junec, ale „j u n ý“ nenie známé. — „j u n n ý“ (Slov. Pohľ. 1881., 168.), „j u n“ m „junák“ (Vaj. Tatry 72).

Jutrenný, r. **утренній**, slov. ranní, č. jitřní. — „jutrenný“ (Vaj. Tatr. 85).

Kľúčnik, m., r. **ключникъ**, slov. kľučiar. Poneváč historickým vývinom v ruštine tvar **ключарь**, prenesený bol na pomenovanie istého cirkevného funkcionára, pre „správcu domového“ utvoril si tam zvyk nové slovo: **ключникъ**. Naše „kľučiar“ podržiava však až na naše dni tento poslední, pôvodný význam; „kľučiar“ tak vžil sa, že i do inorodého jazyka vnikol, pre jakúže ho teda príčinu zamenif „kľúčnikom?“ — Slov. Pohľ. 1883., 509.

Kňaz, r. **князь**, slov. knieža. „Kňaz“ vo slovenčine duchovníka znamená, pre vyhostenie historického „knieža“ niet dôvodu. — „kňaz“ (Slov. Pohľ. 1884 523); „kňahyňa“ (Pov. Proston. III., 13).

Konečne, r. **конечно**, slov. ovšem. — „konečne, nie diplomati riaďa svet“ Nár. Nov. 1886., č. 174., 2/1).

Koráb, r. **корабль**, slov. loď. „koráb“ prichodí vo svätom písme. — Vaj. Tatry 81., 87., Paul. Bes. III. 252., J. Palárik v „Concordii“ (1858., 193), Slov. Pov. 331. — „rýchlokoráb“ (Paul. Bes. I. 70, „korábelčik“ za r. **корабельщикъ**, tamže). Slovo k o r á b prichodí aj v Pov. Proston. V. 13., znamenajúc

l o ď vedľa tohoto posledného (na pr. V. 50). U Hollého tiež: k o r á b u remeslič (Bás. I. 18), ale k o r á b a tela (Bás. III. 79) je z nem. Körper alebo lat. corpus.

Krepký, r. крѣпкій, slov. silný. — Vaj. Tatry 65., „krepko“ adv. (Slov. Pohľ. 1851., II., 41/1), „u k r e p m e“ (Nár. Nov. 1886., č. 79, 3/2.) m. sosilnime.

Kurhan, r. курганъ, slov. hrobka, hrobovisko. — Kurhany sú ruské zvláštnosti a preto slovo to, pokiaľ ide reč o ruské kurhany, musí sa dopustiť. — Nár. Nov. 1886., č. 1. str. 4/2.

Lehota, r. льгота, slov. výsada. Vo spisovnom jazyku slovenskom „lehota“ uživa sa v smysle „terminu“, v ruštine znamená „výsadu“ a tak ruskou „lehotou“ vo spisovnom jazyku našom nesrozumiteľnosť povstáva. — Nár. Nov. 1885., č. 150., str. 1/3.

Lišit koho čoho, r. лишить кого чего, slov. pozbaviť koho čoho. Vo slovníku českom prichodí tiež slovo lišiti, ale ono nenie v národnej mluve ani českej, ani slovenskej. — Biel. Uh. 3. Ale l i š i t s a (Slov. Pohľ. 1881., 350) zdá sa byť slovenským, lebo v ruštine v tomto smysle лишать ся neprichádza.

Lomký, r. ломкій, slov. lomný (srovn. „neprelomný“ v Pov. Proston. IV. 28). — Nár. Nov. 1886., č. 79., 4/2.

Ľubimec, r. любимец, slov. miláček, milenec. — Nár. Nov. 1886. č. 1., 1/1.

Ľubopytnosť, r. любопытность, slov. zvedavosť. — Biel. Uh. 9.

Lučezarný, r. лучезарный, slov. ligotný (doslova: jasný jako lúč, papršlek slnečný), jagotný. — Slov. Pohľ. 1881., 194.

Maják, r. маякъ, slov. česky užívame toho slova, lebo ho z prirodzených príčin v národnom jazyku niet.

Mätežný, r. мятежный, slov. povstalecký. — Zábor. divad. 4.

Miery, r. мѣры, slov. poriadok, č. „opatření“. e to terminus technicus pre „intézkedés.“ V smysle tomto užité v Nár. Nov. často, na pr. 1886., č. 123., 2/1, „jedni tvrdia, že treba prijať núťace miery“ (Nár. Nov. 1886., č. 180., 2/3.) m. použiť donucovacie prostriedky, r. принять мѣры. — „mierodajný“ (Nár. Nov. 1885., č. 93., 1/1.) stojí za „smerodajný“, srovn. „zameril kroky na tú stranu“ (Slov. Pov. 319), „kdeže mierite“ svojou rečou? (Kal. pov. IV. 31). Srovn. Namerenie.

Mnenie, r. мнѣніе, slov. mienka. — Biel. Uh. 4.

Mnohostradalstvo, utvorené od r. многострадальный. Slov. mnoho preživší, pretrpevší. — Nár. Nov. 1886., č. 174., 2/1.

Mohyla, r. могила, slov. hrob. Do spisovného jazyka hlboko vniklo.

Monach, r. монахъ, slov. mních. — Let. Mat. VIII., sv. II. 62., Hlož.

Moravia, r. Моравія, slov. Morava. — Let. Mat. VIII., sv. II. 61. Hlož.

Načalo, r. начало, slov. zásada. V tej forme prichodí v Slov. Pohľ. 1851., II., 100/1., s po-

slovenčenou príponou v Biel. Uh. 5. v podobe: načadlo.

Nádobno, r. надобно, slov. treba, načim. — Biel. Uh. 13., Paul. Bes. I., 177.; slovo toto zjednalo si prechodu do spisovného jazyka slovenského tou mierou, že sa vyskytuje aj u spisovateľov, ktorí ináč vlivu ruskému nie sú podčinení. P. Dobšinský vedľa n á d o b n o (Dobš. Obyč. 3) užíva tiež n a d b e (18) i n a d b ä (72), takýto skrátený tvar výš uvedeného slova prichodí aj vo Slov. Pov. Proston. („nadbe vám vedeť", II. 82., a „na dbä mi je", VIII. 49)., či sa tá skrátená forma v daktorom slovenskom náreči uživa, a či je len vynálezom Dobšinského, ako na pr. *sävedomý* a pod., o tom na tento čas určitého ničoho neviem. Pozoruhodné je, že v osnovách národného jazyka prichodí aj výš uvedená ruská úplná forma „nádobný", ale s iným, zvláštnym významom, tak čítame vo Slov. Pov. „n á d o b n í bratia" (264), v Slov. Pov. Proston. „n á d o b n ú podvrženicu zavolali" (II. 70). „či je to tá tvoja n á d o b n á sestra?" (IV. 49). Slovo „nádobný" znamená tu: „milý" alebo „premilý" v smysle ironickom. V starej češtine „nádobný" znamená „krásný" (Jireček J. Anthologie z literatury české. Sv. I. Vydání čtvrté v Praze 1879., str. XXXVIII.) Hovorí sa v slovenčine prostej aj „si mi ty p e k n ý, k r á s n y brat!" tiež ironicky.

Náhrada, r. награда, slov. odmena (za písanú prácu). — Nár. Nov. 1885., č. 133., 3/3.

Namerenie, r. намѣреніе, slov. úmysel. — „ja

mám pevné namerenie, že v svojej starobe opíšem mnohé episody...“ Nár. Nov. 1886., č. 175., 2/3.

Nápor, r. напоръ, slov. nával. — „nemecká priehrada a nemecká hlina rozsypú sa pod jej náporom“ (Nár. Nov., 1886., č. 175., 2/3).

Národoľubivý (Nár. Nov. 1886., č. 117., str. 3).

Nasedlený, r. населенный, slov. obydlený; od r. населить s prisutím, ako sa v obdobných pádoch deje, slov. *d*, — Biel. Uh. 5.

Naslaždenie, r. наслажденіе, slov. pôžitok. — Slov. Pohl. 1881. 361., tamže v ročníku 1885., na str. 85., prichodí to slovo prispôsobené ku našemu zvukosloviu v podobe „nasladenie.“

Nasledstvo, r. наслѣдство, slov. následok. — Biel. Uh. 7. V ruštine наслѣдство, znamená: „dedictvo“. „nápadnictvo“, jeho výš položený slovenský význam povstal snáď podľa r. въ слѣдствѣ того, tiež v Biel. Uh., na str. 4. prichodí: v následstvo = následkom. Alebo je slov. následstvo tvorené od slov. nasledovanie?

Nástavok, r. наставленіе, slov. pokračovanie. — Biel. Uh. 17.

Naznačenie, r. назначеніе, slov. povolanie, Beruf. — Biel. Uh. 4.

Neosporimý, r. неоспоримый, slov. neodškriepiteľný. — Biel. Uh. 11.

Nepremenno, r. непремѣнно, slov. zaiste, bezodporu. — V záverečnom slove k II. vyd. Viktorinovej „Grammatik d. slovakischen Sprache“ (v Pešti 1862).

Neprerývný, r. **непрерывный**, slov. nepretržitý. — Biel. Uh. 6.

Nerozborimý, r. **неразборимый**, slov. nerozborný — Biel. Uh. 8.

Neumodlimý, r. **неумолимый**, slov. neúprosný. — Biel. Uh. 1.

Nevýnosný, r. **невыносный**, slov. nesnesiteľný. — „odjazdom ruských predstaviteľov stal sa stav (Bulharska) nevýnosným“ Nár. Nov. 1886., č. 182., 1/1. V slovenčine znamená „výnosný“ toľko čo „einträglich“, „ergiebig.“

No (spojka), r. **но**, slov. ale. — Túto r. spojku zaviedol V. Pauliny-Tóth, užívajúc ju veľmi husto vedľa slov. ale. Za jeho doby každý spisovateľ užíval ju vo väčšej menšej miere, teraz však pomaly ustupuje miesto starej, všeobecne užívanej spojke: a l e; „no“ čo citoslovce je slovenské.

Obajanie, r. **обаяние**, prestige. — „aby si udržali, obajanie“ Nár. Nov. 1886., č. 174., 2/1.

Občina, r. **община**, slov. obec. — Biel. Uh. 8.

Obida, r. **обида**, Kukuč. a Biel. Slov. Bes. 46. Zdá sa mi, že slovo toto prichodí vo slovenských dialektoch.

Oblasť, r. **область**, slov. vidiek, okres. — Biel. Uh. 13.

Obodriť, r. **ободрить**, slov. posmeliť, povzbudiť. — Paul. Bes. III. 221.

Obrabotka, r. **обработка**, slov. spracovanie. — Nár. Nov. 1886., č. 61., 2/1.

Obrazovanie, r. **образованіе**, slov. vzdelanie. — Biel. Uh. 2.

Obstojateľstvo, r. **обстоятельство**, slov. okolnosť. — Slov. Pohľ. 1881., 281., Paul. Bes. III. 79. Teraz často užívané bezpotreby.

Obščestvo, r. **общество**, slov. spolok. — Nár. Nov. 1886., č. 181., 4/1.

Obvinitelný akt, r. **обвинительный актъ**, slov. obžalovací skutok. — Nár. Nov. 1885., č. 126., 1/1.

Očevidno, r. **очевидно**, slov. očividome, naočividom. — Biel. Uh. 20.

Odkaz, r. **отказъ**, slov. odoprenie. — Slov. Pohľ. 1884., 518.

Odkuda, r. **откуда**, slov. odkiaľ, odkade, odkáď (trnavčina). — Biel. Uh. 6.

Odličný, r. **отличный**, slov. znamenitý. — Biel. Uh. 11.

Odlikovať sa, r. **отличать ся**, slov. líšiť sa; od r. **отлика**. — Hodža Věť. 59.

Odnášať sa k čomu, **относиться къ чему**, slov. pofahovať sa na dačo. — Biel. Uh. 14.; o d n o s n o, r. **относно**, slov. p o ť a h o m na. — Biel. Uh. 9; o d n á š k a, r. **отношеніе**, slov. poťah. (Biel. Uh. 11).

Odpustok, r. **отпускъ**, slov. priepust, č. dovolení, n. Urlaub. — Nár. Nov. 1886., č. 124., 1/3. („na odpustku").

Odrad, r. **отрядъ**, slov. oddiel. — Nár. Nov. 1886., č. 121., 1/3. V Biel. Uh., 6., o d r ā d znamená „trieda", čo je spletený význam s r. **разрядъ**, rozrad, vidz toto.

Odvratitelný. r. **отвратительный**, slov. hnusný. — Nár. Nov. 1885., č. 27., 1/1.

Okarеť, r. окарѣть, od карій, slov. obrnaveť. — Biel. Uh. 9.

Okončatelno, r. окончательно, slov. konečne. — Nár. Nov. 1885., č. 126., 2/2.

Opekún, r. опекунъ, slov. sirotský otec. — V Paul. Bes. III., 105., prichodí v smysle „ochranca".

Opravdanie, r. оправданіе, slov. ospravedlnenie. — Biel. Uh. 10.

Opredeliť, r. опредѣлить, slov. určiť. — Biel. Uh. 15.

Oružie, r. оружіе, slov. zbroj. — Biel. Uh. 2.

Osnovaný, od основать, založiť. — Biel. Uh. 8.; v slovenčine prostej známé sú: osnova, snovať, osnovať v názvoslovi tkáčskom, v spisovnom jazyku osnova znamená: text, koncept; „osnovať" s významom „založiť" je russismus.

Osobenný, osobennosť, r. особенный, особенность, slov. zvláštny, zvláštnosť. — Biel. Uh. 5., 6.; „osobenstvo" m. osobnosť, prichádzajúce u Hodžu (Vět. 10), povstalo na pôde slovenskej (srovn. str. 71).

Ostaviť, r. оставить, slov. nechať. — Biel. Uh. 16.

Osvedomiť sa, r. освѣдомить, освѣдомлять ся, slov. dozvedať sa. — Paul. Bes. IV. 124.

Otečestvo, r. отечество, slov. otčina, vlasť. — Biel. Uh. 1.

Otryvisto, adv., r. отрывисто, slov. trhano. — „tieto slová hovoril slabo, otryvisto (= trhano), ale jasno." Vajanský (Slov. Pohľ. 1884., 526).

Panichida, r. панихида, slov. Pohľ. 1884., 529. slov: omša za dušičky.

Papiros, r. папиросъ, slov. cigaretta; ruské „papiros“ práve tak neslovanské, cudzie, jako aj slovenská „cigaretta.“ — „papiros“ Slov. Pohľ. 1885., 90.

Parus, r. парусъ. slov. vetrilo, č. plachta. — Vaj. Tatry 33.

Pobiedonosný, r. побѣдоносный. slov. víťazný. — Biel. Uh. 2.

Podarok, r. подарокъ. slov. dar. — Vaj. Tatry. 43.

Podvrhol som sa, r. я подвергся. slov. podľahol som, oddal som sa. — „pre slabosť zdravia p o d v r h o l s o m s a spirituosnému nápoju“ (Slov. Pohľ. 1883., 511).. m. oddal som sa, podľahol som.

Pohoda, r. погода, slov. chvíľa, počasie. — „v peknej pohode“ (Slov. Pohľ. 1883., 141).

Pohubiť, r. погубить, slov. zkaziť, zničiť. — „C. mysli že otvorene proti Rusku ísť nemožno, že Rusko je mocné a môže p o h u b i ť Bulgariu“, Nár. Nov. 1886.. č. 181., 2/3.

Pochrániť, r. похоронить. slov. pochovať, pohrobiť. — „že je ešte nie ani pochránený (Slov. Pov. 291). m. pochovaný, pohrobený.

Pokroviteľstvo, r. покровительство. Užívané už od Štúrovcov (Slov. Pohľ. 1851., I. 100/1., alebo tamže sv. 3., str. 100) a v terajšom spisovnom jazyku dosť bežné, pravdepodobne preto, lebo pre „protektorstvo“ nemáme takého slova, ktoréby v každom prípade a určite „protektorstvo“ vyznamenávalo. Najlepšie zodpovedá: zastanca, zastať, zastávať sa koho. V ľude počul som: nemá žiadnej zástavy, nemôže k ničomu prijsť.

V starej češtine, menovite v Žaltári Wittenberskom: zasloniti, zaslonitel, zaslona.

Polza, r. **польза**, slov. prospech, užitok. — Biel. Uh. 12.

Poňať, *poňatný*, r. **понять**. **понятный**, slov. pochopiť, pochopiteľný. — Slovo v poslednú dobu veľmi módne, tak ujaté, že i spisovatelia, ktorí vedia ináč cenit jazyk národa, užívajú ho, tak čítaš vo Slov. Bes. od Kukučina a Bieleka: „nepoňali, čo hovorí" (str. 59.), „až teraz poňala dosah svojho skutku" (str. 31).

Poryv, r. **порывъ**, slov. nával. — Slov. Pohl. 1881., 172., Vaj. Tatry 66. Tiež vo Slov. Bes. Kukučina a Bieleka, (str. 31.), tuto v smysle „pohnutia."

Posedenie nezdá sa byť r. **посѣденіе**. (zastaralé a znamenalo vlastne „usadlosť, bydlište"), ale vzaté z úst ľudu, a opatrené samovoľne tým významom, ktorý má v Slov. Pohl. 1851., II., 37., to jest významom „zasadnutie" = sessio).

Posle (predložka), r. **послѣ**, slov. po. — „posle toho" (Biel. Uh. 12) m. po tom.

Posledovateľnosť, r. **послѣдовательность**, slov. postupnosť, — Hlož. v Let. Mat. VIII., II. 52.

Poslovica, r. **пословица**, slov. porekadlo. — Nár. Nov. 1886., č. 174., 2/1.

Posol, r. **посолъ**, slov. vyslanec. — „Nelidov, ruský posol". Nár. Nov. 1886., č. 180., 2/3.

Posredstvo, r. **посредство**, slov. prostriedok, Mittel. — Biel. Uh. 1.

Postupok, r. поступокъ, slov. krok. — Slov. Pohľ. 1885., 88.

Povestvovanie, r. повѣствованіе, vyprávať. — Biel. Uh. 9.

Povšemestno adv., r. повсемѣстно, slov. všade. — Biel. Uh. 6.

Pravý je, r. онъ правъ, slov. on má pravdu. — „na koľko je opposicia pravá“ (Nár. Nov. 1886., č. 29., 2/3). m. „na koľko má opposicia pravdu.“

Právosudstvo, r. правосудство, slov. pravosúdie. — Biel. Uh. 14.

Prediel, r. предѣлъ, slov. hranica, medza. — Nár. Nov. 1886., č. 123., 2/2.

Predloh, r. преллогъ, slov. návrh, č. návrh a předloha. — Biel. Uh. 14.

Predstojí všeslavianska slavnosť...“ (Slov. Pohľ. 1885., 101) je celky dľa ruského: „предстоитъ всеславянское празничество...“

Prekrátiť sa, r. прекратить, slov. pretrhnúť sa, prestať. — „keď ten vyschne, i naše jestvovanie prekráti sa“, Nár. Nov. 1886., č. 178., 1/1.

Prelesť, r. прелесть, slov. dľa potreby: rozkoš, skvos, nádhera. — Užívané často.

Preobraziť, r. преобразить, slov. pretvoriť. — Nár. Nov. 1886., č. 185., 3/3.

Prepodávať, r. преподавать, slov. prednášať. — Biel. Uh. 8. Zpomenutia zasluhuje, že podobne tvorené slovo prichodí v Pov. Proston. I. 15., a to: prepočúvať. Výš uvedené je však bez všetkej pochyby russismus.

Prervať, r. **прервать**, slov. pretrhnúť. — Biel. Uh. 9.

Prestol, prestolný. uživa sa často m. trón, trôn.

Príhovor, r. **приговоръ**, slov. súd, rozsudok. — Slov. Pohľ. 1884., 523.

Prijechať, r. **пріѣхать**, slov. prísť, pricestovať. — Slov. Pohľ. 1884., 523. V polskoslovenskom náreči užíva sa slova j e c h a ť.

Príkaščik, r. **прикащикъ**. — Slov. Pohľ. 1885., 89.;

Prímer, na p r í m e r, **напримѣръ**, slov. na príklad. — Slov. Pohľ. 1885., 186.

Primetať. r. **примѣчать, примѣтить**, slov. poznamenať. — Biel. Uh. 4.

Prírodný, r. **природный**, slov. prirodzený. — „s našimi prírodnými spojencami“, Nár. Nov. 1886., č. 179., 1/3.

Pristrannosť: „kto snahy našeho národa spytuje b e z p r i s t r a n n o s t i“ (Biel. Uh. 14) m. b e z p r i s t r a s t i, zdá sa byť tvorené pod vlivom r. **пристрастный** od slov. stranný. Pristrannosť = stranníckosť.

Protivorečnosť, r. **противорѣчіе**, slov. protimluva. — Biel. Uh. 7.

Publika, r. **публика**, slov. publikum. obecenstvo, verejnosť. — Nár. Nov. 1886., č. 180., 181.

Puch, r. **пухъ**, slov. páper, perie. — Slov. Pohľ. 1882., 196.

Put, sg. n., r. **путь**, slov. cesta. — Biel. Uh. 6. Uvedené slovo známé je v cirkevnej terminológii: ísť na pút, na púť, ale v obecnom živote „cestu“

neznamená; je teda uvedené z Biel. Uh. — russismus.

Revnivosť, r. **ревнивость**, Slov. Pohľ. 1851., I. 178/2.

Rossia, r. **Россія**, slov. Rusko. — V Nár. Nov. často.

Rozbiť, r. **разбить**, slov. ubiť, zbiť. — „jestli ruská armáda bude rozbitá“, Nár. Nov. 1886., č. 179., 1/3.

Rozlika, r. **разлука**, slov. rozdiel. — Hodža Věť. 10., Biel. Uh. 7.; r o z l i č o v a ť, r. **различать**. Hodža Věť. 12., Biel. Uh. 10.

Rozluka, r. **разлука**, slov. rozlúčka. — Pov. Proston. II. 33. V tomtože spise S. Chalupka na str. 39. píše: „Večer a ráno pred sobášom shromažďujú sa pred domom Mladuchiným jej Družice a vyspevujú R o z l u k y (piesne na rozlučnô).“ Pisateľ týchto riadkov preto položil „rozluku“ medzi russismy, lebo dosavád nenie o tom presvedčený, žeby tá forma slovenská bola. Ako na inom mieste už podotknuté, S. Chalupka rád podhadzoval národnej mluve inoslovanské alebo novotvorené slová, práve tak ako P. Dobšinský. S. Chalupka vo svojich „Poznamoch“ k povesti „Ľubka a Kovovlad“ (Slov. Pov. Proston. II.) má uvedené čo celky alebo čiastočne živé slovenské slová tieto: Kovovlad, Ľudík, Vodník, vystríbdžilo sa (vraj od Stríboga), Zemotras, Ľubka, stan atd.; súdny čitateľ zaiste pripíše dačo z tohoto národnej horlivosti S. Chalupku.

Rozporadovať, iterativ, od r. **распорядить**, slov.

zariadiť; nariadiť. — Biel. Uh. 9. — „r o z p o r i a d e n i e“, (Sbier. 578), r. разпоряженіе, slov. poriadok, Maassregel.

Rozrád, r. разрядъ, slov. trieda. — Hlož. Let. Mat. Slov. VIII., II., 59.

Rozrešiť, r. разрѣшить, slov. rozhodnúť. — Biel. Uh. 3.

Rozšoriť, *rožsorenie*. r. разсорить, разсореніе. slov. zhubiť, zhubenie. — Biel. Uh. 3., 2.

Rvať. r. рвать, slov. 1. obdrať, obtrhať: „oborvaný kábát“ (Slov. Pohľ. 1883. 511.), 2. „ušiel... pri r v a n í hromu“ (Vaj. Tatry 54), „hromy desno r v a l y“ (Vaj Tatry 79).

Rukovoditeľstvo, *rukoviditeľ*. r. руководительство. руководитель. slov. rukovať, prievodčí, vodca. — Slov. Pohľ. 1881., 281., Biel. Uh. 11. Srovn. „r u k o v o d c o v s t v o“ v Nár. Nov. 1886., č. 181., 2/1.

Samobojstvo. r. самобойство, slov. samovražda. — Hodža Věť. 100.

Samoderžavný, r. самодержавный. slov. samovládny. — Nár. Nov. 1886., č. 33., 1/1.

Samopoznanie, r. самопознаніе, slov. sebaznanie. — Nár. Nov. 1885., č. 91., 2/1.

Samoverenie, dľa r. самоувѣренность. slov. dôvera v seba. — Slov. Pohľ. 1884., 359.

Samozvanične adv., od r. podst. mena самозванец, usurpator. — Paul. Bes. IV. 58.

Sedlian, podľa r. селянинъ. slov. sedliak. — Biel. Uh. 8.; „sedliansky“ (Biel. Uh. 6.)

Sijať, r. сіять, slov. ligotať sa, svietiť sa. — Biel.

Uh. 9.; v Slov. Pohľadoch (1884., 517) tiež: Vaše Sijateľstvo! r. **Ваше Сіятельство!** m. slov Vaša Osvietenosť!

Siplý, r. **сиплый**, slov. chraplavý, zachrípły. — U Vaj. s nemiestnym „y“ prichodí: zakrikla syplo (Tatry 55.)

Skazka, r. **сказка**, slov. poviedka. — Slov. Pohľ. 1884., 193.

Skot, r. **скотъ**, slov. dobytok. — Nár. Nov. 1885., č. 146., 1/1.

Slavian. V posledné časy veľkej obľuby došlo toto slovo. Kollár, Hollý radi užívali aj slova „Slávi“ na pomenovanie národov kmena slovanského; pozdejšie nasledoval ich v tom, ovšem z pohnútky inej, slovenský časopis „Svornosť“, ale „Sláv“ neujal sa. Obecný ľud slovenský, hovoriac o Čechovi, Poliakovi atd., a chtiac povedať „Slovan“, povie len: to je tiež: Slovák a hovorí: slovensky, ale kus inakšie, áno aj u daktorých spisovateľov slovenských nachodíme „Slovák, slovenský“ tam, kde stáť by malo „Slovan, slovanský.“ J. Hollý vedľa „Sláv“ užíval m. „Slovan“ aj „Slovák“ (Bás. I. 193., 195.); „Slováci sú i Poláci: Jsou v Moravě, jsou i v Rusku i v Pomeranii, i v Moldavě, tak i v Čechách, v Slezsku, v Slavonii“, „Národnié Zpiewanky“ od J. Kollára. — Naproti tomuto chybne je m. „slovenský“ klásť „slovanský“, ako to na titulnej strane stojí almanachu „Concordia“ (1858). Tu stalo sa to snáď následkom vtedajšieho dualismu literárneho. Určitosť jazyka spisovného vyžaduje, aby sa v tejto

veci na prostú mluvu neopieral, ale osvojil si pre pomenovanie národov kmena slovanského určitý výraz. „Sláv“ nenie bežné v žiadnom jazyku slovanskom, iba príležitostne, v básňach. „*Slavian*“ je tvarom vetve juhovýchodnej; u vetve západoslovanskej bežné je *Slovan*.

Sleduje, nasleduje, r. слѣдуетъ, slov. náleží. — „tu však poznačiť nasleduje“, (Biel. Uh. 13).

Slučaj, r. случай, slov. príležitosť, pripadnosť. — Biel. Uh. 5.

Smuta, r. смута, slov. zmätok. — „z čista jasna buchla do bulharských smút kandidatúra Koburgova“, (Nár. Nov. 1886., č. 186., 1/2).

Snorif, (Paul. Bes. III. 18.), srovn. s r. сноровить.

Sobľudať, r. соблюдать, slov. pozorovať, — Biel. Uh. 1.

Sobor, r. соборъ. — Paul.Bes. II. 67.

Sočinok, r. сочиненіе, slov. práca, dielo (literárné), — Hodža. Věf. 51., Slov. Pohl. 1851., II., 78/1.

Sochranná banka, r. сохранная касса. — Nár. Nov. 1886., č. 179., 4/1.

Sojuz, sojuznik, r. союзъ, союзникъ, slov. spolok, spolkovník. — Biel. Uh. 3.

Soslovie, r. сословіе, slov. trieda, vrstva. — Biel. Uh. 9.

Sosredotočit, r. сосредоточить, slov. sosústrediť. — Biel. Uh. 5.

Sostav, r. составъ, slov. sústava. — Biel. Uh. 15., „sostavný“ m. sústavný Biel. Uh. 7.

Sôvet, r. **совѣтъ**, slov. rada, porada. — Sládkovič.

Spokojstvie, r. **спокойствіе**, slov. spokojnosť. — „nevie navykať na spokojstvie s málom“, Slov. Pohľ. 1885., 116.; „nespokojstvo“ (Biel. Uh. 4.), r. **неспокойство.**

Sraženie, r. **сраженіе**, slov. srážka. — Slov. Pohľ. 1883., 146.

Sredstvo, r. **средство**, slov. prostriedok. — Paul. Bes. IV. 36.

Srodstvo, r. **сродство**, slov. príbuznosť. — Biel. Uh. 5.

Srok, r. **срокъ**, slov. lehota, termin. — Nár. Nov. 1885., č. 91., 2/2.; Vaj. Tatry 98. — V starej češtine „rok“ znamenalo „termin“ a slovensky v živej mluve počuť tiež „odročiť“, čo toľko znamená, ako „termin“ predĺžiť.

Stolová, r. **столовая**, česky: jídelna. — Slov. Pohľ. 1881., 167.; „stolovú izbu“ nazval Ján Hollý: h o d á r ň a (Bás. III., 26), V. Pauliny-Tóth: o b e d ň a (Bes. II. 43).

Stok, nie r. **стокъ**, ale od r. **истокъ**, slov. studnica, prameň. — Biel. Uh. 4.

Stoľko, r. **столько**, slov. toľko, na toľko. — Takto prichodí vo Slov. Pov. Proston. mnohokrát, neviem, či to následné *s* žije v daktorej krajomluve.

Stradanie, r. **страданіе**, slov. trpenie. — Biel. Uh. 2.

Stremenie, r. **стремленіе**, slov. snaženie. — Biel. Uh. 9.

Strojný, strojno, r. **стройный**, slov. súmerný, štihly. — „a z blízka strojno hľadieť na tie hory“ (Slov. Pohľ. 1883., 138) m. náležitým poriadkom.

Struja, r. **струя**, slov. prúd. — Slov. Pohľ. 1881., 352.

Svedomie vo vete: „na takýto spôsob budiť v ľudu národno-historické svedomie (Biel. Uh. 9) povstalo zaiste zo slova r. **свѣдомый**, slov. vedomý.

Sverepý, r. **сверѣпый**, divoký. — Vaj. Tatry 12.

Sverný, r. **свѣрный**, slov. vyrovnávací. — V Biel. Uh. str. 3., čítaj: „interesy starých dlhov vždycky vyplácala (turecká vláda) s novou svernou operáciou“, t. j. vyrovnávacou pôžičkou. Hložánsky za „svernou“ položil do závorky „kreditnou“.

Svešteník, r. **священникъ**, kňaz. — Paul. Bes. IV. 87. Na inom mieste Paulinyho Besiedok nalezáme poslovenčenú formu: „svätenník“ (I. 72).

Svidanie, r. **свиданіе**. „do svidania“ (Slov. Pohľ. 1884., 575), „do svídania“ (Kal. pov. IV. 51). V živej mluve počuť: do videnia. S týmto slovom netreba smiešať „pri svítaniu“, čo v Kal. pov., III. 71., prichodí.

Svidetelstvo, r. **свидѣтельство**, slov. vysvedčenie. V Nár. Nov. užité v smysle „potvrdzenka“, „kvitancia“ (1886., č. 179., 4/1). Rusky kvitanciu menujú: rozpiska (расписка), čo som už tiež čítal v osnove slovenskej, ale nezaznačil.

Svojstvo, r. **свойство**, slov. vlastnosť. — Hodža Věť. 64. Biel. Uh. 1., „svojstvenný“, Slov. Pohľ. 1882., 194. „samosvojstvo“ (Biel. Uh. 6.)

Šipký, r. **шибкій**, slov. rýchly. — „tým šibkejšie“ (Slov. Pohľ. 1885., 100), „šibké telo“ (Kal. pov. III. 89).

Tabún. r. **табунъ**. — Slov. Pohľ. 1883., 139. Tabun je slovo turecké a znamená to samé, čo maď. mének.

Tajna, r. **тайна**, slov. tajnosť. — Paul. Bes. V podobe „tajina“ v Slov. Pohľ. 1881., 259.; „tajinstvenný“ (Slov. Pohľ. 1884., 529) je r. **таинственный**, kdežto tvary: tajomstvenný (Paul. Bes. a inde) povstaly na pôde slovenskej, ovšem pod vlivom ruským.

Tak jako (spojka) r. **такъкакъ**, slov. poneváč. — „tak jako medzi umelcov nepatrí Rothschild, nemá žiadneho titulu na čestné členovstvo“ (Nár. Nov. 1886., č. 30., 3/3).

Tiahotiť. r. **тяготѣть**. — „štyri ťažké stoletia stradania, biedy i rabstva tiahotily na národoch balkanského polostrova“ (Biel. Uh. 2) m. tlačily národy.

Točka, r. **точка**, slov. bod. — Biel. Uh. Sbier. 12., aj inde. Česi užívajú: tečka.

Točne, adv. r. **точно**, slov. správne. — Hlož. Let. Mat. VIII., II., 56.; „točnosť“ (Biel. Uh. 3.) m. správnosť.

Tohda, r. **тогда**, slov. vtedy. — Biel. Uh. 10.

Tradicionný, r. **традиціонный**, slov. tradicionálny, ústne podaný. — Nár. Nov. 1886., č. 122., 4/1.

Trhovina, v smysle „kupectva“ (Biel. Uh. 4) pochádza zaiste tiež z ruštiny. Tam **торгъ**. **торговля**, znamená kupectvo, **торговый** = kupecký.

Trubka, r. **трубка**, slov. fajka, dýmka. — Slov. Pohľ. 1883., 141.

U, predložka, užívaná rusky vo vete: „boli raz traja synovia *u* jednoho otca“ (Pov. Proston. VI., 62) m. „mal raz jedon otec troch synov“, „u prítomnosti“ (Biel. Uh. 8) m. „*v* prítomnosti“.

Ubijca, r. **убійца**, slov. vrah. — Paul. Bes. III. 175.

Účestiť, r. **учествть кого**, slov. uctiť koho. — Pov. Proston. II., 27. V tej samej povesti, na str. 36., prichodi tiež častovať sa v smysle hostiť sa; táto posledná forma v tomto smysle obvyklá je u ľudu.

Učredenie, r. **учрежденіе**, slov. ústav. — Biel. Uh. 12.; Hollého „čredať sa“ (Bás. II. 246. a inde) znamenná to čo, č. střídati se.

Udovoľstvo, -stvie, r. **удовольствіе**, slov. spokojnosť. — Jon. Záborský v Let. Mat. X., I. 26.; Slov. Pohľ. 1882., 194.

Úkaz, r. **указъ**, slov. rozkaz. Nár. Nov. 1886., č. 37., 4/2.

Umstvenný, r. **умственный**. — Nár. Nov. 1885., č. 150., 1/3.

Úpor, r. **упоръ**, slov. odpor. — úporom do akcie vstúpiť (Nár. Nov. 1886., č. 79., 3/3). Uporný, r. **упорный**, slov. zanovitý, hlavatý. — Slov. Pohľ. 1881., 171., úporne (Slov. Pohľ. 1884, 526).

Úpreky, r. **упреки**, od **упрёкъ**, slov. výčitky. — Kukučín v Slov. Pohľ. 1884., 328.

Úslovie, r. **условіе**, slov. podmienka. — Nár. Nov. 1885., č. 91., 2/1.

Ustrojstvo, r. **устройство**, slov. ústrojnosť, zriadenie. — Biel. Uh. 12., Slov. Pohľ. 1885. 100.

Uverený, r. **увѣренный**, slov. ujistený. — Biel. Uh. 6.

Uveriť sa, r. **увѣрить ся**, slov. presvedčiť sa. — uveriť sa v pravde (Nár. Nov. 1886., č. 119., 2/2) m. presvedčiť sa o pravde.

Veličestvo, r. **величество**, slov. veličenstvo. — Paul. Bes. I. 6., „veličestvenný“ Slov. Pohľ. 1884., 529. V Hodžovom Větine, na str. 64., nachodí sa tvar „veličanstvennosť“, srb. **величанство**.

Veličie, r. **величіе**, slov. veľkosť, velebnosť. — Slov. Pohľ. 1885., 85.; Nár. Nov. 1886., č. 121., 2/1.

Venčanie, r. **венчаніе**, slov. korunovanie. — Paul. Bes. III. 89.

Verva, r. **верва**. — Nár. Nov. 1886., č. 120., 2/2.

Vesť, r. **вѣсть**, slov. zvesť. — Paul. Bes. IV. 161. Mnoho ráz čítame u daktorých živúcich spisovateľov slovenských aj zdrobnelú formu „viestočka“, r. **вѣсточка**. „zlovestný“ (Paul. Bes. III. 70) uživa sa aj od Čechov a znamená „zloveštiaci“.

Východka, r. **выходка**, slov. výstup, nápad. — „neslušné východky Kálnokyho“ (Nár. Nov. 1886., č. 179., 1/2.

Vyobretený, r. **изобрѣсть, изобрѣтать**, slov. vynaleznúť. — Biel. Uh. 9. Tu použité v smysle „vyhľadaný“.

Vysledovať, r. **изслѣдовать**. — Hlož. Let. Mat VIII., II. 48.

Výstavka, r. выставка, slov. výstava. — Užívané v novších sv. martinských vydaniach.

Vlasť, r. власть, slov. moc. — Biel. Uh. 12. Hložánsky nesprávne tlumočí tu význam v závorke slovom „vláda“. — „vlastitý“ (Biel. Uh. 10) novotvorené, tu užité v smysle „vlastný.“

Vnešní, r. вѣшній, slov. vonkajší, zovnútorný. — Biel. Uh. 1., „v n e š n ý“ Kal. pov. IV. 57., Nár. Nov. 1885., č. 91., 2/2.

Vnímanie, r. вниманіе, slov. pozornosť. — Paul. Bes. III. 60.

Vodvoriť sa, r. водворить ся, slov. ujať, udomácniť sa. — Biel. Uh. 11.

Vojenný, r. военный. — Paul. Bes. III. 109 a v Nár. Nov. často. Toto prídavné tvorené je od „vojna“, kdežto Česi i my tvoríme, treba-li, prídavné meno, chtiac vysloviť to samé, od „v o j a k.“

Volnovať sa, r. волновать ся, slov. vlniť sa, (o krvi) búriť — „čo sa má pýriť a voľnovať.“ Vaj. v Slov. Pohľ. 1881., 275. Srovn. v Bás. Hollého: „rozwolnowať cestu wodam“ (III. 72).

Vozduch, r. воздухъ, slov. *vzduch*. — Paul. Bes. IV. 182., Biel. Uh. 1. Zdá sa byť tvar, do ktorého *o* vsuté, ruským: v slovenčine slovo to prichodí bez vsuvky, tak na pr. v Kal. pov., IV. 15., čítať: „keby okamih tak zdušný (m. vzdušný), tak tlačiaci nebol býval“, (v obecnej mluve slovo to znamená „ťažké nezdravé povetrie.“) Neviem, na koľko zakladá sa na živom hovore sloveso „vozpäť sa“, (m. vzpiať sa), ktoré prichodí v Pov. Proston. II. 35. Na koľko ja

viem, slovenčina do predpony *vz* nevsúva, vyslovenie jej umožňujúc tým, že prvú čiastku odsuje. — — U Paul. vedľa „vozduch“ prichodí aj v z d u c h (Bes. IV. 183). „*vozvysok*“, ktoré čítame v Slov. Pohľ. 1883., 506, tvorené je predponou *v*, *vo*.

Vrak, (Vaj. Tatry 81.), má-li sa toto slovo do potyku priviesť s r. **вракать**, **вракунъ**? Smysel tomu nedopúšťa; alebo so srb. **варка** z mad. fark tak, žeby tu vrak znamenal zadnú časť lode?

Vražba, slovo, ktorého na viac miestach uživa V. Pauliny-Tóth vo svojich Besiedkach (II. 66., III. 175), nemá nič spoločného s r. **вражба**; ono utvorené je od v r a ž d i ť a znamená v r a ž d e n i e.

Vremä, r. **время**, slov. čas. — Biel. Uh. 14.

Vrchom, r. **верхомъ**, slov. koňmo, na koni. — Slov. Pohľ. 1883., 138.

Vzhoreť, r. **возгорѣть**, československ. vzplanúť, vzplápolať, v obecnej mluve slovenskej počuť v náležitých pádoch slovesá: zažať sa, roznietiť sa. — „keď iskra rozpomienka vzhori vo srdci“ Slov. Pohľ. 1885., 280.

Vzmožný, r. **возможный**, slov. možný. — Biel. Uh. 4.; „nevzmožný“ Biel. Uh. 3.

Zabývať v smysle „zabúdať“ nenie russismom (**забывать**), lebo ten tvar často prichodí aj v národnej mluve slovenskej: „včulek teda ma obchádzaš, na všecko z a b ý v á š!“ (Pís. Slov. 149), „z a b o l a žále“ (Pís. Slov. 10).

Záboj (Paul. Bes. I. 88) srovn. r. **забой**.

Záhybeľ, pravdepodobne podľa r. **погибель**, slov.

záhuba, zahynutie. — Biel. Uh. 8., Pov. Proston. II. 79.

Zákazčík, r. **заказчикъ**, slov. zákaznik. — Kukuč. Bielek. Slov. Bes. 43.

Zakľučovať, r. **заключать**, slov. zatvárať. — Hlož. v Let. Mat. VIII., II. 55.; „zakľučenie“ (Biel. Uh. 3).

Zákuska, r. **закуска**. — Slov. Pohľ. 1881., 358. Pre tento význam v obecnej mluve s mojím vedomím niet podstatného mena, hovorí sa len: prehryznúť zahryznúť si.

Zanímať sa čím, r. **занимать ся чѣмъ**, slov. zaoberať, zaneprazdňovať sa čím. — Biel. Uh. 7.

Zastať koho, r. **застать кого**, slov. zastihnúť koho. — „z a s t a l otca ešte živého“ (Paul. Bes. IV. 202) m. z a s t i h o l.

Zavedovať, (r. **завѣдывать**) vyskytúva sa v Nár. Nov. v smysle manipulovať, mať. kezelni. „z a v e d o v a c i a r e č“ (Nár. Nov. 1885., č. 110., 1/2), toľko čo č. jednací řeč.

Zavojevanie, r. **завоеваніе**, slov. podmanenie. — Jon. Záborský v Let. Mat. III—IV., sv. II. 38., v poslovenčenej forme čítame tiež: „z a b o j o v a ť“ (Biel. Uh. 2) m. podmaniť.

Závisimý, r. **зависимый**, slov. závislý. — Paul. Bes. III. 63., „nezávisimosť“ (Tamže III. 129).

Zdravstvovať. Pauliny Besiedkami uviedol ruský pozdrav: **здравствуй!** **здравствуйте!**

Zemia, r. **земля**, slov. zeme. — Biel. Uh. 5.

Znať, r. **знать**, slov. poprední ľudia, mať. elökelőség. — Nár. Nov. 1886., č. 123., 1/1.; „znatní

páni“ (Slov. Pohľ. 1884., 529) toľko čo „poprední páni“; prídavné m. „znatný“ v smysle „popredný“ užíval aj Hodža, Větín 10.; nesprávne, v smysle „známy“ prichodí v Nár. Nov. 1886., č. 65. 2/3.

Zvestie, r. **извѣстіе**, slov. zvesť. — Hlož. v Biel. Uh. 8., tiež v Mat. Let. VIII., sv. II., 59.

Žarký, r. **жаркій**, slov. horúci. — Slov. Pohľ. 1881., 168.

Želať, r. **желать**, č. přáti. — Toto slovo dobýva vo spisovnom jazyku občianskeho práva, zaiste preto, lebo obecné „vinšovať“ nehodí sa ku každej príležitosti; vedľa neho užíva sa tiež „priať“, ale redšie. „želateľný“ dá sa nahradiť slovom srozumiteľným: „žiadúci.“

Žiaľ, že.... r. **жаль, что...**, slov. v živej mluve: škoda, že... — Slov. Pohľ. 1884., 530.

Slová: chrabrý, sverepý, revnivý, prestol, puch, skot, celovanie, čaša, človectvo, deva, drevny, juný, a podobné, ktorých užíva alebo užíval tiež spisovný jazyk český, pojaté boly medzi russismy, ač daktoré z nich vniknúť mohly do našeho spisovného jazyka: z češtiny.

Slová: nabaláchať (**обалахтать**), vinovatý (**виноватый**), kalika (**калѣка**), drevo (v smysle: strom, **дерево**), písmo (v smysle: list, **писмо**), pojestný (**съѣстной**) a podobné neboly pojaté medzi russismy, lebo sa ony v živej mluve nalezajú.

Na spôsob ruský nachodíme tvorené:

Knižný magazin, r. **книжный магазинъ**, slov. kníhkupectvo. — Nár. Nov. 1881., č. 91., 2/2.

Nosový ručník, r. носовой платокъ, slov. ručník do vrecka. — Slov. Pohľ. 1883., 521.; v ročníku 1881. tohoto časopisu na str. 250, stoji: vačkový ručník.

V. Pauliny-Tóth zaviedol bol ruské užívanie pomocného slovesa byť: ja bol (Bes. III. 217) m. ja som bol; videl ja, počul ja (Bes. IV. 140) m. videl som ja, počul som ja; my dali sa (Bes. I. 91) m. my dali sme sa atd.

Sprevádzame-li pozornosťou porušťovanie spisovného jazyka slovenského, tak musíme sa presvedčiť, že porušťovací prúd stále sa vzmáha, zdali ku prospechu spisovného jazyka, o tom súdiť bude budúcnosť.

Mnohým, ktorí zaľúbili si jazyk ruský, nenie dosť uvádzať jednotlivé slová, a uvádzajú celé vety: „v čom je dielo?“ m. „čo je vo veci?“ (Nár. Nov. 1886., č. 175., 3/1.); „z tejto točky zrenia“ (Biel. Uh. 1.) m. s tohoto hľadiska, stanoviska; „Dnes hroziace Turecku nebezpečenstvá vyvierajú po mojemu mneniu (= по моѣму мнѣнію), z druhých stokov (= истокъ), než tohda (= тогда)...“ alebo: „Biletná a moderná sochranná banka povstaly zo sochrannej banky starého spôsobu, následkom čoho pokladičné svidetelstvo sochrannej banky a bileta sú si aj veľmi príbuzné“, alebo „to je nepoňatná prelesť.“

„V tom netreba pochybovať“ (Nár. Nov. 1886., č. 185., 2/2) podľa r. сомнѣвать ся въ чѣмъ. Slo-

vensky povie sa = pochybovať *o* dačom, nie *v* čom.

Kam toto povedie?

Spisovný jazyk slovenský vyvinoval sa cez storočia, bolo treba k tomu veľkej odhodlanosti veľkých mužov, aby previedli odtrhnutie literárné od Čechov a založenie zvláštneho spisovného jazyka pre Slovákov.

Polstoročia trvala rozlútená borba len o to, či spisovný jazyk slovenský má byť opravdu jazykom slovenským, alebo či má byť literárne podčinený inému jazyku slovanskému. Počnúc od Bernoláka až do šesťdesiatich rokov, nadaní činitelia dôsledne pracovali na tom, aby slovenský jazyk spisovný bol Slovákovi srozumiteľný. Mnohí snášali hanobenia, potupovania, opovrhovania, áno upodozrievania, ale nesklátili sa v presvedčení, že Slovákovi na púť k osvete poskytnúť treba vhodného prostriedku, že dať mu treba srozumiteľný spisovný jazyk...

Či ti mužovia boli trpaslíci?

Spisovný jazyk slovenský založený bol, aby na koľko len možno všetko prešlo do čitateľstva to, čo v istom spise uložené je.

Či terajší spisovatelia píšu len pre seba? A či rozvážené je pretvárať spisovný jazyk slovenský na jazykového učiteľa? Každé neslovenské slovo, ktoré bez potreby a na ujmu srozumiteľnosti ujme sa trebas dočasne vo spisovnom jazyku, slovenská osveta s bolasťou odstene.

Naši predkovia v osobitnom jazyku slovenskom mysleli vynajsť mohutný prostriedok pre pozdvihnutie ľudu slovenského a my? Nuž my spisovný jazyk používame ku zábave, ku hračke, ku prevedeniu sebevoľných chúťok.*)

*) V tomto príspevku nie sú vypočítané všetky russismy slovníka slovenského. Menovite málo sú prebrané v tejto veci, diela, pochádzajúce zo Štúrovskej doby. Z Vajanského diela »Tatry a More« prebraná je len prvá menšia polovica, z Biel. Uhorska 3 čísla. Preklady z ruštiny, ktoré čo osobité knihy vyšly, nie sú vyčerpané. V bežnom ročníku »Nár. Novín« vyskytlo sa už dosaváď viac ruských slov, ktoré nie sú výš uvedené. Úplnú sbierku russismov sostaviť, je práca ohromne ťažká, čo zajiste uzná každý, kto je veci znalý. Nazdávame sa, že už aj táto sbierka dostačuje k tomu, aby sme význam porušťovacieho prúdu náležite ocenit mohli.

Slovnikárske drobnosti.

Haraburdáctvo. Dr. Milosl. Hurban vo „Slov. Pohľadoch“ z r. 1881. na strane 104. napísal:

„*Chauvinismus*“ je u národa nášho neznáme slovo, ale „*haraburdáctvo*“, ktoré ono *tlumočí dobre*, môže sa príhodne užívať.“ A v skutku od tej doby počalo sa ujímať „haraburdáctvo“ na miesto „chauvinismu.“ Spisovný jazyk slovenský zbavil sa tým spôsobom jednoho cudzieho slova, povstáva však otázka, či význam jeho skutočne zastúpený zostal v našom jazyku?

Slovom „haraburda“ naznačujeme *bezvýznamnosť, vnútornú máloccnnosť vecí i ľudí.* V „Prostonár Slov. Pov.“, vydaných v Turč. Sv. Martine Pavlom Dobšinským, na str. 32. sväzku IV., čítame: „zvliekla starú *haraburdu* a hodila do peci.“ Text poučuje nás, že pod touto „haraburdou“ mienená „stará sukňa“, viac neupotrebovateľná, a preto „hodená do peci.“ V „Dram. Spisoch“ Jána Chalupky, vydaných tiež v Turč. Sv. Martine, na str. 31. sväzku. I. stojí: „tieto podkovky ta si odložte medzi vaše *haraburdy*“., t. j., ako sa z textu vyrozumie, medzi chatrnú cenu majúce vystrojenie čižmárskeho stolíka. V tomto sa-

mom spise, na str. 93, nachodíme však príhodné určenie aj toho, čo „haraburda“ pofahom na *osobu* vyznamenáva, tam čítať totiž: „ako *do sveta blázni* táto haraburda!“ Stopujeme-li či v literatúre, či v živej mluve ďalej význam haraburda-človeka, tak presvedčíme sa skutočne, že človekom-haraburdom je ten, kto bez riadu a skladu, do sveta hovorí, a vôbec kto bezvýznamné, bezcenné alebo málocenné reči vypráva. Loosov slovník (sv. III.) nezná slova „haraburda“, používaného na osobu, ono prichádza však v živote veľmi často takto upotrebené (vidz v uvedenom sväzku Chalupkových dram. spisov tiež na str. 17.) Vedľa haraburda-človek prichádza harabur*dák*, u Loosa niet ani tohoto (jeho harabur*diar*-ov význam „Trödler“, je samovoľne podstrčený). Pofahom na osobu Loos pozná len sloveso od *haraburd-*, a to haraburdiť, tomuto slovu on však naskrze neporozumel, keď vysvetľoval ho maďarsky „zsémbel“, čo asi *vadiť* sa znamená, ono znamená výlučne: *do sveta hovoriť*, alebo ako on nemecky vykladá „*herumpoltern*“, a tento posledný výklad najdeme pod „haraburditi“ aj v českých slovníkoch.

Otázne slovo majú aj Poliaci i Rusíni vo forme: *halaburda*, kde skoro ten samý význam má, čo v slovenskom. „Halaburda“ čo podstatné m. muž. rodu znamená tu v pol. Poltergeist, Spektakelmacher. Prihliadneme-li k pôvodnému významu slova „haraburdy“, nuž tiež jeho význam takým najdeme, ako s vrchu povedané. Slovo to složené z dvú častí: hara, burda; „burda“ sm. v poľstine znamená =

Händelsucher, unruhiger Kopf, v ruštine „burdit“ = Possen treiben: „halas“ v poľštine značí: Lärm, Geräusch, halaburda = *búchaj*. Prirovnaj tiež maďarské „szele-*burdi*“, ktoré zdá sa byť príbuzným a ktoré i príbuzný význam má s haraburdákom. V maloruštine *halaburdník*, m. = Raufbold, Polterer. Máli teda harahurda, haraburdák, haraburdiť rečený význam, dosvedčený z textov slovenských i zo slovníkov, nuž *haraburdáctvo* nemôže tiež znamenať inšie, ako: *bláznenie do sveta bez riadu a skladu, hovorenie bezvýznamné, bezcenné, pošaľne málocenné.*

Nuž a naproti tomuto čo vyznamenáva: *chauvinismus?*

Znamená istý *smer* výbojný v politike. Či *sebavedomá činnosť*, aká sa vytknutým *smerom* predpokladá, môže byť srovnaná s bláznením a táraním do sveta?

Vedomec. Spisovný jazyk slovenský osvojil si, že toto slovo užíva v smysle: der *Gelehrte*. Jest-li k tomu oprávnenosti? P. Dobšinský, ač i sám užíva slova „vedomec“ v smysle „učený, učenec“, na strane 68. svojich „Proston. Obyčajov, Povier atd.“ následovne hovorí: „Temer každá dedina má svojho *vedomca* a *vedomkyňu*, veštca a veštícu, veštika a veštičku, starého človeka a starú ženu (babu) a jak by jich kde ešte volali. Títo lepšie než druhí poznajú zeliny a liečivé sily. *Lieča ľudí i dobytok, a tento poslednejší zvlášť pastieri.*“ Nuž či sme oprávnení prenášať na *učeného človeka* to, čo jazyk privlastňuje starým babám a pastierom? Vo Slov. Pohľadoch z

r. 1886. na str. 380. „vedomec“ určuje sa takto: „človek, ktorý mnoho vedel a všetky zelinky a korienky poznal, aj všelijaké vôdky a olejčoky pripravovať vedel.“ „Vedomkyňa“ *veštica* znamená aj v povestiach prostonárodních, tak na pr. v celej povesti „Otcov hrob“ (Slov. Pov.) Ruské „vieďma“ znamená tiež *veštica* a vôbec v žiadnom jazyku slovanskom neznamená „vedomec“ *učenca!* Že od Michala Godru v „Príňesku ku vedecko-slovenskjemu názvoslovú“ prijatý bol „vedomec“ za „scientiae cujusdam singularius peritus“ (Slov. Pohľ. 1851., 99/1.). tým ono slovo neobráni sa, lebo veď sú v pripomenutom „príňesku“ väčším dielom také veci, ktorých neprijal život a prijať nemohol. Česi užívajú v tomto prípade „učenec“, v posledné časy obľuby dochádza ruské „učený“, plur. nom. „učení.“ —

V. Pauliny-Tóth použil slova „vedomec“ v povesti „Tajna“ v smysle: *tajný člen* (Bes. II.)

Exekucia. exekutor. V. Pauliny v Besiedkach II., na str. 163. a I. 167. uvádza „*dovŕšbit* výrok“, a II. 172.: „*dovršbník* výroku.“ Tvar „*dovŕšbiť* naskrze nenie známy popri „dovršiť“, a významom svojim nijak nehodí sa pre slovensky výraz exekvovania; za Executions-Gesuch, nemôžeme postaviť: dovrsovacia žiadosť, ale áno: *vymáhacia* žiadosť. *Vymáhať* môžeme i *daň*; dovršovať nie, i *uskutočnenie výroku*. Za exekutora máme tiež *vymáhatela*, daňového i súdneho. Toto posledné slovo je veele slovenské, vhodné a bez učeného výkladu každému srozumiteľné.

„**Liek.**“ Slov. Pohľady doniesly dlhšiu rozpravu

od Gavrila Jozipoviča o slove „liek“ (1886., 208—212). Pisateľovi tej rozpravy zdajú sa byť nejasnými daktoré významy slova „liek“, o týchto posledných chcem tu poznamenať: V našom salašníckom názvosloví prichodí slovo „liek“ (liek robiť, ovce do lieku brať, ovce liečiť) vo význame *„počtu“* (počet robiť, ovce do počtu brať, ovce počítať). Kmen *likъ* prichodí aj v ostatných jazykoch slovanských, znamenajúc *počet*. (V maloruštine *lyčman* znamená počtujúceho valacha t. j. baču.) Tento kmen s kmenom *lěkъ* (medicina) nemá žiadnej významovej spojitosti, o ktorej p. Gavrilovič píše (Vidz patričné kmeny v Miklosichovom Etym. Wörterbuchu Wien 1886.) — „Liečiť“, „ličiť“ dom (čo je dľa p. G. bežné v Nitre a Trenčine) je od kmena *lik* a znamená toľko, čo krásiť, česky: tiež ličiti izbu (Vidz patričný kmen v tomže Mikl. Wörterbuchu.) Z tohoto samého je *líko*, *líco* a od neho *zalíčať*, (rozšírene:) *zaliečať* sa. Keď „v aktách“ bosorských processov veľmi zhusta menovalo sa *„liekovaním“* čarodejné podávanie rozličných prostriedkov, či so zariekaním, lebo aj bez neho, tak z toho nenasleduje, žeby „liekovanie“ čo do významu totožné bolo s „čarovaním.“ Podávanie liečebných prostriedkov menovalo sa logicky *liekovaním*. Že zo zariekacej formuly nachádzajúcej sa vo Slov. Pohľ. (1884. 40) ako kto môže vyčítať pre slovo *„liekovať“* význam: *čarovať*, to je opravdu nepochopiteľné. Otázna formula znie: „Devatery vredy, modrý, sivý atd. jako *matka Božia Krista Pána uzdravila, liekovala:* tak ja teba liekujem!“ Či Matka

Božia tiež *čarila?* Ostatne dosvedčiloliby sa, že *liekovať* vo smysle „čariť“ prichodí, tak ono vyvinuté je z kmena *likъ*, a znamená čo teraz: *začítať*.

Prepustenie. Hovoríme *prepustiť* zo služby, *prepustili* ho (učňa) z učenia. *prepustili* ho z roboty atd., — na toto slovo mali by sme založiť dva terminy, ktorých sa nášmu jazyku nedostáva. *Urlaub* nedá sa slovensky vyjadriť českou „dovolenou“. České slová, ako „dovolená“, „podivaná“ atd., cudzie sú vôbec človeku slovenskému svojim neobyčajným tvorením. — Tu i tu počuť síce od vzdelaného Slováka, že bol „na dovolenej“, ale vo všeobecnosti niet pre to slovo u nás smyslu, niet ani nádeje, aby nám „urlaub“ nahradiť mohlo. Loos pod „*urlaub*“ má: dovolenie; prepustenie; sloboda; — pod „*szabadság*“ to samé, ale miesto „prepustenie“: „*priepust*“; pod „*szabadságol:*“ prepustiť, kdežto pod „beurlauben“ má: odpustiť, dovolenie dať, a pod „beurlaubter“: odpustenec, prepustenec. Pod českým „dovolení“, „dovolená“ môžeš si síce myslieť „urlaub“, ale zároveň môžeš si myslieť aj čokoľvek iného, lebo slovo nemá určitého významu; ono nabýva ho len vo spojení s druhým, určitý význam majúcim slovom. „Beurlaubtera“ ani si z neho neutvorili Česi. V povedomí tohoto nedostatku českí slovníkári siahli k ruskému *odpust*, a tak pre urlaub majú teraz dve slová. Z tohoto posledného majú tiež: odpuštěnec. Dľa mojho náhľadu pre nás nehodí sa ani jedno. Prvé pre podotknutú neurčitosť, druhé z tej príčiny, že v slovenčine odpustenie, odpust, odpustiť *výlučne*

Verzeihung, verzeihen znamená; to čo ruské „odpustenie“ a „odpustiť“ značí u nás: *prepustenie, prepustiť.*

Forma odpustok, rusky отпускъ, s ktorou stretneš sa v Nár. Nov. (1886., č. 124., str. 13., „na odpustku“) je tým menej dopustiteľná, lebo odpustky, v slovenčine výlučne odpustenie hriechov znamenajú.

Keďže i českí i slovenskí slovnikári za dobré uznali pre urlaub položiť si za vzor ruský terminus, nuž dobre, ale my so slovenského stanoviska, pochopujemeli dobre význam slova ruského, musíme hovoriť: *prepustili* ho na týždeň na dva, som *prepustený* na toľko a na toľko, čaká alebo prosí o *prepustenie*, o *priepust* na mesiac atd. Tomuto každý Slovák pravo, ako náleží, porozumie, kdežto povieme-li, že tomu a tomu *dovolili* a nedoložíme, že: vzdialiť sa z úradu alebo zo služby na toľko a na toľko, nuž to sotva kto pochopí, kto sa extra nenaučil zo slovníka, že *dovoliť* znamená *urlaub dať*. — a keď povieme, že ten a ten *dostal odpustenie, odpust*, nuž sa nás ľahko môžu opýtať: a v čom že sa bol *previnil?* Od *„prepustenia“* môžeme aj druhú medzeru vo svojej terminologii zapraviť, a síce výraz vojenského „abschiedu“ a úradníckeho „elbocsátásu.“ V tomto smysle použité už v Loosovom slovníku, a síce pre tento výraz, stojí tam *osamotené*. Pre väčšiu určitosť v tomto druhom páde môže sa dokladať: prepustili ho *na vždy, celky: celkovité* prepustenie, *celkovitý* priepust, *konečné* prepustenie.

Koketta, kokettovať našly poslovenčenie u V.

Paulinyho. V „Sokole“ z r. 1865., na str. 382/2 čítame „jastrena“, v závorke „koketta.“ V „Besiedkach“, vo sväzku IV., na str. 177: *„jastrila* so všetkými“, t. j. kokettovala. I prídavné meno nachodíme v uvedenom sväzku „Besiedok“, na str. 189., kde stojí: *„jastrivo* pričesaná“ m. *kokettne.*

Kokettovanie ostatne je známe v slovenčine, ač jeho slovenské výrazy nie celkom odpovedajú uvedenému francúzskemu. V Chalupkových Spisoch Dram., vo sväz. I., na str. 9: „zamilovanýma *očima* po Aničke *striela*“, ďalej na str. 65: „vetri *očima* po Aničke“, na str. 15: „paničky, čo tak *vetria* po chlapcoch.“ „Vetrenie“ má však aj význam inakší, ako: v Prostonár. Slov. Pov., III., 61., *„vetril* na všetky strany *očima*, že kde mu ten žobrák.“ Podobne aj *jastriť* má taký význam, ktorý s kokettovaním sotva sa dá srovnať, na pr. u J. Hollého „lichva začínala *gastriť*“ (Básne I. 57.) Česi kokettu menujú „zálibnice“, u nich je: kokettovať: *milkovať.* Snáď nebude presnosti jazykovej na škodu, keď sa i cudzie *„koketta“* a *„kokettovať“* podržia.

Landwehr — Landsturm. Kommissia pre sostavenie nemecko-českej terminologie juridickej, ktorá v rokoch 1849/50 účinkovala, vo svojej r. 1850. vydanej Terminologii ustanovila pre „Landwehr“: *zemská obrana*, pre „Landsturm“: *zemská hotovosť.* Slovenski spisovatelia poslovenčene písali: *krajinská* obrana. *krajinská hotovosť.* Oba výrazy nešťastne sú volené, lebo nemožno z nich ďalších slov tvoriť. Zpomenutá kommissia položila síce za „Landwehr-

mann": *zemský obranec*, ale za „Landsturmist" nevedela už slova položiť. (Novší slovníkári českí užívali i za „Landsturmist": zemský obranec, vidz: J. Rank „Neues Taschenwörterbuch II. Dritte Auflage. Prag 1879). Za maďarské „honvédelem", používal spisovný jazyk náš „krajinská obrana", a za „honvéd": „krajinský obranca." Naproti tomu horvatská terminologia pridržala sa *doslovne významu maďarského slova* a za „hon-védelem" položila „domobrana", za „honvéd": „domobranec." Keď uvážime tú okolnosť, že je v našej krajinskej obrane vedľa maďarského jazykom úradným aj jazyk horvatský, že teda horvatská „domobrana" a horvatský „domobranec" majú príležitosť zjednať si priechodu v našej krajinskej obrane, ďalej tú okolnosť, že „domobrana" a „domobranec" doslovne zodpovedajú uhorsko-úradnému pomenovaniu, a konečne tú okolnosť, že „domobrana" a „domobranec" spôsobné sú pre ďalšie tvorenie, — tak len ľutovať môžeme, že spisovný jazyk neodvrátil sa od nemotorných „krajinská obrana" a „krajinský obranca." Slovo, ktorému súdeno je byť v každodennom upotrebení, musí byť jednoduché, pokiaľ možno krátke a spôsobné k tomu, aby z neho dľa potreby daly sa ľahko tvoriť ďalšie srozumiteľné slová. „Krajinský obranca" bolo slovo dlhé a *nedalo sa z neho utvoriť prídavné meno;* jedine tejto okolnosti má sa ďakovať, že slová „honvéd, honvédstvo a honvédsky" získaly si priechodu aj u najpuristickejších spisovateľov slovenských.

V Čechách, kde má jazyk český zvlášte v po-

sledné časy široko vymeranú pôdu, uznali životnú netrebnosť slov: „zemská obrana“ a „zemský obrance“, a z tej príčiny odhodlali sa odstúpiť pri uvedení v život „Landsturmu“ aspoň od názvu ustanoveného pre túto inštitúciu. Vo Viedni minulého roku sostavila sa pod predsednictvom dra Riegra filologická kommissia (zprávu vidz v Příloze k 103. č. „Hlasu Národa“) a táto ustanovila, aby sa výraz „krajinská hotovosť“, z nehož nemožno ďalších slov tvoriť, vymietil z terminologie a za „Landsturm“ aby zavedené bolo slovo „*domobran.*“ Mne sa zdá, že viedeňská fil. kommissia napostupovala správne, keď slovo „domobran“ pozbavila jeho prvotného významu slovanského a natisla mu druhý. V češtine práve tak je neprileżitým a nemotorným výrazom „zemská obrana“ jako aj „zemská hotovosť“, a preto keď sa jej ľúbilo horvatské slovo svojou jednoduchosťou a tvarovou vhodnosťou, tak mohla ho prijať v jeho pôvodnom smysle za „Landwehr“, kdežto za „Landsturm“ hľadať mala nové.

Viedeňskej fil. kommissii boly známe za „Landsturm“ užívané nasledujúce slovanské výrazy: ruszenie pospolite, narodnije opolčenie, narodni ustanak. O prvom nehovoríme. Čo sa však týče toho prostredného, tu dovoľujeme si vyzdvihnúť, že slovo opolčenie, našou mluvou oplučenie, nenie slovom, ktoré „nikterak by se nehodilo!“ Slovo to žije na ohromnom priestranstve, ba áno svojim významom známe je celému vzdelanému svetu, ono je schopné pre tvorenie, nedlhé, jednoduché, prečoby sa teda „ni-

kterak nehodilo?“ Ostatne nemám práva starať sa o Čechov. Vo spisovnom jazyku slovenskom prijaté a vžité je slovo „pluk“ a preto tvorenie z neho ďalších slov je tiež oprávnené. Slovenčina užiť mohla slov: oplučenie, oplučenec, oplučiť bez toho, aby to russismom páchlo; podobne sú tvorené: ozbrojenie, ozbrojenec, ozbrojiť od „zbroj.“ Slovo oplučenie je organické, majúce skutočný, široko-ďaleko povestný význam pre ustanovizeň „landšturmu.“

„Ustanak“ vcele srovnáva sa s maďarským „népfelkelés“, ale ono opravdu nijako sa nehodí k tomu, aby zastúpilo význam „landšturmu.“ „Povstanie“ a „povstalec“ majú istý ustálený význam a znamenajú povstanie *zákonom nenariadené*, kdežto „landšturm“ a landšturmista“ sú pojmy zákonné. Ostatne maďari sami cítili nevhodnosť slova „népfelkelés“ (= národné povstanie, narodni ustanak), čo vidieť z toho, že v samom sankciovanom texte („Országos Törvénytár“ 1886. 12. sz.) slovo to nachodí sa medzi uvadzači (— 1886. évi XX. t. c. a „Népfelkelésről“ —).

Spisovný jazyk slovenský „domobranou“ a „domobrancom“ nazývať by smel s odôvodnením len „honvédelem“ a „honvéd“.

Priezť. V Slov. Pohľ. (1886. str. 210) prichodí „z priesti kape.“ Máto akási nemoc byť. Srovn. staroslov. prъžiti = frigere, kmen *preg*, z neho slovenské povstať mohlo: *preg-ť* = *prezť* = *priezť*. Takto *z priezti* bolo by toľko čo *z premrznutia*, *z prechladnutia*. „Priestna zelina“ mohla by bola dostať

meno od svojho liečivého upotrebenia. — Českému *prahnouti* (= schnúť) je tiež za základ *prag-*, stupňované z *prag*. —

Riava znamená vo slovenčine *potok*, srovn. lat. *rivus*, „dolu prepasťou revala divoká riava" (Pov. Proston. II. 35), nesprávny je teda výklad „Slovníčka", pripojeného k Bottovým „Spevom" (v Prahe 1880), znejúci, že „*riava*" znamená „*rŕava*." Omyl slovníčka vysvitá aj zo „Spevov" Bottových, na str. 12.: „a ti dnu naň kypia, jako divá riava" (= dnu sa valia). V tomto smysle užívajú ho aj druhí spisovatelia, ako Vajanský v Tatr., 105., „už ani riava pieseň nezaspieva." — —

Za Štúrovskej doby spisovatelia slovenskí usilovali sa spisovný jazyk slovenský do krajnosti soslovenčiť; **„mluviť", „mluva"** nie sú slovenské, a preto hľadeli jich nahradzovať slovenskými „hovoriť", „hovor", a vo Slov. Pohľadoch poslovenčili „mluvnicu" na „hovornicu" (1851. II., 215/2). Hodža vo Včtine (15) užil miesto „mluvnica" slova „slovnica" od „sloviť", ktorého výrazu použil bol vo svojej všeslovanskej mluvnici Mat. Majar. „mluva" a „mluviť" vzily sa do spisovného jazyka tak, že o jich vykorenení nemôže byť ani reči. Tým stalo sa, že novotvorené slová: *hovornica* a *slovnica* životom prijaté neboly.

Vzdor. Nenie správne povedané *vzdor tomu*, je to germanismus: trotz dem. Slovensky sa povie: na vzdor tomu. Tak čítame vo Slov. Pohľ., 1851., II., 121 toto: „na vzduri tomu", a v jednej prespor-

skej piesni: „na zdury robiť", z tohoto vydeť, že je „vzdor" podstatné meno a nie predložka. Podobne užíva sa v tom smysle *napriek* u Paul. Bes., I., 50., „na prieky."

Za nem. entführen, Entführung majú Česi **„uniesť"** „únos" a v spisovnom jazyku tiež týchto českých užívame, je však hodné zpomenutia, že má vo veci tej aj obecná mluva svoj výraz, a to „odviesť", odviedol mu ženu. V Pov. Proston., I. 78., čítame: „nie si ty prvý, čo chceš Floriánu odviesť." Či „úvod" v prešporskej piesni (Pís. Slov. 322) neznamená to, čo č. „únos?"

Štrúdľa. Známé múčné jedlo, ktoré Nemci „Strudel" nazývajú, poslovenčil V. Pauliny na *„zaviniak"* (Bes. II. 44.), v Nár. Nov. (1886., č. 169. str. 2., stĺp. 1.) čítame na isté múčné jedlo meno: *„okružník"* („okružník vytiahnuť"), pod čím mienené je pravdepodobne tiež štrúdľa. Prvé nenie správne tvorené, druhé (má-li znamenať štrúdľu) neurčuje správne význam. Česi majú tu: *závitok* a to je správne tvorené, i význam slova odpovedá veci.

Ku koncu vyzdvihnem dakoľko **novotvorených slov** z Besiedok V. Pauliny-Tótha. Sekundant pri súboji = *podružník* (III. 217), scivilisovať = *zmešťaniť* (III. 73), Rostbraten = *pržolica* (I. 12), Kellner = *pivničník* (II. 160), gustirovať = *chúťkovať* (I. 115), billiard = *gulkáreň* (I. 110), traktier = *častovňa* (I. 162), č. župan „poslovenčil" na *„izban"* (IV. 142). *Horúcokrvný* (IV. 156), m. č. *horko*krevný je lepšie; podobne dobré *vrelokrevný* (I. 151). — v slovenčine

č. „horký“ znamená „horúci.“ Za č. „letohrádek“ Paul. užil slov: letobyt (III. 237), letník (IV. 149). Vajanský v tejto veci poukázal raz k ruskému „*dača*“. — Paul. za „sésonu“ napísal *náčasie* (III. 227), dobre sa však povie po slovensky: *doba*: kúpeľná doba. Pre kartárov stanovil Paul. dva terminy: *kórkár* (I. 113) a *videna* (visa, I. 120). — Nevhodnými a zbytočnými zdajú sa mi složeniny: vrchorefaz (I. 80), spevodruh (IV. 157), plačidruh (IV. 157), bojotrma (II. 107), krvobrat (II. 174). Složenina „protiláska“ (II. 42) je rozhodne zlá m. vzájemná, obapolná láska. Pauliny uvodí slovo „*tukáň*“ hovoriac, že ono znamená „staroslovenské jedlo, asi tak ako guláš, vo vlastnom tuku pripravené, len že v ňom kostí nieto“ (III. 141). Ponevráč Paul. ničím nedoložil svoje istenie, nemožno „tukáň“ pokladať za iné, ako za novotvorené slovo s podhodeným významom.

Bol by čas pristúpiť ku kritickému rozberaniu slovníka slovenského. V spisovnom jazyku mnohočetné sú slová české, veľkoruské a inoslovanské, k tomu je v ňom nesčíslné množstvo novotvorených slov. — Bolo by radno do súhlasu priviesť slovník jazyka spisovného so slovníkom jazyka živého.

DOSLOV.

Ač pôvodca veľkú pilnosť vynakladal, aby v tomto spisku tlačové chyby nezostaly, predsa nebolo možno vyhnúť im vcele. Tlačové chyby v osnove, tlačenej literami latinskými, nie sú četné a láskave opraví si jich čitateľ sám. V slovách, sádzaných cyrillicou, zostaly tieto tlačové chyby: **дѣятель, прианять, сверѣпый, вѣшній, по моѣму** miesto: **дѣятель приять, свирѣпый, внѣшній, по моему.**

Na str. 44. slovo *„zákonnitý“* uvedené je prehliadnutím medzi slovami, ktorých peň nevychodí na *n*; ale zdvojené *nn* právom sa mu vytýka, lebo je tvorené príponou *-itý*.

Na str. 78—111 najdú sa ažda slová, ktoré sú neodôvodnene medzi russismy pojaté, lebo snáď v daktorom náreči slovenskom de facto užívané bývajú. Vykázať ich slovenskosť dovoleno je každému. Ja pojal som ich medzi russismy preto, lebo o jich slovenskosti nebol som na tento čas presvedčený. Je poľutovania hodné, že významní spisovatelia a učenci slovenskí podhadzovali národnému jazyku staroslovanské a ruské slová. Teraz ťažko je v tlače-

ných prameňoch jazyka národného oddeľovať národné od cudzieho, skutočné od podvrženého.

V Povestiach Proston. prichodia: *dvoránin*, *kňahyňa*. Či tie nie sú podvržené? M. M. Hodža vo svojej „Prvej Čítanke“ (v B. Bystrici 1860), určenej pre narodné školy, má i takéto slová: *kuzeň* (= šmikňa), *pečera* (= jaskyňa), *ručaj* (potok) atd. Ja pri tejto príležitosti nepojal som tieto medzi russismy, ale trúfam si pochybovať o jich slovenskosti.

Spisujúc svoje príspevky mal som na očiach vecnosť. Jestli zvinil som proti nej, to stalo sa nevedomky. Viem, že prác dokonalých nepodarilo sa mi poskytnúť, nech mi je omluvou po istú mieru, že písal som o veciach, o nichž posiaľ nebolo zovrubne pojednávano. Bože daj, aby to, čoho moje snaženie nedosiahlo, inými skoro doplnené bolo.

V Budapešti, počiatkom jara r. 1887.

Pôvodca.

OBSAH.

	Str.
1. Čeština a československenčina v Uhrách do polovice XVI. veku	1
2. Ako písal Viliam Pauliny-Tóth	33
3. Ruské živly v spisovnom jazyku slovenskom	70
4. Slovnikárske drobnosti	115
Doslov	129

Cena 80 krov.

Budapest, 1887. Tlačou Kolomana Rózsa Konkolky.

PG
5225
C93
sv.1

Czambel, Samo
Prispevky k dejinam
jazyka slovenskeho

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY